

Europees anti-Amerikanisme

De invloed van protestbewegingen op het buitenlandse beleid van de Nederlandse regering met betrekking tot de Vietnamoorlog

MA THESIS

MA Global History and International Relations

Student: Ancella de Heer

Studentnummer: 326232

E-mail: ancelladeheer@hotmail.com

Scriptiebegeleider: Drs. Hilde Harmsen

Datum: 07-08-2015

Inhoudsopgave

Inleiding	4
<i>Wetenschappelijke relevantie</i>	5
<i>Bronnen</i>	6
<i>Methoden en uitdagingen</i>	7
Hoofdstuk 1	
De Vietnamoorlog in Nederland. Concepten en maatschappelijke context	8
<i>De jaren zestig: ontwikkelingen en verklaringen</i>	8
<i>De beïnvloeding van buitenlands beleid: binnenlandse en internationale factoren</i>	10
<i>Atlanticisme</i>	15
<i>Anti-Amerikanisme</i>	18
Hoofdstuk 2	
Het Nederlandse buitenlandse beleid tijdens de Vietnamoorlog.	
Ontwikkelingen en invloeden	23
<i>De 19-jarige dominantie van Joseph Luns</i>	23
<i>Politieke vernieuwingen in Nederland</i>	32
<i>Norbert Schmelzer: een nieuwe koers?</i>	34
<i>De Parijse Vredesakkoorden</i>	39
Hoofdstuk 3	
De Nederlands-Amerikaanse diplomatieke relatie tijdens de Vietnamoorlog	43
<i>Diplomatieke betrekkingen onder leiding van Joseph Luns</i>	44
<i>Norbert Schmelzer en de Verenigde Staten</i>	49
<i>Nederlands-Amerikaanse relaties tijdens het kabinet Den Uyl</i>	52
Hoofdstuk 4	
Protestbewegingen. Visie en eisen.	55
<i>Opkomst en ontwikkeling van protest na de Tweede Wereldoorlog</i>	55
<i>Aktiegroep Vietnam</i>	58
<i>Nationaal Comité Vietnam (Piet Nak comité)</i>	62
<i>Aktiegroep Vietnam vs. Nationaal Comité Vietnam: overeenkomsten en verschillen</i>	66

Hoofdstuk 5	
De visie van de Nederlandse en de Amerikaanse regering op anti-Vietnam protestbewegingen in Nederland	69
<i>De Nederlandse regering en protesten</i>	69
<i>De Verenigde Staten</i>	71
Conclusie	77
Bronnenoverzicht	81
Literatuurlijst	85
Geraadpleegde websites	86

Inleiding

De jaren zestig staan bekend als een periode van grote maatschappelijke en culturele veranderingen die plaatsvonden door heel Europa. Voorbeelden van deze veranderingen waren de opkomst van een jongerencultuur, een toenemend generatieconflict tussen degene die de Tweede Wereldoorlog wel en niet hadden meegemaakt, het ‘kleiner worden van de wereld’ door de intrede van de televisie en het leeglopen van de kerken door de afnemende verzuiling.¹ De tegenstellingen die de Koude Oorlog kenmerkten zorgden voor een toenemende belangstelling voor internationale problemen in de brede Nederlandse samenleving. Deze belangstelling uitte zich onder andere in protesten tegen tal van internationale aangelegenheden wat zorgde voor druk op de Europese regeringen. Ook het conflict in Vietnam was onderwerp van hevig debat in de Europese samenleving, want in verschillende Europese landen werd geprotesteerd tegen de Amerikaanse Vietnampolitiek. Nederland was hierin in geen uitzondering. Gedurende het merendeel van de oorlogsjaren in Vietnam werd het Nederlandse buitenlandse beleid gekenmerkt door een Atlantische politiek, terwijl vanuit de Nederlandse samenleving anti-Amerikaanse geluiden kwamen.

Het onderwerp van mijn onderzoek heeft betrekking op de anti-Amerikaanse houding van protestbewegingen tegen de Vietnamoorlog in Nederland. De onderzoeksvraag van de scriptie luidt: Wat was de invloed van protestbewegingen op het buitenlandse beleid van de Nederlandse regering met betrekking tot de Vietnamoorlog en hoe kunnen we deze invloed verklaren?

Om tot een antwoord op de onderzoeksvraag te komen heb ik een aantal deelvragen geformuleerd. Ten eerste is het belangrijk dat we een duidelijk beeld hebben van het Nederlandse buitenlandse beleid in deze periode en eventuele veranderingen die zich in dit beleid hebben voorgedaan. Daarom heeft de eerste deelvraag betrekking op de koers van het Nederlandse buitenlandse beleid en door wie (of wat) deze koers werd beïnvloed. Hierbij zal onder andere gekeken worden naar de samenstelling van de Nederlandse regering en veranderingen in deze samenstelling. Belangrijk hierbij is de vraag of de samenstelling van de regering invloed heeft gehad op de koers van het buitenlandse beleid met betrekking tot de oorlog in Vietnam. Voor de beantwoording van deze deelvraag maak ik onder andere gebruik van Tweede Kamerverslagen en interviews met politici, waarin het Nederlandse regeringsstandpunt over de Vietnamoorlog of over het buitenlands beleid naar voren kwam.

De Vietnamoorlog was een conflict tussen Noord- en Zuid-Vietnam, waarbij Zuid-Vietnam militair gesteund werd door de Amerikanen. Nederland had zelf geen directe verantwoordelijkheid in de oorlog, maar steunde de Amerikaanse Vietnampolitiek. Niet alleen op de Amerikaanse inmenging in het conflict werd kritiek geuit door protestbewegingen, maar ook op de steun van de Nederlandse regering aan de Verenigde Staten. Om deze reden verdient ook de Nederlands-Amerikaanse

¹ Rimko van der Maar, *Welterusten mijnheer de president. Nederland en de Vietnamoorlog 1965-1973* (Amsterdam 2007) 9.

diplomatieke relatie in deze periode aandacht, want waarom steunde de Nederlandse regering een Amerikaanse beleid dat zoveel maatschappelijke onrust tot gevolg had? Hier zal aandacht aan worden besteed in de tweede deelvraag.

De derde deelvraag richt zich op de protestgroepen zelf. Om een beeld te krijgen van de manier *waarop* protestbewegingen het buitenlands beleid hebben beïnvloed, is het belangrijk dat goed in kaart wordt gebracht wat de protestbewegingen precies wilden. Oftewel, wat hun eisen, visies en doelstellingen waren en op welke manier zij dachten deze doelstellingen te bereiken. Dit is belangrijk, omdat ik wil onderzoeken of deze visies, eisen en doelen waren doorgedrongen in het Nederlandse buitenlandse beleid.

Tenslotte zal de visie van zowel de Nederlandse als de Amerikaanse regering op de anti-Vietnam protesten in Nederland aan bod komen. De visie van de Nederlandse regering op het protest tegen de Vietnamoorlog geeft een beter beeld van de mate waarin de regering gevoelig was voor meningen van buiten de politiek. Vanuit Amerikaans oogpunt is het interessant om te zien of het protest in Nederland tegen de oorlog de Amerikaanse regering verontrustte en of zij van mening waren dat de maatschappelijke onrust consequenties had voor het standpunt van de Nederlandse regering. Aan de hand van deze informatie kan een inschatting worden gemaakt of de Amerikaanse regering het buitenlands beleid van de Nederlandse regering probeerde te beïnvloeden.

Wetenschappelijke relevantie

Voorafgaand aan de beantwoording van de deelvragen zal ik in het eerste hoofdstuk een korte introductie geven van de maatschappelijke context van de jaren zestig. Omdat dit onderzoek zich richt op de invloed van protestbewegingen op het Nederlandse buitenlandse beleid, zal in het eerste hoofdstuk ook aandacht worden besteed aan factoren die van invloed kunnen zijn op buitenlands beleid in het algemeen. Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden zal ik uiteindelijk een afweging maken en kijken welke factoren beslissend zijn geweest in de totstandkoming van het buitenlandse regeringsbeleid met betrekking tot de Vietnamoorlog. De mogelijke factoren uit de theorie bieden hierbij steun. Hoewel zowel de jaren zestig, de Vietnamoorlog en de (Europese) protestbewegingen die hieruit voortvloeiden veelbesproken onderwerpen in historisch onderzoek zijn, richt mijn onderzoek zich specifiek op de invloed van protestbewegingen op het Nederlandse buitenlandse beleid inzake de Vietnamoorlog. Ik ben nog geen onderzoek tegengekomen waarin de directe link tussen deze twee het centrale onderwerp van het onderzoek vormt. Eerder onderzoek naar dit onderwerp heeft vaak een grotere omvang, waardoor de vraag of de bewegingen daadwerkelijk invloed hebben gehad geen of een zeer klein onderdeel uitmaakt van onderzoek. De mate van invloed kan een interessante bijdrage leveren aan het academisch debat, omdat vaak verondersteld wordt dat buitenlands totaal niet vatbaar is voor buitenparlementaire acties óf dat de protestgeneratie van de jaren zestig een enorme invloed heeft gehad op alle aspecten van de samenleving. Persoonlijk vermoed ik dat de werkelijkheid inzake dit onderwerp genuanceerder was. Het eerste hoofdstuk geeft meer inzicht in eerder onderzoek en in *algemene* begrippen en concepten die van belang zijn voor dit

onderzoek. *Concrete* ontwikkelingen in het Nederlandse buitenlandse beleid komen echter in het tweede hoofdstuk aan bod.

Bronnen

Voor de beantwoording van de onderzoeksvraag en de deelvragen maak ik gebruik van zowel primaire bronnen als secundaire literatuur. De secundaire literatuur staat voor een groot deel beschreven in de historiografie die in het eerste hoofdstuk aan bod zal komen. Het Nederlandse buitenlandse beleid en de protesten tegen de Vietnamoorlog zijn het onderzoeksterrein van een aantal auteurs, zoals Rimko van der Maar, Duco Helle Hun onderzoeken hebben mij geholpen de grote lijnen van het onderzoeksveld te verkennen. Het is echter mijn intentie om voorbij hun onderzoeken te komen door de manier waarop dit onderzoek is opgezet. De combinatie van de koers van het buitenlands beleid, protest, de Nederlands-Amerikaanse diplomatieke relatie en de visie van beide landen op de protesten, moet ervoor zorgen dat de rol die protestbewegingen speelden binnen het beleid destijds helder en concreet wordt geformuleerd.

Naast secundaire literatuur nemen primaire bronnen een belangrijke plaats in binnen mijn onderzoek. De eerste deelvraag, waarin de koers van het Nederlandse buitenlandse beleid tijdens de Vietnamoorlog wordt geanalyseerd, is gebaseerd op Handelingen van de Tweede Kamer (zoals Vergaderingen en Kamerdebatten) en op interviews met politici. De Handelingen geven een goede indruk van het regeringsbeleid ten opzichte van de Vietnamoorlog én van de reactie van de Kamerleden. In dit hoofdstuk wordt ook de Nederlandse visie op de Verenigde Staten en de diplomatieke relatie grotendeels duidelijk. Hierom is het derde hoofdstuk, alhoewel niet volledig, grotendeels gebaseerd op de Amerikaanse visie op de relatie. Deze visie kwam onder andere naar voren uit correspondentie tussen de Amerikaanse ambassade in Den Haag en het Department of State in Washington. Omdat dit hoofdstuk dus voornamelijk gebaseerd is op Amerikaanse bronnen, is het belangrijk in het achterhoofd te houden dat deze correspondentie onderdeel was van een bepaalde strategie of een bepaald doel diende. De doelstellingen, eisen en visies van de protestbewegingen zijn gebaseerd op de archieven van twee protestbewegingen: de Aktiegroep Vietnam en het Nationaal Comité Vietnam. Het aantal protestgroepen gericht tegen de Vietnamoorlog was groot, waardoor ik mij heb beperkt tot deze twee groepen. Ik heb gekozen voor deze twee groepen, omdat hun protesten relatief constant waren met een groot aantal deelnemers. Het laatste hoofdstuk, over de visie van zowel de Nederlandse als de Amerikaanse regering op de protesten, is voor de Nederlandse kant gebaseerd op memoires van Joseph Luns en uitspraken van Schmelzer en Van der Stoep in media-interviews. De Amerikaanse visie op de Nederlandse protesten komt wederom naar voren in correspondentie tussen de Amerikaanse ambassade en Washington. Hierover werd bijvoorbeeld bericht in wekelijkse verslagen van de Amerikaanse ambassadeur en in rapporten over de maatschappelijke onrust in Nederland.

Methoden en uitdagingen

Dit onderzoek is gebaseerd op een methode van kwalitatief onderzoek, omdat ik de onderzoeksvraag wil beantwoorden naar aanleiding van achterliggende motieven en meningen en niet op basis van cijfermatige informatie. Aan de hand van de deelvragen zal ik eerst de koers van het Nederlandse buitenlandse beleid binnen de onderzoeksperiode analyseren. De periode waarin mijn onderzoek zich afspeelt begint in 1965, het jaar waarin zowel in de maatschappij als in de politiek de ontevredenheid over het verloop van de Vietnamoorlog toenam, tot en met januari 1973 toen de Parijse vredesakkoorden werden getekend. Binnen deze periodisering hebben drie verschillende personen, verspreid over zes kabinetten, de functie van minister van Buitenlandse Zaken bekleed: Joseph Luns, Norbert Schmelzer en Max van der Stoel. De verschillende kabinetten en de aanwezigheid van verschillende ministers bieden een onderzoeksgebied waarin de invloeden op en de koers van het Nederlandse buitenlandse beleid hopelijk goed zichtbaar worden. Ik vermoed dan ook dat de aanstelling van Schmelzer en later van Van der Stoel als opvolgers van Luns bepalend zijn geweest voor de koers van het buitenlandse beleid en de rol die protestenbewegingen hierin hebben gespeeld. Dit komt omdat het einde van het ambtstermijn van Joseph Luns ook een einde van de continuïteit van het beleid van het ministerie van Buitenlandse Zaken inzake Vietnam doet vermoeden. Later in dit onderzoek zal hier uitgebreider aandacht aan worden besteed, maar het is dus belangrijk het gevoerde beleid van deze oud-ministers met elkaar te vergelijken. Hoewel ik spreek van ‘het beleid van de minister van Buitenlandse Zaken’, is dit het beleid van de gehele Nederlandse regering waarvoor de minister van Buitenlandse Zaken verantwoordelijk is. In de veelgebruikte Handelingen van de Tweede Kamer was de minister van Buitenlandse Zaken de spreekbuis voor het buitenlands regeringsbeleid en tevens het aanspreekpunt voor vragen vanuit de Kamer. Om deze reden zal in dit onderzoek af en toe gesproken worden van ‘het beleid van de minister’, terwijl dit in werkelijkheid betrekking had op het regeringsbeleid inzake tot buitenlandse aangelegenheden. Ook de doelstellingen van verschillende protestbewegingen zullen in kaart worden gebracht door middel van vergelijkend onderzoek. De verschillende eisen en doelstellingen zijn belangrijk, omdat ik wil weten wat hiervan terug te vinden is in het buitenlandbeleid. Uitdagingen verwacht ik te vinden in de aangevoerde argumenten met betrekking tot het buitenlandse beleid, want in hoeverre zullen politici toegeven dat ze de eisen van protestbewegingen hebben ingewilligd en hun beleid hierop hebben afgestemd? Zoals eerder aangegeven is om deze reden hoofdstuk vijf van belang voor dit onderzoek.

Hoofdstuk 1

De Vietnamoorlog in Nederland: concepten en maatschappelijke context

Dit onderzoek richt zich op de invloed van protestbewegingen op het buitenlands beleid van de Nederlandse regering met betrekking tot de Vietnamoorlog. Om meer inzicht te krijgen in de totstandkoming van buitenlands beleid, kijk ik in dit eerste hoofdstuk naar factoren die van invloed kunnen zijn op buitenlands beleid in het algemeen. Op deze manier kan ik later in het onderzoeken teruggrijpen op de theorie en kijken op welke manier dit wel of niet van toepassing is op mijn onderzoek. Omdat buitenlands beleid onder de verantwoordelijkheid van de minister van Buitenlandse Zaken valt, zijn ontwikkelingen in het buitenlands beleid én in de Nederlandse politiek tijdens de Vietnamoorlog van groot belang. Concrete ontwikkelingen hierin komen in het tweede hoofdstuk aan bod, maar in dit hoofdstuk zullen algemene concepten en begrippen uit deze periode, zoals Atlanticisme en anti-Amerikanisme, aan bod komen. Het doel is deze concepten uit te leggen aan de hand van secundaire literatuur afkomstig van verschillende auteurs, zodat het wetenschappelijk debat en de verschillende visies met betrekking tot deze concepten duidelijk worden. De periodisering van dit onderzoek valt voor een groot deel binnen de jaren zestig van de twintigste eeuw. Om de maatschappelijke context van deze periode beter te begrijpen, zal ik beginnen met een korte introductie van veranderingen en ontwikkelingen uit de jaren zestig, die van belang zijn voor mijn onderzoek.

De jaren zestig: ontwikkelingen en verklaringen

Hans Righart constateerde na de Tweede Wereldoorlog een periode van economische groei in Nederland, waardoor vanaf 1959 ingrijpende veranderingen op sociaal-economisch gebied zichtbaar werden. Voorbeelden hiervan waren een snelle stijging van de lonen en een stijging van de levensstandaard. In combinatie met de introductie van nieuwe consumptieartikelen zoals televisies, wasmachines en koelkasten ontstond een snelle verspreiding van deze nieuwigheden onder de massa. Ook op sociaal-cultureel gebied vonden veranderingen plaats. Tijdens de oorlog lag de focus op de wederopbouw, maar richting de jaren zestig kregen Nederlanders meer vrije tijd ten gevolge van de stijging van de lonen en de welvaart. Ook de mate van ontkerkelijkheid, het denken over seksualiteit en de verhouding tussen werk en vrije tijd veranderden. Een sterke bevolkingsgroei in combinatie met actief overheidsbeleid zorgde in de jaren vijftig voor een toename in de deelname aan het onderwijs. Deze 'babyboomers' gingen in de jaren vijftig naar de lagere school en in de jaren zestig studeren. Grote aantallen jongeren groeiden op met leeftijdsgenoten. Doordat jongeren 'samen' jong waren vervaagden verschillen in klassen en standen. In deze afname van verschillen onder de jeugd en een gezamenlijke beleving hiervan, ziet Righart een versterking van het besef dat de jongeren in deze

periode deel uitmaakten van een generatie.² Dit generatiebesef is volgens Righart dan ook een belangrijke kracht achter ontwikkelingen in de jaren zestig en dit uitte zich in de polariteit tussen de voor-en naoorlogse generatie. De spanning tussen deze twee generaties was volgens Righart het epicentrum van de turbulentie van het decennium. De twee generaties groeiden op in zeer verschillende omstandigheden, waardoor zij ook zeer verschillend reageerden op de maatschappelijke veranderingen. De jongere generatie noemt Righart een generatie die de wil en het geloof had om de wereld te kunnen veranderen, een materieel verwende generatie zonder echte zorgen, in vrijheid opgegroeid en geschoold. De vooroorlogse generatie probeerde zo goed en kwaad als het ging vast te houden aan het systeem waarin zij zelf waren opgegroeid.³ Historici J.C.H. Blom en E. Lamberts geven in *Geschiedenis van de Nederlanden* aan dat het moeilijk is oorzaak en gevolg uit elkaar te houden in het proces van veranderingen in de zestiger jaren, omdat er sprake was van voortdurende wederzijdse beïnvloeding. Anders dan Righart leggen zij de nadruk niet op de spanningen tussen de voor- en naoorlogse generatie, maar wezen zij op min of meer nieuwe omstandigheden rond 1960, zoals versterking van de internationale oriëntatie bij de massa van de bevolking en de doorbraak van de materiele welvaart. De tegenstellingen die de Koude Oorlog kenmerkten zorgden voor een toenemende belangstelling voor internationale problemen.⁴ James C. Kennedy wijt dit toenemende internationalisme aan de houding van politieke en intellectuele leiders, die ervan overtuigd waren dat de kleinheid en afhankelijkheid van Nederland ervoor zorgden dat zij gedwongen werden een internationaal karakter te ontwikkelen.⁵ Dit uitte zich politiek gezien onder andere in Europese en internationale samenwerking en in de beschouwing van de Amerikaanse politiek als superieur. Ook op cultureel gebied waren er volgens Kennedy invloeden merkbaar. Zo domineerden Amerikaanse films en muziek de Nederlandse entertainmentindustrie, werden in het buitenland geproduceerde programma's op de Nederlandse televisie ondertiteld (in tegenstelling tot bijvoorbeeld Duitsland en Frankrijk waar dit nagesynchroniseerd werd) en moesten leerlingen op de middelbare school Engels leren.⁶ De groeiende materiele welvaart zorgde ervoor dat televisies zich snel verspreidden onder Nederlandse huishoudens, waardoor internationale kwesties makkelijk voor het grote publiek te volgen waren. Hierdoor uitte de groeiende internationale belangstelling zich ook in protesten tegen tal van internationale aangelegenheden, wat zorgde voor druk op Europese regeringen.⁷ De plaats van protestbewegingen in de maatschappelijke context van de jaren zestig komt in het vierde hoofdstuk uitgebreid aan bod. De toenemende internationale belangstelling roept bij mij vragen op over welke factoren van invloed zijn op buitenlands beleid in het algemeen, aangezien buitenlands beleid de politieke reactie op internationale kwesties reflecteert.

² Hans Righart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995) 52-70.

³ Idem, 265-267.

⁴ J.C.H. Blom en E. Lamberts, *Geschiedenis van de Nederlanden* (Baarn 1993) 357-363.

⁵ James C. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995) 63.

⁶ Idem, 63-64.

⁷ Blom en Lamberts, *Geschiedenis van de Nederlanden*, 363.

De beïnvloeding van buitenlands beleid: binnenlandse en internationale factoren

Dit onderzoek richt zich op de vraag of anti-Vietnam protestbewegingen in Nederland invloed gehad hebben op het buitenlandse beleid van de Nederlandse regering met betrekking tot de Vietnamoorlog. Om dit onderwerp nader te onderzoeken is het belangrijk eerst te kijken naar verschillende visies op de vraag welke factoren invloed hebben op buitenlands beleid in het algemeen. Hierbij wil ik specifiek kijken naar verschillende visies op de rol van binnenlandse invloeden op buitenlands beleid, aangezien de anti-Vietnam protesten ontwikkelingen van binnenlandse aard waren, en hoe deze in relatie staan met andere factoren.

Ryan Beasley en Michael Snarr, wetenschappers op het gebied van internationale betrekkingen en politiek, bekijken verschillende binnenlandse en internationale invloeden op het buitenlandse beleid van staten.⁸ Door verschillende staten met elkaar te vergelijken onderzoeken zij de invloed van militaire macht, de publieke opinie en van individuele leiders van een staat op de koers van het buitenlandse beleid. Vanuit het domein van de internationale betrekkingen verwacht het realisme dat staten met sterke militaire krachten een machtigere positie in de wereld bekleden dan landen die militair minder sterk zijn. Vanuit deze gedachte zullen sterke staten militair optreden wanneer hun positie wordt bedreigd. Middelsterke staten zijn geneigd tot het zoeken van bondgenootschappen met sterkere staten. Voorbeelden hiervan zien we in het geval van de Koude Oorlog, waarin veel middelgrote staten de Verenigde Staten ofwel de Sovjet-Unie als bondgenoot kozen. Dit soort bondgenootschappen leiden vaak tot een vermindering van de soevereiniteit van het middelgrote land, dus het brengt opofferingen met zich mee. Volgens de realistische traditie wegen de voordelen die uit een bondgenootschap voortkomen echter zwaarder dan de opofferingen. Vanuit deze theorie kan er dus een vermoeden ontstaan dat binnenlandse factoren, zoals soevereiniteit en de mening van de eigen publieke opinie, ondergeschikt worden aan de voordelen die voortvloeien uit een bondgenootschap. Elisabetta Brighi en Christopher Hill stellen echter dat de binnenlandse doelstellingen van staten soms bereikt worden door middel van buitenlands beleid. Een voorbeeld hiervan zien zij in de keuze van een aantal Europese staten om lid te worden van de Europese Unie. Dit was onderdeel van het buitenlands beleid, maar in veel gevallen voor binnenlandse doeleinden.⁹ De militaire kracht, positie van een staat op het wereldtoneel en binnenlandse doeleinden kunnen dus van invloed zijn op de koers van het buitenlandse beleid.¹⁰

Een andere factor die van invloed kan zijn op de totstandkoming van buitenlands beleid is de publieke opinie. De algemene en traditionele aanname stelt dat democratische staten worden beperkt in hun buitenlandse beleid door de publieke opinie en belangenorganisaties, tegenover niet-democratische staten die deze beperkingen niet kennen. Volgens Beasley en Snarr is de realiteit echter

⁸ Ryan K. Beasley e.a., *Foreign policy in comparative perspective. Domestic and international influences in state behavior* (Los Angeles 2013) 315-337.

⁹ Elisabetta Brighi en Christopher Hill 'Implementation and behaviour' in Steven Smith, Amelia Hadfield en Tim Dunn (eds.), *Foreign Policy. Theories, actors, cases* (New York 2008) 125.

¹⁰ *Ibidem*.

niet zo eenvoudig. Naar hun mening worden zowel democratische als niet-democratische staten niet perse beperkt door de publieke opinie, maar worden ze wel beïnvloed door de heersende tendens of algemene stemming van het publiek.¹¹

Een andere factor die invloed kan hebben op het buitenlandse beleid is een verandering in het politieke regime. Zowel het realisme als het liberalisme richten zich voornamelijk op externe factoren om buitenlands beleid te verklaren. In de gedachte van deze stromingen zou je kunnen verwachten dat zolang de internationale omstandigheden stabiel en constant blijven er ook continuïteit in het buitenlandse beleid van staten heerst, zelfs als de binnenlandse omstandigheden sterk veranderen. Door een aantal staten met een verschillende politieke stabiliteit met elkaar te vergelijken concluderen Beasley en Snarr dat een verandering in binnenlands regime wel degelijk invloed kan hebben op buitenlands beleid. Een voorbeeld hiervan was de sterke verandering van het buitenlands beleid van Venezuela na de machtsovername van Chavez. Echter hebben veranderingen op het internationale toneel ook veel invloed. Zo werd het buitenlandse beleid van Groot-Brittannië sterk beïnvloed door het einde van de Koude Oorlog. Omdat deze vergelijking niet tot een volledige en bevredigende uitkomst leidt, bekijken de auteurs een meer specifieke factor binnen het politiek regime van een staat, namelijk de invloed van individuele leiders. In het meest extreme geval spelen individuen zo'n dominante rol in het buitenlandse beleid, dat het beleid synoniem wordt voor de leider. Een voorbeeld hiervan is de Gaullistische politiek van de Franse oud-president Charles de Gaulle. In deze gevallen weerspiegelen de gedachten van individuen letterlijk in het buitenlandbeleid. Ook in minder extreme gevallen zijn Beasley en Snarr van mening dat individuele leiders een flinke vinger in de pap hebben met betrekking tot buitenlands beleid en worden keuzes die beslissend zijn voor het buitenlandse beleid in de meeste staten gemaakt door een klein groepje mensen of een individueel persoon.¹²

De inzichten van Beasley en Snarr roepen interessante vragen op voor mijn onderzoek, zoals wat de militaire macht van Nederland was tijdens de Vietnamoorlog en welk gevolg dit had voor de positie op het wereldtoneel en voor het sluiten van bondgenootschappen. Ook de aanwezigheid van een heersende tendens of algemene stemming is belangrijk om in het achterhoofd te houden, net als veranderingen die kunnen ontstaan wanneer het politieke systeem veranderd of er een nieuwe leider, in dit geval waarschijnlijk minister van Buitenlandse Zaken, wordt aangesteld.

Philip Everts, gespecialiseerd in internationale betrekkingen en buitenlands beleid, richt zich specifiek op binnenlandse factoren die van invloed zijn geweest op het buitenlandse beleid van Nederland.¹³ Hij stelt dat buitenlands beleid van nature en uit noodzaak altijd een zaak van de elite is geweest. Het publiek was over het algemeen niet geïnteresseerd of niet geïnformeerd en liet zaken met betrekking tot buitenlands beleid over aan degenen die hier verstand van hadden. Tot halverwege de

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ P. Everts, *Controversies at home: domestic factors in the foreign policy of the Netherlands* (Dordrecht 1985) 6-7.

jaren zestig heerste deze traditionele gedachte ook in Nederland. Omdat buitenlandse politiek zich richt op de meest vitale belangen van een natie, zoals veiligheid, kon de Nederlandse regering inmenging van het publiek makkelijk afwenden met argumenten gericht op veiligheidsoverwegingen. Vanaf de tweede helft van de jaren zestig begonnen zich echter opvallende veranderingen voor te doen in de totstandkoming van het Nederlandse buitenlandse beleid. De activiteiten van andere binnenlandse actoren, zoals politieke partijen, kerken, vakbonden, belangenorganisaties, de academische wereld en de media kregen een grotere rol binnen dit proces.¹⁴ Specifieke veranderingen in de koers van het Nederlandse buitenlandse beleid in de jaren zestig komen later in dit onderzoek nog uitgebreid aan bod, dus daar wil ik op dit moment niet te diep op ingaan. Wel zal ik uiteenzetten hoe Everts zich opstelt met betrekking tot de rol van een aantal binnenlandse factoren bij de totstandkoming van het Nederlandse buitenlandse beleid, namelijk de rol van de publieke opinie, van de nieuwsmedia, van politieke partijen en van belangenorganisaties.

Everts noemt de publieke opinie als begrip onnauwkeurig en ongrijpbaar, omdat het moeilijk is te meten in hoeverre meningen die in het openbaar worden gedaan representatief zijn voor de bevolking. Het is lastig aan te tonen of dit de stem is van een luidruchtige meerderheid of juist dienst doet als het topje van de ijsberg: een kleine zichtbare groep gesteund door een grote meerderheid. Binnen dit onderzoek is dit ook een aandachtspunt, want het is de vraag of de protesten gericht tegen de Vietnamoorlog daadwerkelijk de mening van de brede samenleving weerspiegelden. De publieke opinie opereert volgens Everts door middel van actoren die het publiek werkelijk kunnen activeren en het publiek een stem kunnen geven.¹⁵ Met betrekking tot dit onderzoek zou je hierbij bijvoorbeeld kunnen denken aan een standpunt dat ingenomen werd door een krant en daarna in praktijk gebracht door een demonstratie van een protestgroep. Aangezien ‘de mening van de publieke opinie’ dus lastig aan te tonen is, gelooft Everts wel in de aanwezigheid van een ‘buitenlands beleid stemming’, waarmee geduid wordt op zeer algemene opvattingen die op een bepaald moment in een land heersen.¹⁶ Concrete ontwikkelingen in deze algemene opvattingen zal ik verderop in dit hoofdstuk beschrijven.

Een andere factor waar Everts aandacht aan besteed is de invloed van de media op politieke beslissingen en aan de vraag hoe de media bijdragen aan de vorming van de publieke perceptie en opinie. Een algemeen vraagstuk binnen de media- en communicatiewetenschappen is of de media slechts een spiegel zijn van discussies en stemmingen in de samenleving of dat zij gezien moet worden als een actieve deelnemer met de potentie om nieuwe opinietrends te bewerkstelligen. Experts op het gebied van communicatie zijn het er over het algemeen over eens dat de media de belangrijke rol hebben van ‘agenda-setting’. Door de aandacht op specifieke problemen te richten heeft de media een sterke invloed op het proces dat bepaalt welke onderwerpen een prominente plaats in het nationale

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Idem, 52.

politieke debat krijgen. Op deze manier zegt de media niet *wat* mensen moeten denken, maar *waarover* ze moeten nadenken.¹⁷ Volgens Piers Robinson kregen de media voor het eerst invloed op beleid tijdens de Vietnamoorlog, omdat de televisie een nieuw medium was waarop de oorlog gevolgd kon worden.¹⁸ Dit was volgens hem het startsein van het CNN-effect. Hiermee doelt hij op het feit dat sinds de oprichting van nieuwskanalen waar 24 uur per dag nieuws op werd uitgezonden, zoals CNN, de druk op politici toenam om te reageren op journalisten. Het CNN-effect is volgens Robinson onverenigbaar met het traditionele model van totstandkoming van buitenlands beleid, waarbij een politieke elite de beslissingen neemt op het gebied van buitenlands beleid.¹⁹

Ook politieke partijen zijn actoren in de totstandkoming van buitenlands beleid. Politieke partijen hebben een andere rol in het buitenlandse beleid dan in het binnenlandse beleid. Zo hebben politieke partijen een bredere omvang inzake de internationale politiek omdat zij niet alleen nationale beslissingen willen beïnvloeden, maar zich ook richten op gelijkgestemde politieke groeperingen in het buitenland.²⁰ Dit is bijvoorbeeld vaak het geval bij communistische of socialistische partijen. Volgens Everts spelen kwesties met betrekking tot buitenlands beleid geen cruciale rol in de electorale voorkeur van kiezers. Hierom wordt de visie van een partij op internationale problemen vaak voor lief genomen.²¹ Of dit ook werkelijk de gang van zaken was zal nog moeten blijken. Persoonlijk vermoed ik dat het standpunt van een politieke partij inzake de Vietnamoorlog wél bepalend is geweest voor de voorkeur van kiezers voor een bepaalde partij. Dit is echter lastig meetbaar, omdat je dan zou moeten beschikken over de beweegredenen van kiezers om te stemmen voor een bepaalde partij. Dit is op te lossen door op zoek te gaan naar statistieken over stemmingsgedrag gedurende de Vietnamoorlog, alhoewel dit buiten dit onderzoek valt. Dit zou wel een interessante invalshoek voor verder onderzoek zijn.

De laatste factor die Everts noemt is voor dit onderzoek een zeer belangrijke, namelijk de 'single-issue' groepen, ook wel belangenorganisaties.²² Om deze reden zal ik de rol en invloed van deze groepen uitgebreider bespreken dan de vorige factoren. Everts gebruikt de term 'single-issue groepen' om groepen te beschrijven die een specifieke oorzaak of doel hebben, zoals een oorlog, en voor groepen die een bijzonder belang vertegenwoordigen, zoals arbeidsorganisaties. Het zit in de aard van belangenorganisaties om zich op één of slechts enkele aspecten van overheidsbeleid te concentreren, zonder verantwoordelijkheid voor de uitvoering van dit beleid te dragen. Dit betekent dat ze het zich kunnen veroorloven uitgesproken en direct te zijn, omdat zij geen rekening hoeven of willen houden met andere zaken dan die waarin zij geïnteresseerd zijn. Noch hebben zij reden zich zorgen te maken over goede relaties met andere landen of partijen betreffende de huidige of

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Pier Robinson 'The role of media and public opinion', in Smith, Hadfield and Dunne, *Foreign Policy*, 142.

¹⁹ Idem, 143-146.

²⁰ Idem, 56-59.

²¹ Ibidem.

²² Idem, 62-64.

toekomstige samenwerking. In vergelijking met politieke partijen zijn single-issue groepen volgens Everts geneigd sneller in te spelen op nieuwe ontwikkelingen. Dit komt door hun organisatorische flexibiliteit en doordat ze in staat zijn hun zaak met grotere kracht voort te zetten, omdat ze al hun tijd en energie besteden aan één doel. Veel van deze groepen richten zich op een specifieke regio. Voorbeelden uit de Nederlandse geschiedenis hiervan zijn het Zuid-Afrika comité, het Indonesië comité en het Vietnam comité. Naast geografisch georiënteerde groepen zien we in de Nederlandse geschiedenis ook groepen met een meer functionele focus, zoals de Nederlandse afdeling van Amnesty International, gericht op mensenrechten, of NOVIB, gericht op de bevordering van hulp aan ontwikkelingslanden. De invloed van deze groepen ontstaat volgens Everts vanuit morele aantrekkingskracht. Hij ziet het echter als een lastig punt om te generaliseren over de effectiviteit en de directe invloed van de groepen op buitenlands beleid. Naar zijn mening vestigden de groepen in kwestie in de meeste gevallen de publieke aandacht op verwaarloosde internationale problemen, die anders door politici genegeerd zouden worden. In die zin spelen ze een positieve rol in het proces van de totstandkoming van het buitenlands beleid. Hoewel het conflict in Vietnam niet zozeer een verwaarloosd probleem was in de Nederlandse politiek, werd het standpunt van protestgroepen echter vertegenwoordigd door kleine partijen in de Tweede Kamer, zoals de PSP. De parlementaire invloed van de PSP was beperkt, wat voor anti-Vietnam protestgroepen een stimulans geweest kan zijn voor het overbrengen van hun visie op het conflict.

Single-issue groepen zijn in staat vrijuit te spreken tegen onrecht in het buitenland in gevallen waarin een regering aarzelend is, uit angst voor het overtreden van de nationale jurisdictie van een andere staat of in verband met de diplomatieke relatie. Single-issue groepen zorgen er dus volgens Everts voor dat meer mensen betrokken raken bij politieke discussies en beleidsvorming.²³

Bovenstaande literatuur geeft meer informatie over factoren die van invloed kunnen zijn op buitenlands beleid. De positie van een staat op het wereldtoneel (in het kader van eigen nationale belangen) kan een reden zijn voor het sluiten van een verbond met een grotere mogendheid. Dit is een voor de hand liggende mogelijkheid voor Nederland tijdens de Koude Oorlog. Robinson liet zien dat de publieke opinie sinds de Vietnamoorlog meer invloed heeft gekregen op de totstandkoming van beleid, voornamelijk door de intrede van de televisie. Dit kan de algemene stemming van het publiek beïnvloed hebben. Voorheen hadden de media wel al de rol van agenda-setting (bijdragen waarover mensen nadenken), maar pas sinds de Vietnamoorlog zouden ze ook invloed hebben gehad op de totstandkoming van beleid. Ook een verandering in politiek regime of de gedachten van een individuele leider kunnen de koers van buitenlands beleid beïnvloeden.

²³ Ibidem.

Atlanticisme

Nu we een beter algemeen beeld hebben van zowel de maatschappelijke ontwikkelingen in Nederland in de jaren zestig als van factoren die van invloed kunnen zijn op buitenlands beleid, is het tijd om de aandacht te richten op belangrijke concepten en theorieën met betrekking tot het Nederlandse buitenlandse beleid en op de visie van de Nederlandse samenleving op de Verenigde Staten.

Een veelgenoemd begrip in literatuur met betrekking tot de Nederlandse buitenlandse politiek in de jaren zestig is atlanticisme. American Studies expert Rob Kroes omschrijft atlanticisme als het symbool van de Europese politieke én culturele acceptatie van de Amerikaanse nabijheid. Volgens Kroes was de culturele interesse in Amerika eind jaren vijftig en begin jaren zestig enorm. Maatschappelijke elementen die kenmerkend waren voor de Verenigde Staten, zoals moderne flats, supermarkten en televisies begonnen ook het dagelijks leven in Nederland te beheersen.²⁴ Dit verschijnsel werd eerder ook door James Kennedy opgemerkt.²⁵ Volgens Duco Hellema werd de atlantisering van de Nederlandse buitenlandse politiek definitief na de afwikkeling van de Nieuw-Guinea kwestie. Hiermee werd duidelijk dat Nederland de Amerikaanse hegemonie geaccepteerd had. Zeker op het terrein van het veiligheidsbeleid zou Nederland in de jaren daarna een uitgesproken Atlantisch georiënteerde koers volgen en Hellema noemt de jaren zestig dan ook de bloeitijd van het atlanticisme. De centrale uitgangspunten van het buitenlandbeleid gedurende de jaren zestig waren gericht op handhaving van de Atlantische eenheid onder erkenning van de nucleaire verhoudingen, binding van de Bondsrepubliek Duitsland aan de NAVO volgens de Verdragen van Parijs (1955), verbreding en verdieping van de economische integratie in West-Europa, een supranationale en open EEG en het tegengaan van directoraatsvorming van grote mogendheden binnen de EEG en binnen de NAVO.²⁶ Gedurende de gehele jaren zestig werd de functie van minister van Buitenlandse Zaken vervuld door Joseph Luns. In 1952 werd hij als lid van de Katholieke Volkspartij benoemd tot minister zonder portefeuille naast J.W. Beyen en in 1956 werd hij benoemd tot minister van Buitenlandse Zaken in het vierde kabinet-Drees, een functie die hij tot en met 1971 zou vervullen.²⁷ De (Nederlandse) veiligheidsgarantie was voor Luns van groot belang en wie of wat hier afbreuk aan zou doen kon rekenen op kritiek en weerstand van Luns. Het veiligheidsbeleid, en het NAVO-lidmaatschap in het bijzonder, was de hoeksteen van zijn buitenlandse beleid en dat mocht onder geen voorwaarde worden ondermijnd.²⁸ Volgens Hellema stond minister Luns in de jaren zestig dan ook

²⁴ Rob Kroes, 'The nearness of America' in Rob Kroes (ed.) *Image and Impact. American influences in the Netherlands since 1945* (Amsterdam 1981) 11.

²⁵ James C. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw*, 63-64.

²⁶ Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland. De Nederlandse rol in de wereldpolitiek* (Utrecht 2003) 210-215.

²⁷ Albert Kersten, 'De langste. Joseph Antoine Marie Hubert Luns (1952-1971)', in Duco Hellema, Bert Zeeman en Bert van der Zwan (eds.), *De Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken in de twintigste eeuw* (Den Haag 1999) 211.

²⁸ Albert Kersten, *Luns. Een politieke biografie* (Amsterdam 2011) 385.

symbool voor het Nederlandse atlanticisme.²⁹ Deze Atlantische houding wekt de eerste vermoedens dat het Nederlandse beleid opereerde in het kader van de belangen van het bondgenootschap met de Verenigde Staten. De visie van Luns botste toentertijd met de visie van de Franse president Charles de Gaulle, die van mening was dat West-Europa op het gebied van politiek en defensie zelfstandig moest zijn ten opzichte van de Verenigde Staten. Het dwarsbomen van Franse initiatieven met betrekking tot West-Europese groepsvorming was dan ook een centraal element in Luns' veiligheidsbeleid. Volgens hoogleraar in diplomatieke geschiedenis Albert Kersten leidde zijn uitgesproken verzet tegen het Franse streven naar een zelfstandig Europees defensiebeleid ertoe dat Luns een positieve reputatie in Washington had verworven. Door zijn optreden waren NAVO-leden gemakkelijker over te halen om de Amerikaanse koers te volgen en deze pro-Atlantische instelling viel in de smaak bij de Amerikaanse regering. Toch is Kersten van mening dat Luns geen slaaf van het Amerikaanse beleid was, omdat hij soms scherpe kritiek op de Verenigde Staten had, bijvoorbeeld met betrekking tot de buitenlandse politiek. Zo bekritiseerde hij het gebrek aan inlevingsvermogen van de Verenigde Staten in de beweegredenen van de Europese integratie, het Amerikaanse beleid tegenover de Suez-crisis en de Amerikaanse acties met betrekking tot de Hongaarse Opstand.³⁰

Alfred Pijpers gaat op zoek naar de beweegredenen achter het buitenlandse beleid van Nederland in de jaren zestig. Hij stelt dat de gemeenschappelijke noemer van het buitenlandse beleid van Joseph Luns niet het veronderstelde pro-Amerikanisme of de bondgenootschappelijke trouw was, maar een sterke neiging tot compensatiedrang. Het verlies van Nederlands-Indië zou gezorgd hebben voor gekwetste ijdelheid en gefrustreerd nationalisme. Hierdoor is Nederland deze inbreuk op de nationale waardigheid en internationale prestige gaan compenseren. Naast lid worden van de NAVO en de EEG zocht Nederland volgens Pijpers compensatie in psychologische zin, door op zoek te gaan naar vervangingsmiddelen voor de koloniale status en grandeur. Deze post-koloniale compensatiedrang zou geleid hebben tot een reeks eigenaardigheden in de Nederlandse buitenlandse politiek. Hij noemt onder andere het krampachtig vasthouden aan het eigen gelijk in de Nieuw-Guinea kwestie, wat hij ziet als pseudo-koloniaal gedrag ter compensatie van koloniaal verlies, en de rol van zeer trouwe bondgenoot in de NAVO, als voorbeelden hiervan.³¹ Alfred van Staden is van mening dat andere beweegredenen ten grondslag lagen aan het Nederlandse atlanticisme van de jaren zestig. Van Staden noemt dat de Sovjetdreiging Nederland deed streven naar bescherming tegen de communistische expansie en dat een Amerikaans-Europees verband het beste middel was om deze bescherming te bewerkstelligen. Daarnaast noemt Van Staden dat een Atlantische houding de macht en belangen van Nederland in West-Europa het beste zou dienen, voornamelijk doordat Nederland zo

²⁹ Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 217.

³⁰ Kersten, 'De langste', 225.

³¹ Alfred E. Pijpers, 'Dekolonisatie, compensatiedrang en de normalisering van de Nederlandse buitenlandse politiek' in N.C.F. van Sas (ed.) *De kracht van Nederland. Internationale positie en buitenlands beleid in historisch perspectief* (Bloemendaal 1991) 206-208.

een sterke positie tegen Frankrijk en Duitsland kon innemen.³² Op deze manier werd weerstand geboden aan een Europese Gemeenschap onder Frans-Duitse hegemonie, waarin Nederland relatief weinig invloed had. Daarbij sluit deze houding aan bij de visie van Brighi en Hill dat een kwestie van buitenlands beleid, in dit geval een Atlantisch houding, een middel was om binnenlandse doeleinden te behalen, namelijk een sterke Nederlandse positie én Nederlandse veiligheidsgarantie.³³

In *Een trouwe bondgenoot: Nederland en het Atlantisch Bondgenootschap* stelt Kersten dat Luns met betrekking tot het conflict in Vietnam weinig moeite had met het Amerikaanse beleid. In zijn ogen was de Vietnamoorlog een onderdeel van de Koude Oorlog en interne verdeeldheid binnen het Westerse blok zou door de Sovjet-Unie uitgebuit kunnen worden. Kersten beschrijft dat deze houding bij Luns werd aangewakkerd door zijn onvermogen zich te verplaatsen in socialistisch-marxistische ideologieën.³⁴ Om de NAVO-bondgenoten meer bij de Vietnampolitiek te betrekken startte de Verenigde Staten in mei 1964 een campagne genaamd de 'More Flags Campaign'. Het doel van deze campagne was om de 'vrije wereld' te verzoeken meer praktische en materiele hulpverlening te bieden aan Zuid-Vietnam. Historicus Rimko van der Maar stelt dat de campagne uitliep op een mislukking. Hoewel landen als Zuid-Korea, Thailand en Nieuw-Zeeland na moeizame onderhandelingen bereid waren tot het zenden van troepen naar Vietnam, kwam er geen soortgelijke militaire hulp van de NAVO-bondgenoten. Een van de redenen die Van der Maar noemt voor de weigering van de Amerikaanse bondgenoten is de koloniale erfenis van veel Europese landen, waardoor betrokkenheid bij een conflict buiten het eigen continent geen verstandige keuze was. Daarbij noemt hij het weinige vertrouwen in de levensvatbaarheid van Zuid-Vietnam en de afwezigheid van overtuiging bij de Atlantische bondgenoten dat het 'verlies' van Zuid-Vietnam van belang was voor de veiligheid van West-Europa. Maar doordat de Europese regeringen, met uitzondering van Frankrijk onder leiding van De Gaulle, deze twijfels niet openlijk uitspraken, legitimeerde de Verenigde Staten de strijd in Vietnam als een strijd voor een vrije wereld. In het kader van de 'More Flags Campaign' waren de Amerikanen ervan overtuigd dat ze konden rekenen op steun vanuit Nederland, maar Luns ging niet in op het verzoek van de Amerikaanse regering. Hiervoor voerde hij verschillende redenen aan, zoals de anti-Nederlandse rol die de Verenigde Staten hadden gespeeld in de dekolonisatie van Nieuw-Guinea en de weigering van de Verenigde Staten om Nederland in de jaren vijftig op te laten nemen in de South East Asia Treaty Organisation (SEATO). Van der Maar stelt dat Luns naast zijn sterke Atlantische en koloniale sympathieën, vooral een nationalist was. Om internationaal gerespecteerd te worden moest Nederland in Zuidoost-Azië vertegenwoordigd blijven en de koloniën symboliseerden het rijke Nederlandse verleden. Zijn nationalistische houding kan een verklaring zijn voor het afwijzen van militaire steun aan de

³² A. Van Staden, *Een trouwe bondgenoot. Nederland en het Atlantisch bondgenootschap 1960-1971* (Baarn 1974) 39-41.

³³ Brighi en Hill, 'Implementation and behaviour', 125.

³⁴ Kersten, *Luns*, 384.

Verenigde Staten.³⁵ Echter kan zijn nationalistische houding ook een verklaring zijn voor het bondgenootschap met de Verenigde Staten, omdat dit veiligheidsgarantie voor Nederland bood en de Nederlandse belangen in Europa het best vertegenwoordigde. In het volgende hoofdstuk zal concreter en dieper ingegaan worden op de koers van het Nederlandse buitenlandse beleid, voornamelijk met betrekking tot de oorlog in Vietnam.

Anti-Amerikanisme

Eerder heb ik beschreven dat het moeilijk is de publieke opinie te meten, maar dat we wel kunnen spreken van een algemene sfeer of stemming onder de bevolking. Het onderscheid tussen deze twee begrippen manifesteert zich in de mate van consensus die er bestaat over een onderwerp. Meer concreet zou je bijvoorbeeld kunnen stellen dat het moeilijk was om vast te stellen of de anti-Vietnam protesten de mening van een meerderheid van de samenleving vertegenwoordigden, maar dat we wel kunnen spreken van een algemene stemming waarin een toenemende kritische houding tegen het Amerikaanse Vietnambeleid zichtbaar was, omdat zowel vanuit protestgroepen, in kranten en de politiek groeiende kritiek werd geuit.

Vanaf de Tweede Wereldoorlog was de algemene sfeer onder de Europese bevolking pro-Amerikaans, omdat Amerika werd gezien als de bevrijder. Rond 1970 had de Verenigde Staten zijn magnetische kracht echter verloren en volgens Rob Kroes kunnen we vanaf halverwege de jaren zestig de afbraak van het atlanticisme aanschouwen. De afbraak van het atlanticisme is naar zijn mening het onverwachte resultaat van de wereldwijd veranderende politieke en machtsverhoudingen in die periode.³⁶ De afbraak van het Nederlandse atlanticisme kan in verband worden gebracht met het ontstaan van een gevoel van anti-Amerikanisme. Anti-Amerikanisme is een breed begrip en in zijn algemeenheid bevat de stroming anti-Amerikaanse gevoelens op alle vlakken. Al in de achttiende eeuw waren er anti-Amerikaanse pamfletten in Nederland in omloop dus we kunnen niet stellen dat anti-Amerikanisme een concept is dat zijn oorsprong vindt in de jaren zestig van de twintigste eeuw.³⁷ De Amerikaanse politiek socioloog Paul Hollander definieert anti-Amerikanisme als een aanleg voor vijandigheid tegen de Verenigde Staten en de Amerikaanse samenleving, door middel van het geven van kritische impulsen in de richting van de Amerikaanse sociale, economische en politieke instellingen, tradities en waarden. Dit brengt een afkeer van de Amerikaanse cultuur met zich mee en in het bijzonder een afkeer van de Amerikaanse invloed in het buitenland. Anti-Amerikanisme betekent naar zijn mening vaak ook een minachting van het Amerikaanse nationale karakter en een afkeer van het Amerikaanse volk, haar manieren, gedrag, kleding en ga zo maar door. Een ander aspect van anti-Amerikanisme noemt Hollander de afwijzing van de Amerikaanse buitenlandse politiek en een stevig geloven in de kwaadaardigheid van de Amerikaanse invloed en aanwezigheid

³⁵ Rimko van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 27-30.

³⁶ Kroes, 'The nearness of America', 14.

³⁷ J.W. Schulte Nordholt, 'Anti-Americanism in European culture: its early manifestations' in Rob Kroes en Maarten and Rossum (eds.), *Anti-Americanism in Europe* (Amsterdam 1986) 8-9.

overal ter wereld. Hij ziet anti-Amerikanisme veelal als een vorm van anti-kapitalisme waarbij de Verenigde Staten, als grootste kapitalistische natie ter wereld, wordt gezien als de belichaming van sociale onrechtvaardigheid en als verdediger van andere kapitalistische naties. Anti-Amerikanisme is naar Hollander's mening een zeer negatieve en vijandige veronderstelling en dit vindt hij in grote mate ongegrond. Hij beschouwt anti-Amerikanisme als vergelijkbaar met andere vijandige houdingen, zoals anti-semitisme, seksisme en racisme.³⁸

Deze redelijk felle kijk van Hollander op anti-Amerikanisme dient voornamelijk om de verschillende betekenissen van anti-Amerikanisme te illustreren. Rob Kroes beschrijft anti-Amerikanisme bijvoorbeeld ook op mildere manier, namelijk als een breed concept dat verschillende betekenissen kan hebben. Aan de ene kant bestaat een vorm van anti-Amerikanisme waarbij kenmerken en trends geïdentificeerd met de Amerikaanse cultuur worden verworpen, maar de optimistische Amerikaanse energie, innovatie en bekwaamheid wel wordt bewonderd. Omgedraaid bestaat er ook anti-Amerikanisme waarbij het Amerikaanse credo wordt gezien als imperialistisch en onderdrukkend, terwijl de Amerikaanse cultuur wel wordt bewonderd en aangenomen. Deze verschillen in inhoud gaan vaak samen met verschillende politieke voorkeuren. Het culturele anti-Amerikanisme wordt vaak geassocieerd met een conservatieve houding, terwijl politiek anti-Amerikanisme over het algemeen een links voordoen is.³⁹

Kroes omschrijft de jaren veertig en vijftig als 'de huwelijksreis van de Atlantische relatie', maar toch was er tijdens deze decennia van atlanticisme ook altijd een linkse groep met anti-Amerikaanse ideeën, geïnspireerd door nostalgische gevoelens afkomstig uit de anti-Nazi Sovjetalliantie. Hun visies en opinies kwamen in Nederland onder andere tot uiting in het communistische blad *De Waarheid*. Hoewel deze groep anti-Amerikanisten na de Tweede Wereldoorlog vrij groot was, en niet alleen communisten maar bijvoorbeeld ook sociaal-democraten bevatte, zorgden de Atlantische jaren vijftig en zestig wel voor een verkleining van de groep. Dit kwam volgens Kroes voornamelijk door de overheersing van het Pax Americana, waarmee hij doelt op de Westerse vredesgarantie door de ordehandhaving van de Amerikanen. Toch bleef een kritische blik op de Verenigde Staten altijd bestaan.⁴⁰ Deze groep wordt door Hollander beschreven als Oud-Links. Naast Oud Links onderscheidt hij in Europa ook een groep anti-Amerikanisten genaamd Nieuw Links, voortgekomen uit de generatie van de jaren zestig. Het anti-Amerikanisme dat geassocieerd wordt met deze groep is de vorm van anti-Amerikanisme die in dit onderzoek centraal staat. Het grote verschil tussen de groepen Oud- en Nieuw Links is volgens Hollander dat de anti-Amerikaanse houding van Nieuw Links niet gebaseerd was op pro-Sovjet ideeën, maar op een verachting van de moderne gemakken waar het Westen naar streefde. Nieuw Links zag de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie als

³⁸ Paul Hollander, *Anti-Americanism. Critiques at Home and Abroad* (New York/Oxford 1992) 339.

³⁹ Rob Kroes, 'The great Satan versus the evil empire. Anti-Americanism in the Netherlands' in Rob Kroes and Maarten van Rossum (eds.), *Anti-Americanism in Europe* (Amsterdam 1986) 41-42

⁴⁰ Ibidem.

moreel gelijk en gaf het voordeel van de twijfel aan de Sovjet-Unie, omdat zij in hun ogen vredelievender, zwakker en dus minder slecht waren. Door de geavanceerde technologieën en kapitalistische economie kon de Verenigde Staten rekenen op minder sympathie.⁴¹ In het volgende hoofdstuk zal verder worden ingegaan op de opkomst van Nieuw-Links in Nederland en hun invloed op de Nederlandse politiek.

Hoewel de groep anti-Amerikanisten in de jaren vijftig en begin jaren zestig in de minderheid was, stelt Kroes dat anti-Amerikanisme in de late jaren zestig het algemene beeld van de Nederlandse samenleving was. Voor de eerste keer bestond er brede consensus over ontevredenheid tegenover Amerika. Vooral de Vietnamoorlog leidde tot diepe anti-Amerikaanse gevoelens. Niet alleen de oorlogsverslaggeving via de televisie, maar ook de protesten in Amerika zelf leidden volgens Kroes tot een afwijzing van de Verenigde Staten in Nederland.⁴² Hollander concludeert dat het anti-Amerikanisme van de jaren zestig in West-Europa voortkwam uit een grote verscheidenheid aan visies en opvattingen, zoals nationalisme, anti-Westerse opvattingen, anti-kapitalisme, het verwerpen van wetenschap en technologie, vrees voor een nucleaire oorlog en een algemene afwijzing van moderniteit. Hij ziet anti-Amerikanisme voornamelijk als een irrationele manier om de eigen ongelukkigheid van mensen te verklaren en te verminderen.⁴³ Hoewel Kroes een iets minder pro-Amerikaanse conclusie heeft, is hij wel van mening dat de anti-Amerikaanse gevoelens van de jaren zestig onderdeel uitmaakten van een bredere afwijzing van de samenleving en cultuur van dat moment, waarvan de Verenigde Staten misschien slechts het symbool was.⁴⁴ De rol die anti-Amerikanisme speelde in de Nederlandse protesten gericht tegen de Vietnamoorlog zal in hoofdstuk vier uitgebreid aan bod komen.

Ook Frans Alting von Geusau noemt een aantal factoren die hebben bijgedragen aan de afbraak van het Europese vertrouwen in de Verenigde Staten. Ten eerste noemt hij de binnenlandse onrust in de Verenigde Staten. Toen Kennedy president werd waren de verwachtingen hoog, zowel in de Verenigde Staten als in het buitenland. Deze verwachtingen werden veroorzaakt door bijvoorbeeld zijn betrokkenheid bij de burgerrechten van de zwarte bevolking, zijn inzet voor de vereniging van West-Europa en zijn onderhandelingen met de Sovjet-Unie. Na de moord op Kennedy en met de aanstelling van Johnson werden veel van deze verwachtingen vernietigd. Deze binnenlandse onrust gecombineerd met de interventie in Vietnam zorgde voor een instabiele Amerikaanse maatschappij en wantrouwen in het Amerikaanse politieke systeem en het beleid. Ondertussen werden in Europa flinke stappen gemaakt met betrekking tot de West-Europese integratie door middel van het creëren van Europese instituties, zoals de Europese Economische Gemeenschap in 1958. De ontwikkelingen in Europa gingen gepaard met een nieuw Europees nationalisme, waarbij het ideaal van een gezamenlijke Europese identiteit centraal stond. Dit nieuwe nationalisme versterkte verzet en opstand tegen de

⁴¹ Hollander, *Anti-Americanism*, 387.

⁴² Kroes, 'The great Satan versus the evil empire', 43.

⁴³ Hollander, *Anti-Americanism*, 410.

⁴⁴ Kroes, 'The great Satan versus the evil empire', 47.

Amerikaanse heerschappij en het Amerikaanse kapitalisme in de wereld. Alting von Geusau stelt ook dat deze anti-Amerikaanse houding werd versterkt door de anti-Atlantische houding van de Franse president Charles de Gaulle die openlijk pleitte voor een sterk Europa, onafhankelijk van de Verenigde Staten. Het afnemende vertrouwen in de Verenigde Staten werd daarbij ook veroorzaakt door de afnemende superioriteit en macht van de Verenigde Staten in de wereldpolitiek. Het vertrouwen van West-Europa in de Amerikaanse garantie op het gebied van atoombommen nam sterk af door de verschuiving van een Amerikaanse superioriteit naar een gelijke verdeling tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. De Vietnamoorlog was volgens Alting von Geusau de druppel die de emmer deed overlopen. Vanaf dat moment zag Europa de Verenigde Staten als een onbetrouwbare bondgenoot en een imperialistische macht.⁴⁵

Deze verschuiving zien we volgens historicus Maarten van Rossum ook duidelijk terug in de kranten en weekbladen uit deze periode. Aan het begin van de jaren zestig was de hele Nederlandse pers, met uitzondering van het communistische blad *De Waarheid*, pro-Amerikaans. Zelfs links georiënteerde tijdschriften hadden een vrij rooskleurig beeld van de Verenigde Staten. De grootste verandering in de houding ten opzichte van de Verenigde Staten kan worden waargenomen in de linkse weekbladen en de confessionele dagbladen. Zo hadden de weekbladen *De Groene Amsterdammer* en *Vrij Nederland* aan het begin van de jaren zestig een positief beeld van de Verenigde Staten, maar werd de toon vanaf 1965 grimmiger en vanaf 1968 was er sprake van een volledige verandering van toon. *De Groene Amsterdammer* schreef vanaf 1968 over ‘Amerikaanse oorlogsmisdaden’ en ook het woord ‘imperialisme’ werd vanaf 1968 regelmatig in het blad gebruikt. Voor *Vrij Nederland* duurde het iets langer, maar vanaf 1968 verkondigde het blad dat er iets goed mis was met de Amerikaanse samenleving. In beide weekbladen kwam, onder andere door associaties met imperialisme, naar voren dat de Vietnamoorlog niet langer gezien werd als een ongelukkigheid of toevalligheid, maar als direct gevolg van fouten in de Amerikaanse maatschappij. Soortgelijke veranderingen waren volgens Van Rossum zichtbaar in de *Volkskrant* en *Trouw*, hoewel in *Trouw* de situatie in Vietnam de gehele oorlog wel gezien werd als een ongelukkig incident. President Nixon werd daarentegen afgeschilderd als ‘een gevaar voor de democratie’. Van Rossum stelt dat we kunnen vaststellen dat halverwege de jaren zeventig geen van de Nederlandse dagbladen nog langer geloofde in de goede bedoelingen en perfecte democratie van de Verenigde Staten.⁴⁶

Na de visie van verschillende auteurs op anti-Amerikanisme, en dan specifiek anti-Amerikanisme in de jaren zestig in Nederland, bekeken te hebben kunnen we concluderen dat verschillende auteurs een verschuiving opmerken van een pro-Amerikaanse naar een meer anti-Amerikaanse algemene sfeer onder de Nederlandse bevolking. Het regeringsbeleid met betrekking tot buitenlandse aangelegenheden wordt door verschillende auteurs juist aangemerkt als Atlantisch. Deze

⁴⁵ Alting von Geusau, ‘The broken image’ 71-79.

⁴⁶ Maarten van Rossum, ‘Le défi Européen’ in Rob Kroes (ed.), *Image and Impact. American influences in the Netherlands since 1945* (Amsterdam 1981) 25-29.

tegenstellingen zijn het onderzoeksveld voor de komende hoofdstukken van dit onderzoek.

Hoofdstuk 2

Het Nederlandse buitenlandse beleid tijdens de Vietnamoorlog: ontwikkelingen en invloeden

Dit hoofdstuk richt zich op ontwikkelingen in het buitenlandse beleid van de Nederlandse regering met betrekking tot de Vietnamoorlog of met betrekking tot onderwerpen die van belang waren voor de Vietnamoorlog, zoals ontwikkelingen in de Nederlandse politiek en verduidelijking van het Amerikaanse Vietnambeleid. Aan de hand van verslagen van handelingen van de Eerste en Tweede Kamer en interviews met politici zal op chronologische wijze de koers van het buitenlands beleid van de Nederlandse regering in kaart worden gebracht. Hierbij wordt onder andere gekeken naar de samenstelling van de verschillende kabinetten en van de Tweede Kamer door de jaren heen. Er zal worden gekeken in hoeverre het regeringsbeleid, met betrekking tot Vietnam, veranderde door de mening van Kamerleden en door de samenstelling van het kabinet. De focus van dit hoofdstuk ligt op de periode vanaf 1967 en op de momenten dat een nieuwe minister van Buitenlandse Zaken werd aangesteld. Een nieuw kabinet en specifiek een nieuwe minister kan naar mijn mening immers leiden tot een nieuw beleid. Daarbij zagen we vanaf 1967 niet alleen een verbreding van het anti-Vietnam protest, maar ook een groeiende inmenging van de politiek in het conflict.

De 19-jarige dominantie van Joseph Luns

In april 1965 werd het kabinet-Cals beëdigd, een centrumlinks kabinet waarin voor het eerst in zes jaar de PvdA weer deel uitmaakte van de regering. Het kabinet bestond uit ministers van de KVP, PvdA en ARP. Minister-president Cals zelf was afkomstig uit de KVP.⁴⁷ Tijdens de regeringsverklaring liet Cals weten dat een voortzetting van het buitenlands beleid van de jaren daarvoor de voorkeur had en dat de regering een bijzondere betekenis hechtte aan het bereiken van overeenstemming op het terrein van ontwapening. De bevordering van een eensgezind beleid van het Westen in het kader van het Atlantisch bondgenootschap, de eenwording van Europa en de verdere uitbouw van de Europese Gemeenschappen bleven de hoekstenen van het Nederlandse buitenlandse beleid.⁴⁸ Met betrekking tot het conflict in Vietnam zien we in 1965 aanwijzingen voor sterke Nederlandse steun aan het Amerikaanse Vietnambeleid, ondanks Luns' weigering om in 1964 deel te nemen aan de Amerikaanse 'More Flags Campaign'. Tijdens een debat in de Tweede Kamer in mei 1965 gaf Luns een overzicht van de ontwikkelingen die zich in Vietnam hadden voorgedaan en waarop de positie van de Nederlandse regering in het conflict was gebaseerd. Luns stelde dat de Vietminh na de Tweede Wereldoorlog de strijd was aangegaan met het, met Frankrijk samenwerkende, regime van keizer Bao

⁴⁷ Website parlement & politiek http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvwc/kabinet_cals_1965_1966 (08-07-2015)

⁴⁸ Handelingen Tweede Kamer, 1964-1965, 36^e vergadering 'Aflleggen van een regeringsverklaring', 27-04-1965, blz. 1309.

Dai, waarbij de Vietminh vanaf het najaar van 1950 hulp kreeg van Chinees-communistische zijde. Hierop volgde een bloedige strijd waar een einde aan kwam door de conferentie van Geneve in februari 1954. Aan deze conferentie namen, behalve de Vietnamese delegaties, Frankrijk, de Chinese Volksrepubliek, de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie, het Verenigd Koninkrijk, Laos en Cambodja deel. Tijdens de conferentie werd overeenstemming bereikt over een wapenstilstand, waarbij een tijdelijke bestandslijn werd vastgesteld langs de zeventiende breedtegraad. Daarbij werd besloten dat er algemene verkiezingen zouden komen, waardoor het land weer herenigd zou worden. Doordat zowel in het communistische noorden als in het zuiden geen mogelijkheden waren voor deze verkiezingen, ontstond de situatie van een verdeeld Vietnam. Luns stelde dat Noord-Vietnam sindsdien had geprobeerd gebieden die buiten het eigen grondgebied lagen binnen de communistische machtssfeer te brengen. Hoewel afgesproken was dat strijdkrachten aan de eigen kant van de demarcatielijn bleven, werd deze afspraak dus niet nagekomen. In 1959 riep de Noord-Vietnamese regering op tot intensivering van de Vietcong activiteiten en een volledige guerrilla-oorlog. De Zuid-Vietnamese regering reageerde op de intensivering van de guerrilla-oorlog door een beroep te doen op de Amerikaanse regering en hulp te vragen tegen deze activiteiten. In december 1960 maakte de Noord-Vietnamese regering de oprichting van het Nationaal Front voor de Bevrijding van Zuid-Vietnam bekend. Luns stelde dat het conflict in Vietnam geen spontane, interne revolutie tegen de eigen regering was maar een stelselmatige agressie van een naburig land, erop gericht om door middel van intimidatie en geweld de regering in Zuid-Vietnam omver te werpen en het land van zijn onafhankelijkheid te beroven. Daarbij was de agressie tegen Zuid-Vietnam volgens Luns onderdeel van een meer algemeen patroon van communistische expansie, waarbij de communistische activiteiten zich na Zuid-Vietnam zouden richten op een volgend land in de regio. Op deze manier zou geen enkel land, en in het bijzonder de landen die pas recentelijk onafhankelijkheid hadden verkregen, veilig zijn van deze dreiging, de welbekende ‘dominotheorie’. In Luns’ visie hadden de Verenigde Staten de taak op zich opgenomen de communistische expansiedrift een halt toe te roepen in het kader van ‘de bescherming van de vrije wereld’, op verzoek van de Zuid-Vietnamese regering.⁴⁹ Sinds 1954 hadden de Amerikanen hun steun toegezegd aan het volk en de regering en geholpen bij de opbouw en verdediging van het land. De Verenigde Staten waren van mening dat wanneer zij deze steun zouden intrekken een gevaarlijke situatie met bijbehorende consequenties zou ontstaan. President Johnson had toegezegd dat de Verenigde Staten de troepen zouden terugtrekken wanneer voorwaarden waren gecreëerd die Zuid-Vietnam in staat stelde in vrijheid zijn eigen toekomst te bepalen. De Nederlandse regering steunde het beleid en de doelen van de Amerikaanse regering waarbij de onafhankelijkheid van Vietnam en de bescherming van het land tegen aanvallen centraal stonden. President Johnson had volgens minister Luns aangegeven besprekingen te willen voeren zonder aan het openen van deze besprekingen voorwaarden te verbinden, waardoor een vreedzame oplossing bevorderd werd. Dit

⁴⁹ Handelingen Tweede Kamer, 1964-1965, 39^e vergadering ‘Interpellatie heer Slotemaker de Bruine betreffende beleid Regering oorlog Vietnam’, 18-05-1965, blz. 1418.

noemde Luns ‘de dubbele Amerikaanse benadering’, omdat het zich richtte op het tegengaan van subversieve communistische activiteiten enerzijds, maar ook op een onvoorwaardelijk aanbod tot het openen van besprekingen anderzijds. Luns zag de militaire activiteiten van de Amerikanen als noodzakelijk om Zuid-Vietnam de hulp te bieden waarom het had gevraagd. Hij stelde dat de Nederlandse regering ook bezorgd was om het conflict en dat de voornaamste zaak was dat het conflict niet werd uitgebreid. Hierom steunde de regering de pogingen die gedaan werden om tot een gesprek te komen, zolang het overleg een redelijke kans bood om de vrijheid en onafhankelijkheid van Zuid-Vietnam te waarborgen. Deze uitspraken van Luns gaven de grote mate van steun weer die de Nederlandse regering had voor het Amerikaanse Vietnambeleid.⁵⁰

In dit Tweede Kamerdebat beantwoordde Luns een aantal vragen van de heer Slotemaker de Bruine van de PSP over het conflict in Vietnam. Deze vragen en kritische verwijzingen waren grotendeels eenzijdig tegen de Verenigde Staten gericht. Meerdere Kamerleden, onder andere van de VVD, KVP, ARP, PvdA en CHU, uitten hun ontevredenheid over deze eenzijdigheid, omdat er geen kritiek op China in doorklonk. Een anti-Amerikaanse visie kwam tijdens dit debat vanuit de Tweede Kamer, op de PSP en de CPN na, niet naar voren. Wel werd tijdens dit debat een motie ingediend waarbij de Kamer de regering uitnodigde in het internationale politieke overleg een wapenstilstand, een politieke oplossing en een hulpprogramma voor Zuid-Vietnam na de beëindiging van het conflict, te bevorderen. Luns zag deze motie als een bewijs van grote bezorgdheid in de Tweede Kamer over de gebeurtenissen in Vietnam. Hij verwachtte dat na aanvaarding van de motie, de regering gesterkt zou zijn bij eventuele pogingen een wapenstilstand te bereiken en een einde te maken aan het conflict.⁵¹

Hoewel het Amerikaanse beleid wel door de Nederlandse regering werd *gesteund*, had Nederland volgens Luns geen *verantwoordelijkheid* voor het beleid van de Amerikaanse regering inzake Vietnam. Vietnam lag buiten het verdragsgebied van de NAVO en de militaire verantwoordelijkheid van de NAVO strekte zich dan ook niet uit tot Vietnam. De Verenigde Staten was zelf verantwoordelijk voor het beleid dat zij ten aanzien van Vietnam voerde en waarvan zij zelf bijna alle lasten droegen. De steun van Amerika aan Zuid-Vietnam werd door Luns gezien als een bilaterale aangelegenheid tussen de landen en werd gegeven omdat de Zuid-Vietnamese regering daarom had gevraagd. De ontwikkelingen in Azië en het Amerikaanse beleid in de regio werden wel regelmatig door de NAVO raad besproken. De Verenigde Staten lichtte dit beleid toe, zodat duidelijk inzicht voor en begrip van de bondgenoten werd verstrekt. Luns benadrukte dat de Amerikaanse regering alles in werk stelde om Noord-Vietnam aan de onderhandelingstafel te krijgen, maar dat alles vastliep op onverzoenlijkheid van Peking of Hanoi. Daarbij werd, wanneer het onderwerp Vietnam in de NAVO raad ter sprake kwam, altijd door een van de bondgenoten gevraagd of er al tekenen waren

⁵⁰ Idem, blz. 1414-1429.

⁵¹ Ibidem.

die wezen op mogelijkheden tot overleg. Dit illustreerde volgens Luns hoezeer ook de bondgenoten wilden dat wapens vervangen werden door de conferentietafel.⁵²

Het kabinet-Cals regeerde niet lang en kwam tot val in ‘de Nacht van Schmelzer’, van 13 op 14 oktober 1966. Tijdens de Nacht van Schmelzer werd een motie van KVP fractievoorzitter Norbert Schmelzer over de begroting voor 1967 door het kabinet gezien als een motie van wantrouwen, waardoor het kabinet viel. In november 1966 werd het overgangskabinet Zijlstra aangesteld. De belangrijkste taak van het nieuwe kabinet was het uitschrijven van vervroegde Tweede Kamerverkiezingen en de afhandeling van lopende zaken.⁵³ Deze verkiezingen vonden plaats in februari 1967 en in april werd het centrumrechtse kabinet-De Jong aangesteld, waarin de KVP, ARP, CHU en VVD samenwerkten.⁵⁴ Op 11 en 12 juli 1967 vond in de Eerste Kamer een vergadering plaats over de begroting van het ministerie van Buitenlandse Zaken, waarin onderwerpen met betrekking tot de buitenlandse politiek werden besproken. Tijdens deze vergadering was er ook aandacht voor de Vietnamoorlog, het standpunt van de Nederlandse regering in de oorlog en de visie van verschillende partijen op de houding van de regering. Uit dit debat kwam naar voren dat verschillende politieke partijen bezorgd waren over de situatie in Vietnam en de regering om opheldering vroegen over haar beleid. Zo liet de PvdA weten dat hun bezorgdheid over de situatie in Vietnam groeide en dat de partij zich afvroeg of de Nederlandse regering Noord-Vietnam niet moest overwegen als gesprekspartner, in plaats van alleen gesprekken aan te gaan met de Verenigde Staten. Daarbij werd aangedrongen op vermindering van de Amerikaanse bombardementen, omdat een escalatie van het conflict zou kunnen leiden tot represailles van China. De CHU fractie toonde begrip voor de houding van de Verenigde Staten, maar vroeg zich wel af of de Nederlandse regering nog nieuwe manieren zag om, indien mogelijk met andere regeringen, actie te ondernemen om tot een oplossing te komen. Een woordvoerder van de KVP liet weten ervan overtuigd te zijn dat de Verenigde Staten ‘met de beste bedoelingen’ steeds dieper in het conflict betrokken was geraakt en dat het niet op veroveringen uit was, maar slechts een dam wilde opwerpen tegen het Chinese communisme.⁵⁵ Toch werd het conflict ook door de KVP met bezorgdheid aangezien, voornamelijk door het groeiende aantal (burger)slachtoffers als gevolg van de guerrilla-oorlog. Zowel de KVP als de ARP opperde of het Amerikaanse doel, het bouwen van een dam tegen het communisme, misschien niet al bereikt was en of het überhaupt haalbaar was. Daarbij twijfelde de ARP aan de adequaatheid van de Amerikaanse middelen (zoals bombardementen en gifgassen), omdat deze tot nu toe enkel dodelijk waren gebleken.⁵⁶ Woordvoerder voor de PSP in de Eerste Kamer (en leider van de protestbeweging Aktiegroep Vietnam) Otto Boetes benadrukte dat de anti-Vietnam impulsen en demonstraties van de

⁵² Handelingen Tweede Kamer, 1965-1966, 2^e vergadering, 02-12-1965, blz. 716- 725.

⁵³ http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvwb/kabinet_zijlstra_1966_1967 (08-07-2015)

⁵⁴ http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvw1/kabinet_de_jong_1967_1971 (08-07-2015)

⁵⁵ Buitengewone Zitting 1967, 16^e vergadering Eerste Kamer 11 juli 1967, onderwerpen verantwoordelijkheid minister van Buitenlandse Zaken en minister zonder Portefeuille, blz. 304.

⁵⁶ Idem, blz. 312.

PSP niet uitsluitend als anti-Amerikaans mochten worden gezien, omdat deze ideeën voor een andere buitenlandse politiek juist ook vanuit Amerika zelf werden gevoed. Boetes zag niet alleen binnen de PSP maar ook binnen andere landen en partijen een groeiende oppositie, die het niet meer accepteerde dat tegenover elkaar staande machtsblokken oplossingen zochten in militaire middelen. De PSP wilde een nieuwe politieke dimensie bewerkstelligen, maar een anti-Amerikaanse politiek was volgens Boetes hier niet de oplossing voor. Dit kon leiden tot het vormen van een front of machtspolitiek en dat sloot niet aan bij de idealen van de PSP. De PSP wilde de nieuwe politieke dimensie bereiken door iets nieuws te brengen. Ik vermoed dat de uitspraak van Boetes dat de PSP niet uitsluitend anti-Amerikaans was voornamelijk politieke gronden had, want de Aktiegroep Vietnam (waar Boetes leider van was) deed wel anti-Amerikaanse uitspraken en beschuldigde de Verenigde Staten regelmatig van imperialisme en onderdrukking. Hoofdstuk vier gaat hier dieper op in. Boetes vond de situatie in Vietnam tevens uitzichtloos, omdat geen van beide partijen kon winnen. De Vietcong kon het moderne leger van de Verenigde Staten niet uitschakelen en de Amerikanen konden een volk in opstand dat ‘wegkroop in holen en gaten’ er niet onder krijgen. Daarom moest er een andere (vreedzame) oplossing komen.⁵⁷

Ter reactie op deze opmerkingen en vragen met betrekking tot Vietnam, reageerde minister Luns dat de Nederlandse regering ‘overtuigd was van de oprechte vredeswil van de Verenigde Staten’ en dat dit ook door de Amerikaanse regering bevestigd was tijdens zijn bezoek aan Washington in mei van dat jaar.⁵⁸ Luns liet aan de Eerste Kamerleden weten dat er regelmatig gesprekken plaatsvonden tussen de Nederlandse en Amerikaanse regering, waarin gedachten werden uitgewisseld over het conflict in Vietnam en waarin ook de bezorgdheid van de Nederlandse volksvertegenwoordigers werd besproken. Hij benadrukte nogmaals dat zowel president Johnson als de Secretary of State Dean Rusk hem verzekerd hadden dat de Verenigde Staten onmiddellijk bereid waren tot het voeren van onderhandelingen met Hanoi en dat zij bereid waren de Vietcong bij een overleg te aanvaarden als gesprekspartner. De Amerikanen aanvaardden echter niet dat de Vietcong tijdens deze onderhandelingsgesprekken zou optreden *namens* Zuid-Vietnam en minister Luns steunde deze mening van de Amerikaanse regering. Luns wilde niet al te diep ingaan op de twijfels van de ARP en KVP of de Amerikaanse doelstellingen wel haalbaar en de middelen adequaat waren, omdat deze analyse te militair-technisch van karakter zou worden. Hij liet wel weten dat de Nederlandse regering zich bewust was van de gevaren van een mogelijke escalatie en dat deze bezorgdheid ook bekend was bij de Amerikaanse regering. De visie van de Nederlandse regering op de Amerikaanse bombardementen op Noord-Vietnam was gebaseerd op de overtuiging dat van de Verenigde Staten

⁵⁷ Idem, blz. 306-307.

⁵⁸ Buitengewone Zitting 1967, 17^e vergadering Eerste Kamer 12 juli 1967, onderwerpen verantwoordelijkheid minister van Buitenlandse Zaken en minister zonder Portefeuille, blz. 329-330.

niet kon worden verlangd dat zij eenzijdige militaire concessies zouden doen, zonder dat daar een tegenprestatie van Noord-Vietnam tegenover stond.⁵⁹

Op verzoek van PSP Kamerlid Van der Spek werd op 25 augustus 1967 een Vietnamdebat in de Tweede Kamer gehouden. Voorafgaand aan dit debat sprak minister Luns wederom zijn steun uit voor het Amerikaanse beleid en benadrukte dat het belangrijk was om het doel van de oorlog voor ogen te houden, ook al werd dit moeilijk gemaakt door de televisiebeelden van de oorlog die werden verspreid. Daarbij benadrukte hij dat de regering begrip had voor het feit dat de Kamer behoefte aan had aan een speciaal debat over Vietnam, omdat de regering zelf ook grote zorgen had over conflict. PSP'er Van der Spek was van mening dat er sprake was van toenemende ongerustheid onder het Nederlandse volk over de toestand in Vietnam.⁶⁰ Hij leidde dit onder af aan verschillende petitieën die waren ingezet en aan demonstraties van onder andere het Nationaal Comité Vietnam en de Aktiegroep Vietnam. De PSP vertaalde de maatschappelijke onrust in drie moties die zich richtten op distantiering van de Amerikaanse Vietnampolitiek door de Nederlandse regering, een onvoorwaardelijk en definitief stopzetten van de bombardementen op Noord-Vietnam én het openen van wapenstilstandsonderhandelingen tussen de Verenigde Staten en het Nationale Bevrijdingsfront op basis van terugtrekking van alle buitenlandse troepen en het nemen van de Akkoorden van Geneve van 1954 als uitgangspunt voor een oplossing van het probleem Vietnam. Deze moties werden door de Kamer verworpen. Namens de regeringspartijen de KVP, CHU, ARP en VVD werd een motie ingediend door Kamerlid Schuijt van de KVP. In een lang betoog stelde Schuijt onder andere dat over de doelstelling (en de juistheid van de doelstelling) van de Amerikaanse politiek in Vietnam bij de regeringspartijen geen twijfel bestond en dat zij geloofden dat deze doelstelling oprecht was. De partijen benadrukten dat Nederland zijn vrijheid en herstel na de oorlog aan de Verenigde Staten te danken had en zich daarom met Amerika verbonden voelden. Wel groeide bij de partijen twijfel over de vraag of de middelen van de Verenigde Staten in staat waren de doelstellingen te verwezenlijken. Voornamelijk werd getwijfeld of het met geweld druk uitoefenen op Hanoi wel een doeltreffende manier was om Zuid-Vietnam te bevrijden. Schuijt vroeg zich of de bombardementen de verzetsbewegingen in Zuid-Vietnam niet eerder versterkten. Daarom waren de partijen van mening dat het een 'morele prestige' van de Verenigde Staten zou zijn om de bombardementen te stoppen, zodat het voor de hele wereld duidelijk zou worden waar de schuld lag voor het uitblijven van een politieke oplossing, namelijk bij Hanoi.⁶¹ De politieke en militaire risico's die hieraan zaten moesten genomen worden in het kader van de vrede. Om deze redenen werd door de partijen, onder leiding van Schuijt, een motie aan de Kamer voorgesteld waarbij de regering verzocht werd:

“1. Er bij de regering van de Verenigde Staten op aan te dringen de bombardementen op Noord-

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Handelingen van de Tweede Kamer, Buitengewone zitting 1967, 21^e vergadering 25-08-1967, Brief van de minister van Buitenlandse Zaken omtrent de politieke en militaire ontwikkelingen in Vietnam, blz. 674.

⁶¹ Idem, 680-684.

Vietnam te beëindigen, teneinde de mogelijkheid te vergroten om tot vredesonderhandelingen te komen;

2. In het internationale overleg te bevorderen dat aan deze onderhandelingen ook door het nationale bevrijdingsfront als zelfstandige onderhandelingspartner wordt deelgenomen;

3. Langs haar ten dienst staande kanalen een dringend beroep te doen op de regering van Noord-Vietnam en op het nationale bevrijdingsfront om hunnerzijds een daadwerkelijke bereidheid tot onderhandelen te tonen en, zodra deze bombardementen zijn gestaakt, hunnerzijds de militaire activiteiten te beperken en mede te werken aan het sluiten van een wapenstilstand;

4. Er bij alle bij de oorlog betrokken partijen op aan te dringen, de akkoorden van Genève van 1954 te beschouwen als basis voor de onderhandelingen.⁶²

De motie werd met 77 tegen 54 stemmen aangenomen. Ook de PvdA diende tijdens dit debat een motie in, de motie Ruygers. Deze motie verschilde qua inhoud niet zoveel van de motie Schuijt, alhoewel in de motie Ruygers explicieter werd aangedrongen op een *onvoorwaardelijke* stopzetting van de bombardementen. De motie Ruygers werd niet aangenomen door de Kamer.⁶³ Interessant aan de motie Schuijt was dat Luns aan de Kamer liet weten de motie, indien hij werd aangenomen, niet of in ieder geval niet volledig uit te willen voeren op dat moment. Hij verklaarde dat de regering het grootste gedeelte van de motie onderschreef, dat de regering en de Kamer het op essentiële punten met elkaar eens waren en dat dit bij het volgende overleg met Amerika naar voren zou komen. Het eerste punt van de motie, waarin de regering verzocht werd aan te dringen bij de Verenigde Staten op een stopzetting van de bombardementen, vond hij echter bezwaarlijk omdat een eenzijdig gebaar van de Verenigde Staten op dat moment niet zou leiden tot onderhandelingen om het conflict te beëindigen. Wel gaf hij aan dat wanneer de motie zou worden aangenomen hij de mening van de Tweede Kamer aan de Amerikaanse regering zou overbrengen, maar daarbij zou vermelden dat dit niet de mening van de Nederlandse regering was.⁶⁴ Ook gaf hij aan dat hij de motie *op dat moment* niet volledig wilde uitvoeren maar daar eventueel wel op een ander moment toe bereid was, alhoewel hij nog niet kon zeggen wanneer dat was. De weigering van Luns om de motie te willen uitvoeren impliceerde een vergaande steun aan het Amerikaanse Vietnambeleid. De minister liet hiermee zien de mening van het parlement niet mee te nemen in zijn buitenlands beleid, of in ieder geval niet op dat moment. Dit roept bij mij vragen op over de invloed van protestgroepen. Aangezien Luns blijkbaar niet vatbaar was voor de mening van de Nederlandse volksvertegenwoordiging, scheidt dit een vermoeden dat hij ook niet vatbaar was voor de mening van buitenparlementaire groepen.

⁶² Idem, blz. 683-684.

⁶³ Idem, blz. 724.

⁶⁴ Idem, blz. 713.

De weigering van Luns om de motie Schuijt volledig uit te voeren deed nogal wat stof opwaaien in de Kamer en resulteerde in kritiek van onder andere de PvdA, PSP en D'66. Zo liet D'66 weten dat het eerste punt uit de motie juist een belangrijk nieuw feit produceerde waardoor de minister het meest wezenlijke punt van de motie naast zich neer legde. Fractievoorzitter van de KVP Schmelzer dacht echter dat de Kamer vertrouwen moest hebben in de minister, omdat zijn toezeggingen hier aanleiding toe gaven. De meningen van de Kamerleden en de politieke partijen over de motie Schuijt waren dus verdeeld.⁶⁵ Het Vietnamdebat van eind augustus 1967 leidde tot gespannen verhoudingen in Den Haag. Het besluit van Luns de Kamer niet te gehoorzamen leidde bij verschillende partijen, zowel regerings- als oppositiepartijen, tot teleurstelling.⁶⁶ Ook binnen de partijen zelf waren de meningen verdeeld. Zo was Schuijt zelf, net als Luns, lid van de KVP maar werd zijn motie niet door de minister uitgevoerd en deze keuze werd verdedigd door nog een partijgenoot, Schmelzer. De druk op minister Luns om de motie alsnog uit te voeren groeide in de maanden daarna. Zo diende PvdA Kamerlid Den Uyl in oktober een motie in waarin de regering werd verzocht de motie Schuijt alsnog uit te voeren. Minister-president De Jong reageerde hierop dat het standpunt van de regering niet was veranderd, maar dat de motie zou worden uitgevoerd zodra de regering ervan overtuigd was dat het stopzetten van de bombardementen wél kon leiden tot vredesonderhandelingen.⁶⁷ Daarbij benadrukte De Jong dat minister Luns zeer loyaal was geweest door zowel de Amerikaanse regering als de algemene vergadering van de Verenigde Naties op de hoogte stellen van het standpunt van de Tweede Kamer inzake het beëindigen van de bombardementen. De Jong stelde ook dat de motie van Den Uyl de motie Schuijt in verband bracht met het voortbestaan van het kabinet, omdat deze het karakter van een motie van wantrouwen kreeg. De motie werd uiteindelijk verworpen.⁶⁸ Het feit dat de motie van Den Uyl gezien werd als een motie van wantrouwen, geeft een verklaring voor de pogingen van Luns om de mening van de Kamer over te brengen aan de Amerikaanse regering en de Verenigde Naties. Luns' weigering weerspiegelde de bondgenootschappelijke trouw van de regering aan Amerika, maar door de visie van de Kamer toch over te brengen kwam hij hen ook tegemoet. Op deze manier leek hij te balanceren tussen de internationale en de nationale politiek.

Begin februari 1968 vond er wederom een Vietnamdebat plaats in de Tweede Kamer. Voorafgaand aan dit debat had minister Luns de confessionele partijen verzocht om hem tijdens dit debat te steunen, omdat hij zei op informele wijze bij de Amerikaanse regering te hebben aangedrongen op een stopzetting van de bombardementen. De confessionele partijen gingen hiermee akkoord en dit zien we ook terug in uitspraken tijdens het debat. Zo verklaarde Schuijt dat de gevoelens van zijn fractie (KVP) en van de Kamer tegenover het conflict in Vietnam niet waren

⁶⁵ Idem, 722.

⁶⁶ Van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 93.

⁶⁷ *Handelingen Tweede Kamer, zitting 1967-1968, Algemene politieke en financiële beschouwingen over de rijksbegroting 1968 12-10-1968*, 245.

⁶⁸ Idem, 255.

veranderd, maar dat naar zijn idee het meningsverschil tussen de Kamer en de regering was teruggebracht tot geringe proporties. Dit baseerde hij onder andere op het feit dat de regering een beroep had gedaan op de Verenigde Staten om ‘een mogelijke bereidheid van Noord-Vietnam om tot onderhandelingen te komen zo positief mogelijk te benaderen’ en door de bekendmaking van de motie, en dus van het standpunt van het Nederlandse parlement, tijdens de algemene vergadering van de Verenigde Naties in oktober 1967. Daarbij benadrukte hij dat er geen fundamenteel verschil was in de opvattingen van de regering en van de Kamer over het conflict, maar slechts over de te volgen procedure.⁶⁹ PvdA Kamerlid Max van der Stoel diende een motie in waarin een beroep op de regering werd gedaan om er bij alle betrokken partijen op aan te dringen de vijandelijkheden zonder uitstel te staken en door onderhandelingen het vertrek van alle buitenlandse troepen en zelfbeschikking onder internationaal toezicht, als voorzien in de akkoorden van Genève 1954, te bereiken.⁷⁰ Luns verklaarde dat de regering bereid was gehoor te geven aan de motie Van der Stoel, onder andere door zich met de Benelux-landen en eventueel andere landen van de West-Europese Unie te verbinden om zo een zo breed mogelijke basis voor de voorgestelde initiatieven van Van der Stoel te creëren. Ook wilde de regering kijken of er met andere landen (zoals communistische landen) een dergelijk initiatief tot stand kon worden gebracht.⁷¹ Luns voegde de daad inderdaad bij het woord en in februari en maart werd door het ministerie van Buitenlandse Zaken contact gezocht met verschillende Europese hoofdsteden om de mogelijkheden voor een gezamenlijke vredesoproep te onderzoeken.⁷² Het vredesplan leverde echter weinig op, want de meeste benaderde landen reageerde afwijzend op het Nederlandse initiatief. Meer inhoudelijke informatie en de Amerikaanse reactie op dit vredesplan zal in het volgende hoofdstuk aan bod komen.

Tussen 1965 en 1968 was de belangstelling voor de Vietnamoorlog flink toegenomen. Naast een verheviging van activisme en protest tegen het conflict, waar in hoofdstuk vier van dit onderzoek uitvoerig op in zal worden gegaan, geven de besproken debatten in dit hoofdstuk een indruk van de toenemende zorgen van het Nederlandse parlement en van het (vasthoudende) standpunt van de Nederlandse regering. Het regeringsbeleid met betrekking tot de Vietnamoorlog veranderde dan ook niet veel in deze jaren en de regering bleef zich vasthouden aan het standpunt van de Verenigde Staten dat een stopzetting van de bombardementen een eenzijdig gebaar zou zijn en dat dit niet zou leiden tot vredesonderhandelingen die een einde konden brengen aan het conflict. Volgens Rimko van der Maar had de toenemende betrokkenheid van het parlement bij de oorlog verschillende oorzaken. De uitzichtloosheid van het conflict noemt hij als een van de belangrijkste oorzaken, omdat de Amerikaanse bombardementen aanhielden maar er geen successen werden geboekt, waardoor de houding van bepaalde politici verhardde. Ook de verdeeldheid binnen de partijen en de starre pro-

⁶⁹ Handelingen Tweede Kamer, zitting 1967-1968, 25^e vergadering Vaststelling hoofdstuk V (Buitenlandse Zaken) 06-02-1968, blz. 1075.

⁷⁰ Idem, 1082.

⁷¹ Idem, 1090.

⁷² Van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 99.

Amerikaanse houding van het kabinet De Jong ziet hij als belangrijke oorzaken voor de toenemende betrokkenheid van het parlement in deze periode.⁷³

Politieke vernieuwingen in Nederland

De verdeeldheid binnen de politieke partijen werd ook geïllustreerd door de opkomst van ‘politieke vernieuwing’ als belangrijk onderwerp in de Nederlandse politiek richting het einde van de jaren zestig. De gemeenschappelijker deler van de politieke vernieuwingen was een roep om verandering. De precieze invulling van deze veranderingen verschilde per politieke partij. Zo wilden de zogenoemde ‘christelijke radicalen’ (vernieuwers van de confessionele partijen) van de KVP, CHU en ARP deconfessionalisering van de politiek, richtte de vernieuwers van D’66 zich meer op de herziening van politieke instituties en wenste de Nieuw Links beweging van de PvdA een linkser en minder conservatief beleid voor de partij. Vernieuwers van alle politieke partijen wilden voornamelijk veranderingen in de relatie tussen de partij en de kiezer en tussen de partij en het parlement, waardoor zowel de kiezer als de partij meer invloed en inspraak in de vorming van beleid zouden krijgen. Op deze manier zou het volk meer in contact staan met de regering en werd de regering ontvankelijker voor de mening van het parlement.⁷⁴ Door middel van deze participatiepolitiek werd geprobeerd het Nederlandse volk los te maken van de verzuilde structuren, zoals klasse en religie, zodat een breder publiek zichtbaar werd waarbij gemeenschappelijke doelen en belangen centraal stonden.⁷⁵ Het idee van participatiepolitiek was een verandering ten opzichte van het in hoofdstuk 1 genoemde traditionele elitaire politieke systeem in Nederland, waarbij een kleine groep de beslissingen maakte en er geen ruimte was voor visies van buiten het parlement. Kennedy stelt dat de roep op om verandering van politieke partijen en de overheid niet nieuw waren en dat vanaf halverwege de jaren vijftig door politici, redacteuren en intellectuelen werd gepleit voor een grondige herziening van de Nederlandse democratie.⁷⁶

Verdeeldheid binnen de partijen (niet alle partijleden stonden achter deze meer radicale ideeën) vormde echter een obstakel voor de vernieuwers, waardoor het moeilijk was overeenstemming te bereiken over een nieuw acceptabel beleid. Zo leverde de verkiezingen van begin 1967 het rechtse confessioneel-liberale kabinet De Jong op, waarbij de KVP nog steeds de grootste partij was. Ondanks de inspanningen van de vernieuwers in 1967 domineerde een conservatief kabinet dus nog steeds de Nederlandse politiek. In 1968 maakten de christen radicalen dan ook nog deel uit van de KVP en

⁷³ Idem, 100.

⁷⁴ RSC, ‘Telegram ambassadeur Tyler aan het Department of State inzake de stand van zaken m.b.t. politieke vernieuwing in Nederland, 27 februari 1968’, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 3 1967 parliamentary elections, New Left and PvdA.

⁷⁵ RSC, ‘Telegram over ‘New Politics’ in Nederland, 30 januari 1969’, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Dutch Foreign Policy, New Left and PvdA.

⁷⁶ James C. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw*, 183.

waren er geen aanwijzingen dat zij zich van de partij wilden afsplitsen. Deze afwachtende houding werd overgenomen door de radicalen van de CHU en de ARP.⁷⁷

Peter van Eekert is van mening dat de publieke opinie zich in het voorjaar van 1968 nog niet massaal tegen de Amerikaanse politiek had gekeerd maar dat het onvoorwaardelijke vertrouwen in de Verenigde Staten, dat sinds de Tweede Wereldoorlog in de Nederlandse samenleving aanwezig was, aan het afbrokkelen was. In november 1968 werd Richard Nixon verkozen tot president van de Verenigde Staten en met zijn aanstelling werd een begin gemaakt aan de geleidelijke terugtrekking van de Amerikaanse troepen. Ook begonnen in januari 1969 in Parijs vredesonderhandelingen, waardoor het rustiger rond Vietnam in Nederland leek te worden.⁷⁸

In april 1971 was het na vier jaar kabinet De Jong tijd voor Tweede Kamerverkiezingen en kwam er een einde aan het negentien jaar durende ministerschap van Joseph Luns. Op verzoek van bevriende staten werd hij in het najaar aangesteld als secretaris-generaal van de NAVO in Brussel. In een interview met de Volkskrant blikte hij terug op zijn ministerschap en vooruit op zijn nieuwe functie. In dit interview liet hij zijn afkeer voor zowel radicale (politieke) groepen als voor de Nederlandse televisie blijken. De Nederlandse televisie weerspiegelde volgens hem te veel de mening van groepen aan de linkerkant van het politieke midden. Het verwijt dat de regering niet genoeg of onvolledige informatie over het buitenlands beleid gaf was volgens Luns dan ook niet juist. Deze informatie werd wel gegeven en was voor iedereen beschikbaar, maar werd niet door de televisie uitgezonden. Wat wel op televisie verscheen kwam vaak niet overeen met de werkelijke stand van zaken. In deze uitspraken is duidelijk te merken dat Luns van mening was dat radicale groepen (zoals anti-Vietnam protestbewegingen) en de media geen democratisch of realistisch beeld gaven. Dit kan een verklaring zijn voor de constante koers van zijn Vietnambeleid. Hoofdstuk vijf zal hier verder op in gaan.

Luns verwachtte dat de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken het makkelijker met het parlement zou krijgen dan hij. Dit kwam volgens hem omdat het parlement zich door zijn langdurige ministerschap concentreerde op zijn fouten en zijn kwaliteiten voor lief nam. Zijn opvolger zou het makkelijker krijgen, omdat hijzelf vaak werd bestempeld als conservatief. Dit was naar zijn mening onjuist, omdat zijn beleid altijd door minstens tachtig procent van de Tweede Kamer werd gesteund. Luns sprak zijn hoop uit voor Norbert Schmelzer als zijn opvolger, omdat hij hem goed kende en net als Luns afkomstig was van de KVP.⁷⁹

⁷⁷ RSC, 'Telegram ambassadeur Tyler aan het Department of State inzake de stand van zaken m.b.t. politieke vernieuwing in Nederland, 27 februari 1968', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 3 1967 parliamentary elections, New Left and PvdA.

⁷⁸ Van Eekert e.a., *Johnson moordenaar! De kwestie Vietnam in de Nederlandse politiek 1965-1975 (Amsterdam 1986)* 95-97.

⁷⁹ 'Interview 'Minister na 19 jaar naar NAVO: Luns is niet zo moe als sommigen hoopten en anderen vreesden' in *Volkskrant*, 23 april 1971'.

Norbert Schmelzer: een nieuwe koers?

Op 6 juli 1971 startte het kabinet Biesheuvel (ARP, KVP, CHU, VVD en DS'70), waarin KVP'er Norbert Schmelzer werd benoemd tot minister van Buitenland Zaken. In zijn eerste ontmoeting met de pers verklaarde hij dat hij niet van plan was grote wijzigingen door te voeren in het buitenlands beleid, hoewel hij wel een grotere rol wilde toekennen aan binnenlandse instituties bij de totstandkoming van het beleid.⁸⁰ Tjerk Westerterp werd staatssecretaris, maar kreeg officieel de titel staatssecretaris van Europese Zaken. Dit deed vermoeden dat de focus van het ministerie op Europa kwam te liggen en ook in ander onderzoek zien we dat, in vergelijking met de Atlantische instelling van Luns, Schmelzer werd gezien als meer Europees georiënteerd.⁸¹ Westerterp kreeg de verantwoordelijkheid voor kwesties met betrekking tot de Europese integratie, bilaterale economische zaken en internationale transportproblemen. Hoewel zowel Schmelzer als Westerterp afkomstig waren van de KVP, vertegenwoordigden ze verschillende groepen binnen de partij. Westerterp hoorde bij de christen-radicalen, die de linkervleugel van de partij vertegenwoordigden, terwijl Schmelzer de acht jaar daarvoor fractieleider van de KVP in de Tweede Kamer was geweest en zich meer aan de rechterkant van de partij bevond. Schmelzer en Westerterp hadden verschillende ideeën over de richting die de KVP op moest gaan. Westerterp was een sterk voorstander van deconfessionalisering van de partij en het vormen van een brede beweging gebaseerd op christelijke principes. Schmelzer was hier geen voorstander van, hoewel hij wel bereid was tot nadere samenwerking en uiteindelijk tot een eventuele fusie met de andere confessionele partijen.⁸² In een interview met de VARA op 5 februari 1972 gaf Schmelzer zijn visie op het Nederlandse buitenlandbeleid. Op de vraag wat voor invloed een klein land als Nederland had op de wereldpolitiek, richtte Schmelzer zich op de Nederlandse bijdrage door samenwerking met andere landen in meerdere organisaties. In deze organisaties was de Nederlandse bijdrage erg belangrijk, omdat ook de ideeën van kleine staten hierin beslissend konden zijn. Zo zei Schmelzer: 'Nederland hoeft niet te bescheiden te zijn. Landen als Roemenië, de Verenigde Staten, Australië en Indonesië volgen ons in ideeën over de EEG, de NAVO en Oost-West relaties. Samen met een aantal andere landen bevindt Nederland zich op de voorgrond bij het vinden van oplossingen voor deze kwesties.'⁸³ Schmelzer stelde dat hij Nederland niet 'de meest trouwe bondgenoot van Amerika' wilde noemen, maar dat Amerika wist dat ze op Nederland

⁸⁰ RSC, 'Telegram Amerikaanse ambassade Den Haag aan Department of State over Schmelzers ontmoeting met de pers, juli 1971', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 7 Dutch politics 1970-173.

⁸¹ Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 267.

⁸² RSC, 'Telegram Amerikaans ambassade Den Haag aan Department of State over het nieuwe team op het ministerie van Buitenlandse Zaken, 5 augustus 1971', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 7 Dutch politics 1970-1973.

⁸³ Interview VARA met minister Norbert Schmelzer over zijn visie op Nederland en het buitenlands beleid, 5 februari 1972'.

kon rekenen en dat Nederland en de Verenigde Staten serieuze partners waren.⁸⁴ De Verenigde Staten kon op Nederland rekenen, omdat een gezamenlijk beleid gericht op veiligheid, vrede en ontspanning van de verhoudingen in de wereld, gevolgd werd. Minister Schmelzer erkende dat Nederland en Amerika het niet altijd met elkaar eens waren geweest en noemde als voorbeeld de motie Schuijt in de Tweede Kamer, waarbij de bombardementen op Noord-Vietnam werden bekritiseerd. Deze motie zag hij als een voorbeeld dat Nederland niet altijd heeft gedaan wat de Verenigde Staten wilde, alhoewel Schmelzer hierin niet vernoemde dat de motie Schuijt de mening van een meerderheid van het parlement was en niet zo zeer van de Nederlandse regering. Echter zag hij geen nadelen in een gemeenschappelijke Nederlands-Amerikaanse benadering, aangezien er gezamenlijke belangen in het kader van vrede en veiligheid aanwezig waren. Schmelzer beaamde de stelling van de interviewer dat het buitenlands beleid van Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog min of meer hetzelfde was gebleven. Toch zag hij verschillen tussen zichzelf en Luns. ‘Ik probeer zoveel mogelijk in Nederland te zijn, ook al is dit moeilijk. Ik zie dit als noodzakelijk om mijn collega’s te betrekken bij mijn beleidsoverwegingen en ook om goed contact te onderhouden met het Parlement, de publieke opinie en de pers.’⁸⁵ Luns had volgens Schmelzer het voordeel om over de hele wereld bekend te zijn en dat er overal naar hem geluisterd werd, maar hij had deze luxe nog niet. Daarom wilde hij interesse tonen in alle onderdelen waarin zijn mensen werkzaam waren. Omdat Schmelzer politieke ervaring had voordat hij minister van Buitenlandse Zaken werd, was hij van mening dat hij in staat was bij te dragen aan de moeilijke situatie die zich voordeed wanneer er verschillen waren tussen wat de publieke opinie van het buitenlands beleid wilde en wat de doelen en belangen van de regering waren. Schmelzer gaf aan belang te hechten aan de publieke opinie en te luisteren naar buitenparlementaire groepen. ‘In principe neem ik deze groepen serieus, omdat zij een uiting zijn van het gevoel van het volk. Aan de andere kant zal ik, wanneer ik een andere mening heb, proberen uit te leggen wat mij beweegt wanneer ik mijn beleid uitzet.’⁸⁶ Schmelzer gaf aan dat iedereen welkom was bij de Buitenlandse Dienst, ook kandidaten afkomstig van Nieuw-Linkse of oppositiepartijen, omdat kwaliteit bij het ministerie het belangrijkste was. De enige uitzonderingen waren communisten. Hiermee probeerde hij te ontcrachten dat diplomaten altijd afkomstig waren uit exclusieve kringen. Wel benadrukte hij dat een kandidaat vertrouwen moest hebben in het ministerie, het beleid en de minister.⁸⁷

In dit interview kwam de visie van Schmelzer op zowel de voortzetting van het buitenlands beleid als op zijn voorganger Luns naar voren. Inhoudelijk verschilde zijn beleid niet zo zeer van Luns, want net als zijn voorganger benadrukte Schmelzer de internationale samenwerking en gemeenschappelijke Nederlands-Amerikaanse belangen. Persoonlijke daarentegen zijn een aantal

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ ‘Ibidem.

verschillen op te merken. Zo is het opvallend dat Schmelzer aangaf dat hij waarde hechtte aan zijn aanwezigheid in Nederland. Dit doet vermoeden dat hij binnenlandse factoren belangrijk vond en misschien wel belangrijker dan Luns. Ook zijn uitspraken over buitenparlementaire groepen en de publieke opinie ondersteunen dit idee en dit verschilde in grote mate met Luns. Luns, zoals we eerder hebben gezien, zag buitenparlementaire groepen en de media als ondemocratisch.

In de Nederlandse politiek bleef ook onder Schmelzer de Vietnamoorlog een bron voor debat. In december 1971 werd duidelijk dat Kamerleden van verschillende partijen, waaronder D'66 en de PvdA, van mening waren dat Nederland Noord-Vietnam diplomatiek moest erkennen, mede omdat zowel Denemarken als Zweden dit hadden gedaan. Het standpunt van de regering was echter dat Noord-Vietnam (nog) niet erkend moest worden, omdat dit niet zou leiden tot een oplossing van het conflict en dat erkenning Noord-Vietnam juist zou steunen in zijn 'onverzoenlijke houding'.⁸⁸ Een oplossing van het conflict kon volgens Schmelzer bereikt worden door een wapenstilstand van *alle* troepen, maar Noord-Vietnam was hier (in tegenstelling tot Zuid-Vietnam en de Verenigde Staten) niet toe bereid. Ook werd tijdens dit debat door de heer Mommersteeg van de KVP een motie ingediend waarin de regering verzocht werd een 'fact-finding' missie naar Hanoi te sturen om de mogelijkheden voor erkenning te onderzoeken, maar ook hiervoor achtte Schmelzer de tijd niet rijp op dat moment. Hij voegde daaraan toe dat wanneer Noord-Vietnam zijn houding zou wijzigen en op constructieve wijze wilde meewerken aan het beëindigen van de vijandelijkheden, een missie en erkenning een optie konden zijn.⁸⁹ Schmelzer liet weten dat de situatie in Vietnam op dat moment compleet anders was dan toen hij als Kamerlid zelf voor de motie voor stopzetting van de bombardementen stemde. In december 1971 voerde de Verenigde Staten volgens hem alleen nog luchtaanvallen uit op zeer gerichte luchtmachtbases en op punten in andere landen waar Noord-Vietnam was doorgedrongen. Ook benadrukte de minister de herhaaldelijke voorstellen van de Amerikanen om een einde te maken aan de gevechten en zijn standpunt dat van Amerika geen voortijdige en volledige terugtrekking kon worden verwacht, zonder overeenkomstige vermindering van de zijde van Noord-Vietnam.⁹⁰ Deze opmerkingen kunnen gezien worden als aanwijzingen waaruit naar voren kwam dat ook Schmelzer de grote lijnen van het Amerikaanse Vietnambeleid steunde.

In het voorjaar van 1972 startte Noord-Vietnam een voorjaarsoffensief en de Verenigde Staten reageerden hierop met een intensivering van de bombardementen. Tijdens een Tweede Kamerdebat in mei 1972 werd deze intensivering besproken en Schmelzer lichtte het standpunt van de Nederlandse regering hierover toe. De Amerikaanse bombardementen werden door Schmelzer verklaard als maatregelen om de aanvoer van voorraden over zee naar Noord-Vietnam tegen te gaan. De militaire aanvallen werden voortgezet om spoor- en andere verbindingen zoveel mogelijk af te snijden. In Laos

⁸⁸ Handelingen Tweede Kamer, zitting 1971-1972, 28^e vergadering 1-12-1971, blz. 1490-1491

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Handelingen Tweede Kamer, zitting 1971-1972, 29^e vergadering 2-12-1971, blz. 1543.

en Cambodja zou destijds sprake zijn geweest van een sterk verhoogde militaire activiteit van Noord-Vietnam, terwijl de vredesbesprekingen in Parijs doorgingen en terwijl ook de Amerikaanse troepenterugtrekking doorging. Schmelzer stelde dat door de Noord-Vietnamese verhoogde militaire activiteiten de Amerikaanse regering genoodzaakt was om luchtacties uit te voeren op strategische doelen. Deze noodzaak kwam voort uit bescherming van de Amerikaanse troepen die nog in Zuid-Vietnam aanwezig waren en om Zuid-Vietnam de kans te geven zich te verdedigen tegen de Noord-Vietnamese invasie. De Amerikaanse bereidheid tot vrede en concessies werd volgens Schmelzer bewezen door het aantal soldaten dat zich in de twee jaar daarvoor had teruggetrokken. Het aantal Amerikanen in Vietnam was verlaagd van 549.000 in januari 1969 naar 69.000 op 1 mei 1972 en de aankomende twee maanden zou nog 20.000 man terugkeren naar de Verenigde Staten. Het Noord-Vietnamese voorjaarsoffensief zag de minister als een indicatie dat de Noord-Vietnamese politieke leiders de oorlog wilden voortzetten om hun doelen te bereiken. Schmelzer zag de Amerikaanse bombardementen als noodzakelijk, alhoewel het vallen van burgerslachtoffers ten eerste werd betreurd. Schmelzer gaf aan dat de Amerikaanse regering op de hoogte was van het Nederlandse standpunt met betrekking tot de bombardementen en dan in het bijzonder de wens van Nederland dat *alle* partijen over gingen tot een wapenstilstand. De reactie van Schmelzer op de intensivering van de Amerikaanse bombardementen kan gezien worden als een verdediging van het Amerikaanse beleid in Vietnam omdat, buiten het betreuren van burgerslachtoffers, geen kritiek door Schmelzer werd gegeven.⁹¹

Nationaal Veiligheidsadviseur Henry Kissinger zou in oktober 1972 hebben gezegd dat de vrede was Vietnam nabij was en dat na een korte onderhandelingsperiode een einde aan de oorlog zou komen die 26 jaar geduurd had.⁹² Nog geen twee maanden later op 18 december startten de Amerikanen echter een grootschalig bombardement op Noord-Vietnam, beter bekend als de Kerstbombardementen, wat leidde tot grote verontwaardiging en afkeuring in de Nederlandse maatschappij én politiek. Vrijwel alle Nederlandse kranten keurden de bombardementen af en Van der Maar stelt dat de afkeer van het Amerikaanse militaire optreden in Vietnam diep in de samenleving was doorgedrongen.⁹³ Dit uitte zich in verschillende lokale protesten en uiteindelijk in een massale nationale organisatie in Utrecht op 6 januari 1973, waar het aantal deelnemers geschat werd op 50.000. Ook politici namen deel aan de demonstratie en Tweede Kamervoorzitter Vondeling hield na afloop van de protestmars een toespraak. Tijdens deze toespraak verklaarde hij dat zowel de volkeren van de Verenigde Naties als een overgrote meerderheid van het Nederlandse volk het niet eens was met de handelingen van president Nixon en bepleitte hij dat de bombardementen en de oorlog moesten ophouden.⁹⁴

⁹¹ Handelingen Tweede Kamer, zitting 1971-1972, 68^e vergadering 09-05-1972, blz. 3235-3239.

⁹² Handelingen Tweede Kamer, zitting 1972-1973, 4^e vergadering 20-12-1972, blz. 98.

⁹³ Van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 183.

⁹⁴ <http://www.stilstaانبijvrijheid.nl/mobile/nieuwsbericht/41/protest-tegen-vietnamoorlog>

In reactie op de Kerstbombardementen vond op 20 december een debat in de Tweede Kamer plaats waarin Kamerleden van verschillende partijen hun ontevredenheid en afwijzing van de bombardementen uitten. Fractievoorzitter van de CPN de heer Bakker vroeg minister Schmelzer of hij van mening was dat de bombardementen veroordeeld moesten worden en of hij bereid was deze afkeuring te doen blijken aan Washington. Schmelzer verklaarde in zijn reactie dat de regering de hervatting van de gevechtshandelingen, en in het bijzonder de verhevigde bombardementen, inderdaad afwees en dat deze afwijzing in het regeringsbeleid paste, omdat groot leed aan burgerslachtoffers werd toegebracht. Ook in eerder regeringsbeleid, ook tijdens Luns' ministerschap, werden burgerslachtoffers ten zeerste betreurd, alhoewel Luns dit niet aanvoerde als argument om de Amerikaanse bombardementen te bekritisieren. Burgerslachtoffers werden door Luns tevens gezien als betreurenswaardig maar zag deze als onvoorzichtige fouten: 'Wij betreuren het dat bij oorlogsacties burgers omkomen. Het is echter zeer belangrijk of dit gebeurt ten gevolge van een fout, van een onvoorzichtigheid bij het uitvoeren van een oorlogshandeling en niet met opzet.'⁹⁵

Schmelzer was ook van mening dat de hervatte gevechtshandelingen niet bevorderlijk waren voor de totstandkoming van een akkoord. Een interessante opmerking van Schmelzer was dat de Nederlandse regering vertrouwen bleef houden in de oprechte wil van de Verenigde Staten om tot een vredesregeling te komen, maar dat de opvoering van de gevechtshandelingen en de verhevigde bombardementen een negatieve invloed hadden op het begrip voor de Amerikaanse politiek in het conflict en kon zorgen voor negatieve invloeden in brede kringen in Nederland. De grote bezorgdheid die onder het Nederlandse volk heerste werd gedeeld door de regering en Schmelzer was bereidheid deze bezorgdheid én de afwijzing van de bombardementen tot uiting te brengen bij de Amerikaanse regering, tezamen met een oproep deze manier van oorlogsvoering te beëindigen.⁹⁶ Deze verklaring van Schmelzer verschilde in grote mate met zijn reactie op de Amerikaanse bombardementen ter reactie op het Voorjaarsoffensief. Tijdens het debat in mei toonde hij begrip voor de bombardementen en zag ze als een noodzakelijke reactie op de Noord-Vietnamese activiteiten. Nu opende hij, voor het eerst, openlijk kritiek op de Amerikaanse Vietnampolitiek. Zoals eerder genoemd had Schmelzer zich al eerder uitgesproken over de waarde die hij hechtte aan de mening van de publieke opinie en van buitenparlementaire groepen. Hierdoor kon Schmelzer's openlijke kritiek op de Verenigde Staten en zijn afwijzing van de bombardementen gezien worden als aanwijzing dat hij zich heeft laten beïnvloeden door de hevige maatschappelijke kritiek die losbarstte na de Kerstbombardementen. De kritiek van Schmelzer op de bombardementen werden door politiek journalist J.H. Heldring 'buigingen in de richting van de anti-Amerikaanse gezindheid die in Nederland heerste' genoemd.⁹⁷ De reactie van de Amerikaanse regering op Schmelzer's kritiek op de Vietnampolitiek zal aan bod

⁹⁵ Handelingen van de Tweede Kamer, Buitengewone zitting 1967, 21^e vergadering 25-08-1967, Brief van de minister van Buitenlandse Zaken omtrent de politieke en militaire ontwikkelingen in Vietnam, blz. 711.

⁹⁶ Handelingen Tweede Kamer, zitting 1972-1973, 4^e vergadering 20-12-1972, blz. 96-98.

⁹⁷ J.H. Heldring, 'De Nederlandse buitenlandse politiek na 1945', in E.H. van der Beugel e.a., *Nederlands buitenlandse politiek. Heden en verleden* (Baarn 1978) 39.

komen in hoofdstuk vier, waarin de Nederlands-Amerikaanse diplomatieke relatie wordt onderzocht.

De Parijse Vredesakkoorden

Op 27 januari 1973 werden in Parijs de vredesakkoorden getekend door de Verenigde Staten en Noord-Vietnam, een gebeurtenis die het einde markeert van de periodisering van dit onderzoek. Hierdoor zal ik niet uitgebreid ingaan op het standpunt van de Nederlandse regering inzake de Vietnamoorlog vanaf dit moment. Wel zie ik het als nuttig de doelen met betrekking tot de buitenlandse politiek van het kabinet Den Uyl te benoemen, omdat dit kabinet progressieve plannen had, maar de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken, Max van der Stoel, een Atlantische instelling hield. Daarbij kunnen zijn doelstellingen meer inzicht geven in de koers van het buitenlands beleid na Luns en Schmelzer.

Na de Tweede Kamerverkiezingen van november 1972 kwam in mei, na een langdurige formatie, het progressieve kabinet Den Uyl tot stand. Het kabinet was samengesteld uit zeven ministers van de PvdA (waaronder premier Den Uyl), vier van de KVP, twee van de PPR, twee van de ARP en één minister van D'66.⁹⁸ De drie progressieve partijen hadden een gezamenlijk verkiezingsprogramma, genaamd *Keerpunt 1972*. Het doel van de partijen was het bewerkstelligen van een keerpunt in de Nederlandse geschiedenis. In *Keerpunt 1972* werd de val van het kabinet Biesheuvel 'de afsluiting van een periode, gekenmerkt door een politieke stijl waarbij beslissingen werden genomen buiten de mensen om' genoemd.⁹⁹ Het bepleitte structurele veranderingen op het gebied van internationale politiek, waarbij het kleiner worden van de kloof tussen arm en rijk en een einde aan de wapenwedloop tussen Oost en West speerpunten waren. Het Keerpunt-programma twijfelde ook aan de voortzetting van het NAVO lidmaatschap van Nederland.¹⁰⁰ De nieuwe minister van Buitenlandse Zaken was Max van der Stoel, die in het kabinet Cals (1965-1966) al eerder staatssecretaris van Buitenlandse Zaken was en in de jaren daarna Tweede Kamerlid voor de PvdA en voorzitter van de commissie voor Buitenlandse Zaken van de Tweede Kamer. Van der Stoel had echter weinig op met *Keerpunt 1972* en beschouwde het dan ook niet als uitgangspunt van het buitenlands beleid. Dit kan verklaard worden door zijn visie op de internationale politiek. Hij was van mening dat Nederland invloed op het wereldtoneel zou verliezen, wanneer het land afstand zou doen van de NAVO. Hij gaf de voorkeur aan Europese nucleaire veiligheid onder leiding van de Verenigde Staten boven de aanwezigheid van meerdere nucleaire machten in Europa, zoals Frankrijk, Engeland of Duitsland. Van der Stoel zijn Atlantische houding en zijn support aan de NAVO leverde regelmatig frictie op met de linkervleugel van zijn partij. Hij weigerde echter als 'schoothondje van de Verenigde Staten' te worden beschouwd. Hij stelde dat een politicus niet altijd populair kan zijn en bleef bij zijn

⁹⁸ Parlement & politiek, het kabinet Den Uyl (1973-1977)

http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvw9/kabinet_den_uyl_1973_1977 (29-06-2015)

⁹⁹ H. Te Velde, 'Haast in de politiek. De stijl van Den Uyl en de opkomst van Van Agt' in Jan Ramakers, Gerrit Voerman en Rutger Zwart (red.) *Illusies van Den Uyl? De spreiding van kennis, macht en inkomen* (Amsterdam 1998) 13.

¹⁰⁰ Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 271.

standpunt dat bondgenootschappen verplichtingen tot gevolg hebben, maar dat bondgenootschappen ook dienden als platform voor individuele ideeën. Een dwarse houding in internationale kwesties leverde volgens hem aandacht op van de pers, maar was niet de beste manier om politieke doelen te bereiken.¹⁰¹ Hij was van mening dat hij als politicus keuzes moest maken in kader van het Nederlandse belang in de wereldpolitiek, waardoor de continuïteit van het buitenlands beleid voorop moest staan, omdat de marges op dit terrein vrij klein waren.¹⁰²

De regeringsverklaring van premier Den Uyl op 28 mei 1973 kondigde aan dat er wijzigingen zouden komen op het gebied van buitenlandse politiek, maar dat van echt grote veranderingen geen sprake zou zijn.¹⁰³ Het beleid sloot in grote mate aan bij de gebruikelijke Atlantische oriëntatie. Dit zagen we ook terug in Van der Stoel zijn visie op de voortzetting van het Nederlandse NAVO lidmaatschap. Veranderingen hadden onder andere betrekking op het imago van het ministerie en het buitenlands beleid. Van der Stoel wilde het buitenlands beleid veranderen van passief naar actief en af van het ‘statige imago’ van het ministerie.¹⁰⁴ Hij gaf aan dat wanneer hij de keuze zou hebben tussen dineren op een ambassade of een gesprek met een groep jongeren, hij zou kiezen voor het laatste. Hij pleitte voor een constante dialoog met groepen die geïnteresseerd waren in het buitenlands beleid. Van der Stoel had het ministerie onder leiding van Schmelzer al meer open zien worden. Hij wilde het ministerie echter omdopen tot ‘een huis waar alle ramen en deuren open stonden’, hoewel het ministerie wel op de hoogte moest zijn van de achtergrond van de geïnteresseerden in het buitenlands beleid, zoals journalisten en actiegroepen.¹⁰⁵ Hij omschreef het ministerie als een kastesysteem, waardoor bekwame mensen er soms voor kozen er niet te komen en waardoor het systeem ook niet veranderde. De PvdA wilde dit veranderen en een progressieve weg in slaan. De interactie tussen het kabinet Den Uyl en de Amerikaanse regering komt in het volgende hoofdstuk aan bod. Van der Stoel zijn persoonlijke Atlantische instelling verklaarde dus een deel van zijn beleid, maar volgens Hellema konden ook de internationale verhoudingen, die geen aanleiding voor grote beleidswijzigingen gaven, destijds een oorzaak zijn. Grote voorziene veranderingen, zoals de Europese integratie, het einde van de Koude Oorlog en de invloed van de Derde Wereld, zetten maar gedeeltelijk door. Ook het progressieve karakter van de tweede helft van de jaren zestig en begin jaren zeventig stagneerde, waardoor een meer conservatieve sfeer in Nederland terugkwam.

In dit hoofdstuk heb ik, aan de hand van ontwikkelingen in het buitenlands beleid van de Nederlandse regering en ontwikkelingen in de Nederlandse politiek in de jaren zestig en begin jaren zeventig, een beeld geschetst van de koers van het buitenlands beleid inzake de Vietnamoorlog in deze periode. Hier komt uit naar voren dat het beleid van Joseph Luns erop was gericht het Amerikaanse Vietnambeleid te steunen en hij bracht deze visie duidelijk over aan de Tweede Kamer. Handelingen

¹⁰¹ Idem.

¹⁰² Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 299.

¹⁰³ Idem, 299.

¹⁰⁴ ‘Van der Stoel wil een actief buitenlands beleid’ in *Trouw*, 28 november 1972.

¹⁰⁵ Ibidem.

van de Tweede Kamer en interviews met Luns gaven geen aanwijzingen dat hij vatbaar was voor buitenparlementaire invloeden (hoofdstuk vijf zal hier nog dieper op ingaan) en in sommige gevallen was hij ook niet vatbaar voor invloeden van binnen het parlement, zoals tijdens de motie Schuijt. De pro-Amerikaanse instelling van Luns zal nog verder worden besproken in het volgende hoofdstuk over de Nederlands-Amerikaanse diplomatieke relatie tijdens zijn ministerschap. De opkomst van de Nieuw-Linkse en progressieve politieke vernieuwers maakte het Luns niet altijd even makkelijk om bij zijn standpunt te blijven. De politieke vernieuwers pleitten namelijk voor meer inspraak van politieke partijen en het volk in de totstandkoming van het buitenlandse beleid en dit was in strijd met Luns' opvatting dat buitenlandse politiek een zaak is voor de regering en het parlement. Dit komt overeen met de besproken constatering van Everts in het eerste hoofdstuk van dit onderzoek. Everts stelde dat zich vanaf de tweede helft van de jaren zestig veranderingen in de totstandkoming van het buitenlands beleid begonnen voor te doen, waardoor buitenlands beleid niet langer enkel zaak was voor de elite. Hoewel de invloed van de politieke vernieuwers aanvankelijk beperkt bleef, een voorbeeld hiervan zien we in de totstandkoming van het centrumrechtse kabinet Biesheuvel, zorgden de ideeën voor politieke vernieuwingen voor verdeeldheid binnen de partijen en voor de totstandkoming van nieuwe partijen, zoals de PPR (Politieke Partij Radicalen) die in 1968 tot stand kwam als afscheuring van de KVP. In het kabinet Den Uyl was de PPR een van de regeringspartijen, wat laat zien dat de politieke vernieuwingen uiteindelijk toch doordrongen in de Nederlandse regering.

Norbert Schmelzer verklaarde vanaf het begin van zijn ministerschap waarde te hechten aan de mening van de publieke opinie en buitenparlementaire groepen. Op deze manier probeerde hij het gat te dichten dat kon ontstaan wanneer de verwachtingen van het brede publiek niet overeenkwamen met de nationale belangen. Hij gaf aan dat zijn eerdere politieke ervaring hem dat had doen inzien, wat een aanwijzing kan zijn dat de kritiek en protest die ontstond naar aanleiding van Luns' beleid, Schmelzer heeft doen beslissen het anders te doen. Hoewel deze open instelling een verandering op zichzelf was, zette Schmelzer het Vietnambeleid van Luns grotendeels voort. Het Amerikaanse beleid werd gesteund en, indien nodig in het geval van kritiek vanuit de Tweede Kamer, verdedigd en verklaard. De steun voor het Amerikaanse Vietnambeleid kwam tot een keerpunt met de Kerstbombardementen in december 1972. De openlijke kritiek van Schmelzer op de voortzetting van de gevechtshandelingen en de verheviging van de bombardementen zijn een indicatie dat Schmelzer vermoedelijk 'gezwicht' was voor de hevige maatschappelijke kritiek op Kerstbombardementen. Zijn eerdere uitspraken over het hechten van waarde aan de mening van zowel parlement als maatschappij hebben hieraan bijgedragen.

Schmelzer werd opgevolgd door PvdA'er Max van der Stoel, alhoewel de Vredesakkoorden tussen Amerika en Noord-Vietnam getekend waren toen Van der Stoel aan zijn ambtstermijn begon. Alhoewel de KVP en ARP ook onderdeel waren van het kabinet Den Uyl, had dit kabinet een progressief karakter door de aanwezigheid van de PvdA, D'66 en PPR. Net als Schmelzer hechtte Van der Stoel waarde aan de mening van buitenparlementaire groepen en wilde hij het 'oude' systeem van

het ministerie (waarin het ministerie gezien wordt als een gesloten elitaire organisatie) veranderen. Duco Hellema is van mening dat het kabinet Den Uyl een voorbeeld was van de invloed die binnenlandse verhoudingen konden hebben op de buitenlandse politiek. Hij zag hierin de ‘verbinnenlandisering van het buitenlands beleid’.¹⁰⁶ Ik sluit me aan bij dit standpunt, voornamelijk omdat ik van mening ben dat een deel van het progressieve karakter van dit kabinet zijn oorsprong vond in de politieke vernieuwingen die zich richting het einde van de jaren zestig voordeden. Hoewel, zoals hierboven al gezegd, de invloed van de progressieve groeperingen in de Nederlandse politiek onder Luns en Schmelzer beperkt bleef, hadden de Tweede Kamerverkiezingen van 1972 een progressief kabinet tot gevolg. Het gezamenlijke verkiezingsprogramma van de progressieve partijen weerspiegelde voornamelijk de visie van de linkervleugel van de partijen en had aantrekkingskracht op de Nederlandse kiezers. Max van der Stoep kon dus worden gezien als een product van de democratisering van de samenleving. De verkiezingen van 1972 en het stemgedrag van het Nederlandse volk maakten deze democratisering duidelijk.

¹⁰⁶ Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 300.

Hoofdstuk 3

De Nederlands-Amerikaanse diplomatieke relatie tijdens de Vietnamoorlog

In het eerste hoofdstuk van dit onderzoek hebben we gezien dat de Nederlandse maatschappij na de Tweede Wereldoorlog een pro-Amerikaans wereldbeeld had, maar dat deze visie in de jaren zestig begon te verschuiven richting meer anti-Amerikaanse gevoelens. Dit opkomende anti-Amerikanisme werd voornamelijk geuit door kranten, belangenorganisaties en door bepaalde politieke partijen. In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat het buitenlands beleid van Joseph Luns uitging van een onverhinderde steun aan de Amerikaanse Vietnampolitiek. Zijn opvolger Norbert Schmelzer zette dit beleid grotendeels voort, alhoewel Schmelzer aangaf ook waarde te hechten aan de mening van de publieke opinie. Dit leidde na de Kerstbombardementen van december 1972 tot openlijke kritiek van Schmelzer op de bombardementen, waardoor Nederland voor het eerst publiekelijk kritiek had op de Amerikaanse bondgenoot. Hoewel Schmelzer de bombardementen afkeurde was er geen sprake van uitgesproken anti-Amerikaanse gevoelens bij de Nederlandse regering, of wellicht waren deze er wel maar waren ze geen onderdeel van het nationaal belang waardoor ze niet terugkwamen in het regeringsbeleid. Deze houding van de regering kwam niet overeen met de houding van een groot deel van het parlement én de maatschappij. Dit verschil in visie op de Verenigde Staten is belangrijk om de interactie tussen de regering en de activisten in deze periode te begrijpen, omdat inzicht in deze verschillende visies meer duidelijkheid kan geven op de vraag op welke manier de protestbewegingen invloed hebben gehad op het Nederlands buitenlands beleid tijdens de Vietnamoorlog. Daarom zal in dit hoofdstuk de diplomatieke relatie tussen de Nederlandse en de Amerikaanse regering ten tijde van de Vietnamoorlog worden onderzocht. Belangrijk hierin zijn ontwikkelingen en veranderingen die zich in de relatie hebben voorgedaan en ook zal gekeken worden naar de Amerikaanse visie op veranderingen in de Nederlandse politiek. Omdat het standpunt van de Nederlandse regering in het vorige hoofdstuk zeer uitvoerig is besproken, zal in dit hoofdstuk de nadruk liggen op het Amerikaanse perspectief.

Vanuit Europees oogpunt zouden we kunnen stellen dat de naoorlogse samenwerking tussen West-Europa en de Verenigde Staten gebaseerd was op noodzaak. West-Europese overheden hadden de financiële Marshallhulp nodig, omdat economisch herstel onmogelijk bleek zonder hulp van buitenaf. De nieuwe Amerikaans-Nederlandse relatie was tevens gebaseerd op ongelijkheid, omdat het Amerikaanse overwicht niet alleen tot uiting kwam op economisch gebied, maar ook door middel van militaire kracht, politieke invloed en op cultureel gebied. Tijdens de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog hadden Europese overheden geen moeite deze invloeden te accepteren en de Amerikaanse maatschappij werd ook in de brede samenleving bewonderd. Anders dan de relatie die Stalin onderhield met bepaalde staten in Europa, ging de Amerikaanse relatie uit van bondgenootschap, samenwerking en een verenigd Europa. Amerika bood Europa multilaterale

samenwerking in plaats van bilaterale dominantie.¹⁰⁷ De diplomatieke relatie tussen Nederland en de Verenigde Staten na de Tweede Wereldoorlog kan dan ook omschreven worden als een relatie tussen nauwe bondgenoten, alhoewel dit bondgenootschap niet gebaseerd was op gelijkwaardigheid. Zo zorgde onder andere de Nederlandse toewijding aan de NAVO en de steun voor het financieel-economisch systeem van Bretton Woods voor een brede consensus tussen de twee landen. Desalniettemin zijn er ook kwesties geweest die hebben gezorgd voor onenigheid. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in de onafhankelijkheid van Indonesië in 1949 en in de Nieuw-Guinea kwestie in de jaren zestig, alhoewel Nederland in de jaren zestig over het algemeen kon worden gezien als het prototype van een loyale kleinere bondgenoot.¹⁰⁸

Diplomatieke betrekkingen onder leiding van Joseph Luns

Minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns werd in 1967 door de Amerikaanse regering bestempeld als ‘een van Europa ‘s meest vooraanstaande ministers van Buitenlandse Zaken’.¹⁰⁹ Zowel over Luns’ diplomatieke als persoonlijke kwaliteiten werd door de Amerikanen bewondering uitgesproken: ‘Luns is a friend of the United States, is dedicated to the integration of Europe and is one of the strongest supporters of NATO and the Atlantic Alliance. He has often spoken out his support of our effort in Vietnam. Luns is friendly and self-confident and has a good sense of humor.’¹¹⁰ Ter voorbereiding op een bezoek van Luns aan president Johnson in december 1968 werd Luns’ houding tegenover de Verenigde Staten in 1968 vergeleken met zijn houding in 1963. Het Amerikaanse Department of State noemde zijn houding in 1968 ‘een groot contrast’ met 1963, toen Johnson net aan zijn termijn begon. In 1963 had Luns nog een bittere smaak in zijn mond over de Nieuw-Guinea kwestie van augustus 1962. Destijds had hij de Verenigde Staten openlijk bekritiseerd wegens ‘het falen een bondgenoot te steunen in een rechtvaardige zaak’, maar inmiddels prees de Amerikaanse regering Luns om zijn steun aan de Verenigde Staten in belangrijke kwesties tijdens Johnson’s ambtstermijn.¹¹¹ Voorbeelden van deze belangrijke kwesties waren onder andere de Vietnamoorlog, de NAVO en de Kennedy Round, een serie onderhandelingen om de wereldhandel te bevorderen. Ook Luns’ weigering de motie Schuijt, van uit te voeren werd gezien als bewijs van trouw

¹⁰⁷ F.A.M. Alting von Geusau, ‘The broken image: America as seen by West Europeans’ in Rob Kroes (ed.), *Image and Impact. American influences in the Netherlands since 1945* (Amsterdam 1981) 72-73.

¹⁰⁸ Giles Scott-Smith & Bert van der Zwan, ‘Embassies and ambassadors in The Hague and Washington’ in H. Krabbendam, C.A. van Minnen en Giles Scott-Smith (red.) *Four centuries of Dutch-American relations 1609-2009* (Amsterdam 2009) 663.

¹⁰⁹ RSC, ‘Memorandum voor Walt W. Rostow inzake het bezoek van minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns met president Nixon, 19 mei 1967, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Foreign Minister Luns (official visits etc.).

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ RSC, ‘Memorandum voor Walt W. Rostow over afspraak president Johnson met minister van Buitenlandse Zaken Luns op 2 december 1968, 23 november 1968, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Foreign Minister Luns (official visits etc.).

bondgenootschap. Daarnaast benadrukte het Department of State dat de Nederlandse regering de Verenigde Staten meerdere keren had geholpen in een monetaire crisis.¹¹²

In april 1967 trad het kabinet De Jong aan. Het kabinet bestond uit de KVP, VVD, ARP en CHU, waarin de KVP de grootste partij was. In een telegram aan het Department of State deed de Amerikaanse ambassadeur in Den Haag, William Tyler, verslag van zijn visie op het kabinet. Er werd vertrouwen uitgesproken in premier De Jong en in de levensvatbaarheid van het kabinet. De Amerikaanse ambassadeur benadrukte dat vooral de houding en oriëntatie van het nieuwe kabinet op het buitenlands beleid voor de Verenigde Staten van belang was. Dit was niet verassend aangezien de Amerikaanse regering baat had bij een Nederlandse regering die positief stond tegenover het Amerikaanse Vietnambeleid. Hij was van mening dat bijna alle ministers voorstanders waren van de Atlantische eenheid en van de NAVO en de ambassadeur verwachtte geen verminderde kennis van of begrip voor het Amerikaanse beleid van dit kabinet in vergelijking met het vorige. De Jong werd beschreven als een goede vriend van de Verenigde Staten en als toegewijd aan de NAVO. De Amerikaanse ambassadeur noemde minister Luns ‘de decaan van alle ministers van Buitenlandse Zaken ter wereld’ door zijn op dat moment vijftienjarige ministerschap. Hoewel Luns populair was op televisie, verwachtte de ambassadeur politieke weerstand vanuit de PvdA en dan voornamelijk vanuit de Nieuw Linkse groepering van de partij. Ook vanuit zijn eigen partij, de KVP, zouden geruchten hoorbaar zijn dat Luns de functie lang genoeg had vervuld en dat het tijd was voor verandering. Desalniettemin had de ambassadeur positieve verwachtingen van Luns en twijfelde er niet aan dat hij de Nederlandse buitenlandse politiek succesvol zou voortzetten.¹¹³

Hoewel de diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en de Verenigde Staten dus overwegend goed waren, merkte de Amerikaanse regering ook een aantal verassende initiatieven in het Nederlandse buitenlandse beleid op. In april 1968 deed Assistent Secretary of State Thomas Hughes hier verslag van aan de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken.¹¹⁴ Hij stelde dat Nederland een aantal onverwachte en controversiële initiatieven had ondernomen op het internationale toneel. Het ging onder andere om de kwesties Vietnam en de Europese veiligheid. Dit ‘activisme’ van de Nederlandse overheid zorgde volgens hem voor bezorgdheid onder de Atlantische bondgenoten.¹¹⁵ Daarbij sprak Hughes ook zijn bezorgdheid uit over verdere veranderingen in de vorm en inhoud van het Nederlandse buitenlandse beleid. Hughes liet weten dat de Vietnamoorlog een emotioneel onderwerp in Nederland was en dat, zoals in hoofdstuk twee besproken, een motie van het parlement in augustus 1967 leidde tot een bedreiging voor het bestaan van de regering. Een crisis werd

¹¹² Ibidem.

¹¹³ RSC, ‘Telegram van Amerikaanse ambassadeur aan Department of State inzake biografische informatie over het kabinet De Jong, 20 april 1967’, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Biographies of Dutch politicians.

¹¹⁴ RSC, ‘Research memorandum over initiatieven in het Nederlands buitenlandse beleid geschreven door Thomas Hughes aan de Secretary of State, 29 april 1968’, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Dutch Foreign Policy, New Left and PvdA.

¹¹⁵ Ibidem.

uiteindelijk voorkomen doordat het parlement in februari 1968 met een meer gematigde motie kwam die wel door de regering werd geaccepteerd. Volgens Hughes leidde de opluchting van de regering ertoe dat de motie van februari op een extreme manier werd doorgevoerd. In maart 1968 presenteerde Nederland op informele wijze een vredesplan aan de Verenigde Staten wat de volgende punten bevatte:

- a. Noord-Vietnam moest worden opgeroepen een tijd en plaats te noemen waar vredesonderhandelingen konden beginnen.
- b. Vervolgens zou de Verenigde Staten de bombardementen op Noord-Vietnam stopzetten.
- c. In de tussentijd mocht geen van de partijen zijn militaire vermogen in Zuid-Vietnam versterken.
- d. Uiteindelijk moest tijdens een conferentie onderhandeld worden over terugtrekking van alle buitenlandse troepen, de totstandkoming van een 'zone van vrede' in het oorlogsgebied en een plan voor naoorlogse wederopbouw.¹¹⁶

In de maand maart van dat jaar benaderde de Nederlandse regering op actieve wijze West- en Oost-Europese hoofdsteden om steun voor het vredesplan te verwerven. De Oost-Europese landen uitten weinig tot geen interesse in het vredesinitiatief. Een aantal West-Europese overheden, waaronder Oostenrijk, België, Denemarken, Italië, het Verenigd Koninkrijk, Zweden en Zwitserland toonden wel interesse, maar uitten weinig enthousiasme om de daad uiteindelijk bij het woord te voegen. Na een corrigerende toespraak van president Johnson besloot de Nederlandse regering het initiatief niet voort te zetten, alhoewel Hughes vermoedde dat de regering tevreden was met de manier waarop het initiatief was verlopen. Ze kond nu namelijk aan het parlement laten zien dat ze ijverig bezig was geweest met de motie en zolang vredesonderhandelingen in het vooruitzicht of in uitvoering waren zou de regering vrij zijn van parlementaire kritiek met betrekking tot Vietnam. Hoewel het initiatief dus niet werd doorgezet was Hughes van mening dat wanneer het wel was doorgedaan, zowel Nederland als de Verenigde Staten in verlegenheid zouden zijn gebracht. In het vorige hoofdstuk zijn deze initiatieven van Luns ook al besproken en daaruit kon geconcludeerd worden dat Luns deze ondernam in het kader van parlementaire druk. Het rapport van Hughes geeft naar mijn mening meer inzicht in de ongelijkwaardigheid van de Nederlands-Amerikaanse relatie destijds. Hoewel de Verenigde Staten aangaf veel waarde te hechten aan de Nederlandse bondgenootschappelijke trouw en Atlantische oriëntatie, werd het land gecorrigeerd zodra het uit de pas liep.

Ook de Europese detente en veiligheid hielden de Nederlandse regering actief bezig. Nederland behoorde tot een van de trouwste Amerikaanse bondgenoten en was volgens Hughes tevreden met het volgen van de Verenigde Staten in Europese veiligheidszaken. Maar sinds eind 1967 werd de Nederlandse regering actiever met betrekking tot dit onderwerp wat twijfels veroorzaakte onder een aantal NAVO bondgenoten. Zo maakte minister Luns een ronde langs Oost-Europese

¹¹⁶ Ibidem.

hoofdsteden om culturele- en handelscontacten met Oost-Europa te verbeteren en werd, onder druk van het Nederlandse parlement, een Europees veiligheidscongres gepromoot. Deze diplomatieke initiatieven van Nederland werden door Hughes toegeschreven aan een combinatie van publieke en parlementaire druk en aan onrust en onenigheid binnen de politieke partijen. Hughes concludeerde dat minister Luns en de Nederlandse regering succesvol reageerden op de politieke druk die werd uitgeoefend op het buitenlands beleid, voornamelijk omdat geen ingrijpende veranderingen in het beleid werden doorgevoerd. Toch vermoedde Hughes dat de critici niet lang tevreden zouden blijven, waardoor de Nederlands regering in de toekomst weer gedwongen zou worden andere initiatieven te ondernemen.¹¹⁷

In mei 1969 bezochten Luns en premier De Jong Washington voor een afspraak met president Nixon. In een telegram informeerde de Amerikaanse ambassadeur het Department of State over het bezoek. Hij noemde het bezoek aan Washington van belang voor de Nederlandse leiders, omdat het hen de kans bood waardering te krijgen voor hun behulpzame rol in het bondgenootschap. Het Amerikaanse doel was Luns en De Jong, en via hen het Nederlandse volk, hiervan te overtuigen. De ambassadeur gaf in het telegram aan dat de historische banden tussen Nederland en de Verenigde Staten diepgeworteld waren en nog verder waren versterkt door de Tweede Wereldoorlog en de Amerikaanse hulp aan het naoorlogse economische herstel. Hierdoor had de Verenigde Staten het imago van goede vriend en weldoener in Nederland. Deze goede banden droegen bij aan de grote overeenstemming die er bestond over belangrijke kwesties, zoals het belang van de NAVO, Vietnam, de handel en het monetair beleid. Hoewel ambassadeur Tyler erkende dat het Nederlands beleid er op gericht was de *Nederlandse* belangen te dienen, had de Nederlandse regering bewezen hun beleid af te stemmen op de Amerikaanse visie. In ruil voor deze ‘speciale relatie’ verwachtte Nederland toegang tot overleg met de Verenigde Staten, zowel bilateraal als binnen de NAVO, zodat Nederland een sterkere positie op het wereldtoneel kon bekleden. De ambassadeur noemde de Nederlands-Amerikaanse relatie goed, maar niet zonder problemen. Dit kwam voornamelijk door het groeiende maatschappelijke debat onder jongeren en intellectuelen op het gebied van buitenlandse politiek en dit debat werd nog verder uitvergroot in de media. Deze sociale onrust compliceerde de speciale relatie. Luns had duidelijk gemaakt dat hij concrete resultaten van de Amerikanen wilde om de geldigheid van de goede Nederlands-Amerikaanse relatie te kunnen bevestigen. Het doel van het bezoek van Amerikaanse kant was om meer vertrouwen bij Nederland te wekken, opnieuw te bevestigen dat Nederland een belangrijke partner voor de Verenigde Staten was en om te laten zien dat harmonieuze betrekkingen met de Verenigde Staten de beste optie voor Nederland waren in vergelijking met andere aanwezige alternatieven.¹¹⁸ De alternatieve uitwijking naar een bondgenootschap met de Sovjet-Unie

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ RSC, ‘Telegram Amerikaanse ambassadeur Tyler aan Department of State over visie en doelstellingen bezoek Luns en De Jong, mei 1969’, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Foreign Minister Luns (official visits etc.).

zal hier een belangrijke rol in hebben gespeeld. De Amerikanen wilden dit bereiken door Luns en De Jong bewijs te geven dat de Verenigde Staten Nederland serieus namen, bijvoorbeeld door het belang van Nederland in het Atlantisch Bondgenootschap te benadrukken en door Amerikaanse steun aan de Europese eenwording duidelijk te maken.¹¹⁹ Deze analyse van Nederland en de Nederlandse regering door de Amerikaanse ambassadeur liet zien dat beide landen bepaalde verwachtingen van elkaar hadden. De Amerikanen verwachtten Nederlandse steun voor internationale kwesties en afstemming van het Nederlandse buitenlandse beleid op dat van de Verenigde Staten, vanwege Amerikaanse hulp aan Nederland in het verleden. Nederland verwachtte in ruil voor deze steun een luisterend oor en samenwerking van de Verenigde Staten in internationale organisaties. De relatie was gebaseerd op een diplomatieke wisselwerking, waarbij de beslissingen werden genomen door de Verenigde Staten maar waardoor ook de Nederlandse nationale belangen werden gediend.

De Nederlands-Amerikaanse relatie werd door de Amerikaanse overheid in mei 1969 'uitmuntend' genoemd, omdat deze gebaseerd was op 'nauwe historische banden en een gemeenschappelijk toewijding aan de veiligheid van de vrije wereld'.¹²⁰ Nederland werd gezien als een land met de blik naar buiten en bilaterale samenwerking, samenwerking binnen de Verenigde Naties en in andere internationale en regionale organisaties werd gezien als zeer belangrijk om vrije handel, economische samenwerking en het ondersteunen van de ontwikkelingslanden te stimuleren.¹²¹

De goede relatie tussen Nederland en de Verenigde Staten onder leiding van Luns werd nogmaals bevestigd in een verschillende brieven die Luns ontving als reactie op zijn vertrek bij Buitenlandse Zaken in 1971 om in het najaar aan te treden als secretaris-generaal van de NAVO. In een persoonlijke brief roemde president Nixon Luns om alles wat hij bewerkstelligd had met betrekking tot de vrede en vrijheid in de wereld en noemde dit 'van historische proporties'. Luns' kwaliteiten werden door Nixon benadrukt en bewonderd: 'You have stood as one of the pillars of the Atlantic Alliance and helped to keep it strong and vigilant. We who have been privileged to know you personally will also remember your remarkable qualities of vision, moral judgement and leadership.'¹²² Nixon sprak nog apart zijn waardering uit voor Luns zijn positieve begrip voor het Amerikaans Vietnambeleid: 'I have deeply appreciated the positive understanding you have shown of our policy in Vietnam. As you prepare to leave your present post I want you also to know that you have the profound thank of my government and myself for everything you have done to maintain the vitality and trust of the traditionally close relations between our two nations.'¹²³ Nixon had alle

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ RSC, 'Publicatie Department of State over achtergrondinformatie over Nederland, mei 1969', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 4 New Dutch ambassador to USA 1969.

¹²¹ Ibidem.

¹²² RSC, 'Persoonlijke brief president Nixon aan Joseph Luns, 3 juni 1971', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 7 Dutch politics 1970-1973: Luns, den Uyl cabinet formation.

¹²³ Ibidem.

vertrouwen in de nieuwe rol van Luns als secretaris-generaal van de NAVO en zag er naar uit hem aan het hoofd van de organisatie te zien.¹²⁴ Ook de destijds huidige Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken William Rogers en oud-minister van Buitenlandse Zaken Dean Rusk spraken in een gezamenlijke brief hun bewondering en dankbaarheid uit aan Luns: ‘Even more we have valued your grasp of the world picture, your sound judgment and your willingness to stand up and be counted on the fiddicult issues. It has been a source of strength to all of us to know that we could count on your understanding and support for the great causes in which the Netherlands and the United States have been actively associated since the end of World War 2.’¹²⁵

Aan de hand van bovenstaande informatie kunnen we concluderen dat de Amerikaanse regering de goede diplomatieke relatie met Nederland steeds weer probeerde te bevestigen. Daarbij impliceerden de persoonlijke brieven van de Amerikaanse politici aan Luns ook een bepaalde mate van druk op Nederland. Dean Rusk sprak over de Nederlandse steun en begrip voor het Amerikaanse beleid als een vanzelfsprekend gegeven en probeerde hier kracht aan te geven door naar de Tweede Wereldoorlog te verwijzen. De Verenigde Staten was gebaat bij een goede diplomatieke relatie, omdat Nederlandse steun voor internationale kwesties (zoals de Vietnampolitiek) de Amerikaanse positie in internationale conflicten versterkte. Daarbij zou het niet opmerkelijk zijn als de Amerikaanse regering de Nederlandse regering ‘warm’ wilde houden, zodat ze minder vatbaar waren voor de groeiende maatschappelijke kritiek op het Amerikaanse optreden in Vietnam. Op een aantal ‘onverwachte’ initiatieven van minister Luns na, bleef zijn beleid met betrekking tot de buitenlandse politiek constant. Daarbij konden de onverwachte initiatieven in het licht van parlementaire druk worden gezien, waardoor Luns min of meer verplicht was hier gehoord aan te geven.

Norbert Schmelzer en de Verenigde Staten

Het vertrek van Joseph Luns als minister van Buitenlandse Zaken in 1971 kan worden gezien als een omslagpunt in de Nederlands-Amerikaanse relatie. De Nederlandse maatschappij begon te veranderen in de jaren zestig. Zo werd een gehoorzame houding tegenover het buitenlandse beleid bijvoorbeeld niet meer als vanzelfsprekend gezien en zette kritiek vanuit de samenleving overheden en ministers nog meer onder druk bij het formuleren van buitenlands beleid. Een groot gedeelte van deze kritiek was gericht tegen de Verenigde Staten.¹²⁶ Met het aantreden van het kabinet Biesheuvel in 1971 en de aanstelling van Norbert Schmelzer als minister van Buitenlandse Zaken, voorspelden de Amerikanen geen grote veranderingen in het Nederlandse buitenlandse beleid in vergelijking met het beleid van oud-minister Luns. Schmelzers vorige functie als fractieleider van de KVP werd beschouwd als een van de moeilijkste politieke functies in Nederland, waardoor zij vertrouwen hadden in zijn

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ RSC, ‘Persoonlijke brief William P. Rogers en Dean Rusk aan Joseph Luns, 20 mei 1971’, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 7 Dutch politics 1970-1973: Luns, den Uyl cabinet formation.

¹²⁶ Scott-Smith & Van der Zwan, ‘Embassies and ambassadors’, 670.

leiderschapskwaliteiten. Vergeleken met Luns' visie op Europese kwesties voorzag de Amerikaanse ambassadeur een aantal verschillen. Zo stond Schmelzer bekend om zijn vriendelijke contacten met leden van de Duitse Christlich Demokratisch Union. Luns daarentegen had minder goede ervaringen met de Duitse regering en stond erom bekend op slechte voet te staan met voormalig Bondskanselier Adenauer. Qua persoonlijkheid zagen de Amerikanen Luns als dominanter, waar Schmelzer flexibeler en tactvoller was. Dit kwam volgens de Amerikaanse ambassadeur Middendorf door zijn ervaring als fractieleider in de Tweede Kamer, waar hij constant moest onderhandelen met zijn coalitiepartners. Naast een focus op Europese kwesties zag de Verenigde Staten het Nederlandse lidmaatschap van de NAVO nog steeds als een hoeksteen van het buitenlands beleid. De relatie met de Verenigde Staten werd nog steeds als vriendschappelijk ervaren en ook de Nederlandse deelname in de Verenigde Naties en andere internationale organisaties zou volgens Amerika actief worden voortgezet.¹²⁷

Nog voordat Schmelzer aangesteld werd als minister van Buitenlandse Zaken (maar toen er al wel hevig gespeculeerd werd over Schmelzer als opvolger van Luns) bracht hij op initiatief van de Amerikaanse ambassadeur Middendorf een bezoek aan Washington en New York van 1 tot 5 maart 1971. In een verslag van dit bezoek liet Schmelzer weten dat het bezoek bedoeld was om informatie te winnen over Amerikaans beleid op het gebied van buitenlandse zaken, defensie en economie en dan voornamelijk met betrekking tot Nederland. Een van de zaken die Schmelzer in Washington besprak was de houding van Nederlanders (en dan voornamelijk van Nederlandse jongeren) tegenover de Verenigde Staten. Schmelzer legde uit dat de welwillendheid van het Nederlandse volk tegenover de Verenigde Staten zou toenemen wanneer er vooruitgang vanuit Amerika zou komen in oplossingen voor een aantal problemen, zoals de raciale integratie in de Verenigde Staten, sociale- en onderwijsproblemen en het conflict in Vietnam.¹²⁸ De Amerikaanse regering wijzen op de kritiek vanuit de Nederlandse maatschappij was een slimme zet van Schmelzer. Tijdens de laatste jaren van Luns' ministerschap groeide de kritiek in de publieke opinie over zijn onvoorwaardelijke loyaliteit aan de Verenigde Staten. Zo stond in het Algemeen Handelsblad dat 'de relatie tussen de Nederlandse en de Amerikaanse overheid alleen waarde heeft wanneer het gebaseerd is op tweerichtingsverkeer en niet gelimiteerd is tot de hondachtige loyaliteit van de minister van Buitenlandse Zaken. Minister Luns vernedert liever zijn eigen parlement dan een buitenlandse president.'¹²⁹ Door al voordat hij benoemd werd tot minister van Buitenlandse Zaken onderwerpen van maatschappelijke kritiek op te brengen, liet Schmelzer zien dat hij deze kritiek serieus nam en niet dezelfde weg als Luns zou volgen. Under Secretary of State Irwin was goed op de hoogte van de kritische houding van de Nederlandse pers, radio en televisie tegenover de Verenigde Staten. Om de visie en houding van Nederlandse

¹²⁷ RSC, 'Telegram Amerikaans ambassade Den Haag aan Department of State over het nieuwe team op het ministerie van Buitenlandse Zaken, 5 augustus 1971', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 7 Dutch politics 1970-1973.

¹²⁸ RSC, 'Verslag Norbert Schmelzer over zijn bezoek aan de Verenigde Staten van 5-10 maart 1971', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 5 Foreign minister Schmelzer's visit to Washington.

¹²⁹ 'Titel onbekend', Algemeen Handelsblad, oktober 1967.

programmamakers te veranderen, adviseerde Schmelzer dat de juiste feiten en volledige informatie moest worden verstrekt aan de pers. Kritische Nederlandse programmamakers moesten worden uitgenodigd voor een bezoek aan de Verenigde Staten, zodat het Amerikaanse standpunt kon worden toegelicht.¹³⁰

Het conflict in Vietnam besprak Schmelzer tijdens dit bezoek met veiligheidsadviseur Henry Kissinger. Het Amerikaanse beleid was er volgens Kissinger op gericht dat ergens in 1972 (een precieze datum werd niet gegeven) het merendeel van de Amerikanen Vietnam verlaten zou hebben en dat tegen die tijd de verdediging van Vietnam grotendeels in handen van Zuid-Vietnam zelf lag. Dit alles zou gepaard gaan met evenredige militaire en economische versterking van Zuid-Vietnam. Kissinger wees successen toe aan Nixon, omdat hij de snelle terugtrekking en overdracht tot stand had gebracht. Het meest belangrijke punt van publieke discussie op dat moment in de Verenigde Staten was de bepaling van een tijdslimiet voor complete terugtrekking van de Amerikaanse troepen. Kissinger was echter van mening dat Noord-Vietnam een sterkere positie zou innemen wanneer een tijdslimiet werd bepaald en dat een vredesoplossing hierdoor moeilijker werd. Schmelzer was ervan overtuigd dat Amerika op den duur zijn troepen zou terug trekken en op zo'n manier dat Zuid-Vietnam zichzelf in de toekomst zou kunnen verdedigen. Wanneer Amerika Zuid-Vietnam aan zijn lot zou over laten, zou dit een demoraliserend effect hebben op andere landen en zou de geloofwaardigheid van Amerikaanse vredes toezeggingen op andere plaatsen in de wereld (zoals in het Midden-Oosten) geschaad worden. Schmelzer was in zijn verslag lovend over zijn bezoek aan de Verenigde Staten en omschreef alle gesprekken als 'eerlijk en betrouwbaar'.¹³¹ Naar zijn mening wilde de Verenigde Staten een sterker Europa, zodat ze meer gelijke partners konden zijn in het Atlantisch Bondgenootschap, omdat ze niet langer alleen wilde opereren op het politieke wereldtoneel.¹³² Hiermee liet de Verenigde Staten zien dat zij de Europese staten als gelijkwaardige bondgenoten zagen, terwijl Nederland in werkelijkheid weinig invloed had op Amerikaanse handelingen. Tegelijkertijd liet Schmelzer zien dat hij, als aankomend minister van Buitenlandse Zaken, een goede diplomatieke relatie met de Verenigde Staten onderhield en ook als gelijke door hen werd behandeld.

Zoals het tweede hoofdstuk van dit onderzoek ook laat zien, was het beleid van Schmelzer meer gericht op Europese kwesties en probeerde hij een meer onafhankelijke koers binnen het Atlantisch bondgenootschap te voeren. Anders dan Luns wilde hij binnenlandse visies en maatschappelijke kritiek in overweging nemen bij de totstandkoming van buitenlands beleid om op deze manier het gat, dat ontstaan was door de tegenstrijdige ideeën over buitenlandse kwesties, tussen de publieke opinie en het regeringsbeleid te dichten. De maatschappelijke én parlementaire woede die ontstond als reactie op de Kerstbombardementen van december 1972 moedigde Schmelzer aan een

¹³⁰ RSC, 'Verslag Norbert Schmelzer over zijn bezoek aan de Verenigde Staten van 5-10 maart 1971', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 5 Foreign minister Schmelzer's visit to Washington.

¹³¹ Ibidem.

¹³² Ibidem.

officieel protest in te dienen bij de Amerikaanse regering.¹³³ In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat de Schmelzer de verheviging van de bombardementen openlijk afwees en dit was voor het eerst dat de Nederlandse regering publiekelijk kritiek had op het Amerikaanse beleid in Vietnam. Schmelzer was van mening dat de onaangekondigde bombardementen schadelijk waren voor het imago van de NAVO in Europa en had een stopzetting van de bombardementen al eerder gesteund tijdens de motie-Schuijt in de Tweede Kamer in augustus 1967. Daarbij wilde Schmelzer, zoals eerder vermeld, de maatschappelijke visie meenemen in zijn beleid, waardoor hij besloot de Nederlandse ambassadeur in Washington te instrueren dat hij bij de Amerikaanse regering moest aandringen op meer informatie over de Kerstbombardementen. Deze keuze was niet alleen gebaseerd op zijn politieke standpunten, maar ook op toezeggingen en uitspraken in het verleden en ik vermoed dat Schmelzer omwille van zijn geloofwaardigheid deze keuze heeft gemaakt. De Amerikaanse regering reageerde negatief op deze eis van Schmelzer en vond juist de openlijke kritiek van een bondgenoot schadelijk voor het imago van de NAVO en voor de onderhandelingen met Noord-Vietnam.¹³⁴

Nederlands-Amerikaanse relaties tijdens het kabinet Den Uyl

In mei 1973 werd het kabinet Den Uyl beëdigd. De Amerikaanse overheid zag Den Uyl als een persoon die altijd kritisch was geweest tegenover het Amerikaanse beleid in Vietnam, alhoewel het als positief gezien werd dat hij niet had meegelopen met de massale demonstratie in Utrecht aan begin van dat jaar ter reactie op de Kerstbombardementen.¹³⁵ Tijdens ontmoetingen en vergaderingen met leden van de Amerikaanse ambassade uitte Den Uyl vaak zijn bezorgdheid over de gang van zaken in de Verenigde Staten. Voorafgaand aan de Amerikaanse presidentsverkiezingen in 1969 werd Den Uyl gevraagd wie hij hoopte dat er ging winnen en hij antwoordde dat hij wist dat Nixon zou winnen, maar dat dit een ‘vreselijk alternatief’ was.¹³⁶ Deze uitspraak werd door de Nederlandse pers bekritiseerd, omdat het een negatief effect zou hebben op zijn relatie met de Amerikaanse regering, indien Den Uyl aan de macht zou komen. Volgens de Amerikanen was Den Uyl in de jaren voordat hij premier flink linkser geworden, voornamelijk door druk van het jonge en Nieuw-Linkse deel van de PvdA. Desondanks werd hij gezien als de beste persoon binnen de PvdA om de nieuwe regering te leiden. Met betrekking tot de Amerikaanse belangen zagen de Amerikanen hem, ondanks zijn ontevredenheid tegenover Amerikaans beleid, als een realist die zich ervan bewust was dat zijn succes als premier afhing van zijn vermogen om ‘om te gaan’ met zijn NAVO bondgenoot en Atlantische partner. De

¹³³ Rimko van der Maar, ‘Dutch-American relations and the Vietnam war’ in H. Krabbendam, C. Van Minnen and Giles Scott-Smith, *Four centuries of Dutch-American relations 1609-2009* (Amsterdam 2009) 688-691.

¹³⁴ Van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 190-191.

¹³⁵ RSC, ‘Telegram Amerikaanse ambassade Den Haag aan Department of State inzake biografische data van het kabinet Den Uyl, 14 mei 1974’, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 5 Biographic data on Dutch politicians.

¹³⁶ RSC, ‘Telegram Amerikaanse ambassade Den Haag aan Department of State inzake biografische data van het kabinet Den Uyl, 14 mei 1974’, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 5 Biographic data on Dutch politicians.

nieuwe minister van Buitenlandse Zaken Max van der Stoel kreeg de twee tot drie jaar voordat hij minister werd flinke kritiek van de linkervleugel van de partij door zijn sterke steun voor de NAVO. De onenigheden tussen hem en de linkervleugel leidden er in oktober 1972 dan ook toe dat hij de PvdA bijna had verlaten. Hij gaf zelf toe dat hij qua politieke filosofie dichterbij D'66 stond, voornamelijk door de groei van radicale gedachten binnen de PvdA. De Amerikanen verwachtten hierdoor flinke uitdagingen voor Van der Stoel, voornamelijk doordat Van der Stoel zich moest verzoenen met de linkervleugel van zijn partij om een stabiele politieke basis en steun bij z'n eigen partij te creëren.¹³⁷ Van der Stoel werd door de Amerikanen gezien als de meest vooraanstaande specialist op het gebied van buitenlandse betrekking binnen de PvdA en als een van de weinige personen binnen de partij als 'iemand met Europese status'.¹³⁸

Omdat de drie linkse regeringspartijen het Amerikaanse beleid altijd bekritiseerd hadden, was het voordelig voor de nieuwe regering dat de Amerikaanse troepen begin januari waren vertrokken uit Zuid-Vietnam en dat de Parijse Vredesakkoorden in januari waren getekend. Hierdoor bleef een diplomatieke confrontatie met de Verenigde Staten uit. Omdat de akkoorden broos waren werd van het kabinet Den Uyl verwacht een standpunt in te nemen in het conflict en dit standpunt bleek ambivalent. Dit kwam omdat Van der Stoel aan de ene kant het beleid van zijn voorganger Schmelzer voortzette, waarbij binnenlandse kritiek in overweging werd genomen. Aan de andere kant zorgde de Atlantische instelling van de minister ervoor dat hij graag goede diplomatieke relaties met de Verenigde Staten wilde behouden. Daarom besloot hij dat de houding van de Nederlandse regering vanaf dat moment kritisch doch loyaal moest zijn.¹³⁹

De Nederlands-Amerikaanse diplomatieke relatie ten tijden van de Vietnamoorlog kon gezien worden als een wisselwerking tussen de staten, waarbij beiden de eigen nationale belangen nastreefden. Voor Nederland leidde dit ertoe dat het zich aansloot bij het machtige Amerika, zodat het een sterkere positie op het internationale toneel kon verwerven doordat het op deze manier een platform voor haar ideeën kreeg. De Verenigde Staten spraken veelvuldig waardering uit voor de Nederlandse steun aan Amerikaans beleid, waardoor impliciet druk werd uitgeoefend om de relatie op deze manier voort te zetten. Met het aantreden van Schmelzer zien we, in vergelijking met de behoudende houding van Luns, een verschuiving naar meer aandacht voor parlementaire en buitenparlementaire kritiek op het buitenlands beleid. Dit hoofdstuk laat ook zien dat de relatie tussen Nederland en de Verenigde Staten grotendeels gebaseerd was op ongelijkheid. Op het moment dat Nederland afweek van de volgzame loyale koers, kon het land rekenen op harde kritiek van de Amerikaanse regering en manoeuvreerde de Nederlandse regering zich weer in een positie waardoor

¹³⁷ Ibidem.

¹³⁸ RSC, 'Telegram Amerikaanse ambassadeur Middendorff aan Department of State over de visies van de eventuele minister van Buitenlandse Zaken Van der Stoel, 14 februari 1973', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 6 Dutch politics 1970-173.

¹³⁹ van der Maar, 'Dutch-American relations and the Vietnam war' 692-693.

het alsnog op goede diplomatieke voet met Amerika stond, maar waarbij nationale belangen wellicht verloren gingen.

Hoofdstuk 4

Protestbewegingen: visie en eisen

In dit hoofdstuk zal aandacht worden besteed aan protestbewegingen tegen de Vietnamoorlog in de jaren zestig in Nederland. Ten eerste zal kort de opkomst en ontwikkeling van Vietnamprotesten worden besproken. Hierin komen onder andere verklaringen voor het ontstaan van de bewegingen en de maatschappelijke context aan bod. Daarna zullen twee specifieke protestgroepen worden geanalyseerd: de Aktiegroep Vietnam en het Nationaal Comité Vietnam. Beide groepen waren zeer actief in hun protest tegen de Vietnamoorlog en de Amerikaanse Vietnampolitiek, hun demonstraties hadden veel deelnemers en de acties kregen veel aandacht in de media. De protestgroepen verschilden echter ook van elkaar, voornamelijk in aanpak. Zo was de Aktiegroep redelijk radicaal en uit op geweld, terwijl het Nationaal Comité van mening was dat ordelijk protest een bredere steun in de samenleving tot gevolg zou hebben, waardoor politiek gezien ook meer kon worden bereikt. De verschillen in aanpak en achterban tussen de protestgroepen geven een beter beeld van de manier waarop protest werd uitgeoefend en wat voor invloed dit had op de samenleving én op de politiek. Deze groepen dienen als case study om het opkomende anti-Amerikanisme in de Nederlandse samenleving weer te geven. Bij de analyse staan een aantal belangrijke vragen centraal. Ten eerste is het belangrijk om goed duidelijk te krijgen wie onderdeel uitmaakte van deze bewegingen, wat de concrete doelen van de bewegingen waren en op welke manier ze deze doelen wilden bereiken. Daarbij zal ik kijken naar de eisen van de groepen, oftewel wat ze wilden van het Nederlandse volk, van de Nederlandse regering en van de Amerikaanse regering. Aan de hand van deze vragen zal ik uiteindelijk de balans opmaken en kijken wat de doelstellingen en eisen van de protestbewegingen waren, hoe ze dit wilden bereiken en hoe de bewegingen van elkaar verschilden of overeen kwamen.

Opkomst en ontwikkeling van protest na de Tweede Wereldoorlog

Maatschappelijk gezien was de periode van 1965 tot en met 1975 voor Nederland een periode van grote verandering, omdat er een einde kwam aan patronen die de eerste twee decennia na de Tweede Wereldoorlog kenmerkend waren geweest voor de Nederlandse samenleving. Na de Tweede Wereldoorlog stond de maatschappij in het teken van restauratie, het herstellen van de zuilen, nationale wederopbouw en politiek gezien stond de Koude Oorlog centraal.¹⁴⁰ Kennedy stelt dat het generatieconflict tussen de voor- en naoorlogse generatie vanaf de jaren vijftig zorgde voor een 'jeugdprobleem'.¹⁴¹ Jongeren die de oorlog niet bewust hadden meegemaakt werden volgens hem financieel zelfstandiger en waren minder goedgegelovig dan hun ouders. Hiermee doelt hij erop dat deze

¹⁴⁰ N.C.F. van Sas, *De kracht van Nederland. Internationale positie en buitenlands beleid in historisch perspectief* (Haarlem 1991) 14-15

¹⁴¹ Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw*, 42.

generatie sceptischer was en minder vatbaar voor het ‘blinde idealisme’ van de verzuilde samenleving.¹⁴² Economisch gezien was deze periode een tijd van welvaart en groei. Het levenspeil steeg aanzienlijk, net zoals het opleidingsniveau. Het was een tijd van massaconsumptie, waardoor apparaten zoals de televisie voor velen beschikbaar werden. Daarbij werden ook sociale voorzieningen uitgebreid en verbeterd. Deze voorspoedige ontwikkelingen en het optimisme dat hiermee gepaard ging, worden door sommige historici gezien als omstandigheden die activisten in de jaren zestig en zeventig hebben beïnvloed.¹⁴³

Hoewel maatschappelijke ontwikkelingen hebben bijgedragen aan de omgeving waarin de jeugd mondiger werd en hun mening tot uiting bracht bijvoorbeeld door middel van demonstraties, stelt historicus Paul van 't Veer dat het begin van de ‘geschiedenis der Nederlandse actiegroepen’ plaats vond in economische sferen, namelijk in de jaren vijftig met de groep Rijkens, een actiegroep gericht tegen de Nieuw-Guinea kwestie.¹⁴⁴ Deze actiegroep bestond uit leidende figuren van grote Nederlandse multinationals, zoals Unilever, Koninklijke Shell, KLM en Philips. De motieven van de groep Rijkens waren gericht op de handel, want de regeringspolitiek zou grote schade aan de handel hebben toegebracht en het Nederlandse bedrijfsleven raakte in moeilijkheden als Nederland niet bereid was Nieuw-Guinea over te dragen. Via, voor Nederland in die tijd, ongebruikelijke wegen probeerde de groep Rijkens politici en de publieke opinie in Nederland te beïnvloeden. Op deze pogingen werd zowel door minister Luns als door een brede kring in Nederland afwijzend gereageerd, omdat het ongebruikelijk was dat ‘particulieren’ zich actief bezig hielden met de buitenlandse politiek.¹⁴⁵ Deze afwijzing past in de traditionele gedachte over buitenlands beleid die in hoofdstuk een is besproken. Een groep zakenmannen die de buitenlandse politiek probeerde te beïnvloeden was ongebruikelijk, omdat dit onderwerp was voorbehouden aan de elite. De ‘eerste’ Nederlandse actiegroep was van economische aard, hoewel ook in de Nederlandse maatschappij de opvattingen over internationale kwesties ook begonnen te veranderen.

De Vietnamoorlog was een belangrijk symbool van de veranderingen die zich vanaf de jaren zestig zowel in de Nederlandse als in de internationale politiek voltrokken. Omdat de oorlog via de televisie op de voet te volgen was, was het voor de meeste mensen moeilijk geen mening te vormen over het conflict. Een incident in de baai van Tonkin, waarbij Amerikaanse schepen door Noord-Vietnam werden beschoten, in augustus 1964 leidde tot een directe militaire interventie van de Verenigde Staten in het conflict in Vietnam.¹⁴⁶ Leden van de Communistische Partij Nederland (CPN) en de Pacifistische Socialistische Partij (PSP) waren de eersten in Nederland die protesteerden tegen

¹⁴² Idem, 43-44.

¹⁴³ N.C.F. van Sas, *De kracht van Nederland. Internationale positie en buitenlands beleid in historisch perspectief* (Haarlem 1991) 14-15.

¹⁴⁴ Paul van 't Veer, ‘De dekolonisatie en de Nederlandse buitenlandse politiek’ in N.C.F. van Sas (ed.), *De kracht van Nederland. Internationale positie en buitenlands beleid in historisch perspectief* (Bloemendaal 1991) 199.

¹⁴⁵ Idem, 199-203.

¹⁴⁶ Van Eekert e.a., *Johnson moordenaar!* 26-35.

de inmenging van Amerika in Vietnam. De twee partijen zetten zich veelal af tegen geaccepteerde opvattingen, bijvoorbeeld op het gebied van de internationale politiek. Ook tussen de partijen onderling waren er verschillen. De CPN voelde zich sterk verbonden met socialistische staten, terwijl de PSP eerder zocht naar een alternatief voor zowel het westerse kapitalisme als het Oost-Europese socialisme. Ook hun houding tegenover de kwestie in Vietnam verschilde. De PSP wilde een neutrale en vreedzame oplossing voor het conflict. De pacifisten waren van mening dat het conflict in Zuid-Vietnam een binnenlandse sociale strijd was en geen strijd tegen de communistische agressie van buurland China. Daarbij vormde de inmenging van Amerika een gevaar voor de wereldvrede, omdat het zou kunnen uitlopen tot een Derde Wereldoorlog tussen China en de Verenigde Staten. Binnen de partij was er over sommige punten ook verdeeldheid, bijvoorbeeld over het feit of het Nationaal Bevrijdingsfront gesteund moest worden en de Amerikaanse troepen moesten vertrekken, of dat alle buitenlandse troepen (dus ook Noord-Vietnamese) moesten vertrekken. Hoe verder de oorlog escaleerde des te meer de houding veranderde in een anti-Amerikaanse houding.¹⁴⁷ De CPN had een eenduidiger en helderder idee over de kwestie in Vietnam dan de PSP. De CPN koos nadrukkelijk de kant van het Nationaal Bevrijdingsfront en pleitte voor onmiddellijke terugtrekking van de ‘imperialistische’ Amerikaanse troepen uit Zuid-Vietnam. Dit is niet verwonderlijk aangezien het Bevrijdingsfront door de CPN als leden van de internationale communistische beweging werden beschouwd. De CPN vond het niet vanzelfsprekend om tegen de oorlog te demonstreren. Zij was meer betrokken bij het Vietnamprotest via haar gelieerde communistische organisaties, zoals de communistische Vrouwen Beweging en de ANJV, de jongerenafdeling van de CPN. De relatie tussen de CPN en de PSP werd gekenmerkt door wederzijds wantrouwen, bijvoorbeeld omdat de CPN de PSP ervan beschuldigde radicale jongeren de weg naar het communisme te belemmeren.¹⁴⁸ Hoewel de PSP minder vergaand in zijn ideeën was dan de CPN, traden zij actief op tegen de Amerikaanse politiek.

In september 1965 begon het protest gericht tegen het conflict in Vietnam zich uit te breiden en werd er een comité opgericht dat zich uitsluitend op de kwestie in Vietnam richtte, het Jongerencomité voor Vrede en Zelfbeschikking voor Vietnam. In het Jongerencomité verenigde verschillende studentenbewegingen en –organisaties zich en zij organiseerde demonstraties en protestbijeenkomsten. Tijdens deze beginperiode van de oorlog kregen de eerste protesten in Nederland echter nog weinig steun van het grote publiek. Het vertrouwen in het buitenlandse beleid van de Verenigde Staten was groot en dit was bijvoorbeeld ook terug te zien in kranten en dagbladen, waarin de acties van het Jongerencomité voornamelijk uitingen van communistische voorkeuren werden genoemd.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 42-44.

¹⁴⁸ Van Eekert e.a., *Johnson moordenaar!*, 62-63.

¹⁴⁹ Ibidem.

Aktiegroep Vietnam

Vanaf 1966 vond een intensivering van de oorlog plaats. Het aantal Amerikaanse troepen steeg en de bombardementen werden opgevoerd.¹⁵⁰ Deze intensivering had tot gevolg dat de oorlog meer aandacht kreeg in de media, waardoor ook het protest tegen de oorlog groeide. Vanaf april 1966 vonden in Amsterdam op elke eerste zaterdag van de maand Vietnamdemonstraties plaats. Deze demonstraties waren het werk van de Aktiegroep Vietnam, een beweging ontstaan uit kringen rond Provo, de Socialistische Jeugd en oudere radicaal pacifistisch-christelijke en anarchistische activisten. Binnen de actiegroep was PSP'er Otto Boetes contactpersoon, maar ook het activistenechtpaar en oud CPN-leden Tine en Hannes Hofman waren centrale figuren. De Aktiegroep Vietnam koos voor anarchistische straatacties. Dit hield in dat iedereen kon meedoen en dat confrontaties met de Amsterdamse autoriteiten niet werden geschuwd. De Aktiegroep Vietnam had geen bestuur, maar een steeds wisselende kern die verantwoordelijk was voor de voorbereiding en begeleiding van de demonstraties. De demonstraties van de Aktiegroep Vietnam verliepen aanvankelijk rustig, totdat de groep na een aantal maanden geen vergunningen meer wilde aanvragen, omdat dit strijd zou zijn met de vrijheid van meningsuiting. Daarbij gebruikten de demonstranten van de Aktiegroep in toenemende mate de leuze 'Johnson moordenaar!', wat door de Nederlandse regering werd gezien als een strafbaar feit, omdat het beledigen van een bevriend staatshoofd destijds illegaal was. Hoewel de politie en justitie probeerden de naleving van deze overtreding te handhaven, bleek dit onbegonnen werk te zijn door het grote aantal demonstranten en dus overtreders. In juli 1966 haalde de Aktiegroep de voorpagina's. Nadat niet werd gereageerd op waarschuwingen van de politie dat de demonstratie illegaal was, werden de demonstranten in een legertruck geladen en naar de rand van Amsterdam gebracht. Er ontstond een publiek debat over de vraag of deze politiemaatregel ongeoorloofde vrijheidsbeperking was. Deze discussie werd nog versterkt door klachten van demonstranten over de politie in de media. De media-aandacht voor de demonstratie en het optreden van de politie van de Aktiegroep zorgde voor een opkomst van 1500 mensen bij de volgende demonstratie in augustus. De intensivering van de oorlog én de recalcitrante houding van de Aktiegroep zorgde ervoor dat zij, in tegenstelling tot eerdere protestacties in 1965, wél de aandacht van de media kregen. Coördinator van de Aktiegroep Otto Boetes was van mening dat een sociaal veranderingsproces alleen in gang kon worden gezet met een harde confrontatie, waarna andere meer gematigde groeperingen het protest konden voortzetten.¹⁵¹

In een brief geschreven door de Aktiegroep Vietnam aan 'het heldhaftige Vietnamese volk' in oktober 1967 kwamen de visies en eisen van de Aktiegroep duidelijk naar voren.¹⁵² Deze brief werd geschreven na afloop van een drie maanden durend protest tegen wat zij zelf de Amerikaanse volkerenmoord in Vietnam noemde. In deze brief uitte de Aktiegroep hun afschuw van de

¹⁵⁰ Van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 57,

¹⁵¹ Van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 64-65.

¹⁵² IISH, archief Tine Hofman, ARCH01904, map Stukken betreffende de Vietnambeweging 1966-1973.

Amerikaanse oorlogsvoering en hun verontwaardiging over de middelen waarmee de Amerikanen oorlog voerden, zoals biochemische middelen waarmee het drinkwater werd vergiftigd en oogsten werden vernietigd. De Aktiegroep noemde dit ‘het onleefbaar maken van het land onder de leuze van verdediging van de democratie’. Daarbij kwam een duidelijke sympathie voor Noord-Vietnam uit de brief naar voren en werden de Noord-Vietnamezen geroemd omdat ze in oorlogstijd nog bezig waren met het opbouwen van de economie. De Aktiegroep eiste een onmiddellijke en definitieve stopzetting van de bombardementen en terugtrekking van alle Amerikaanse troepen uit Zuid-Vietnam en de rest van Zuidoost Azië. Daarbij wilden ze erkenning van het Nationaal Bevrijdingsfront als onderhandelingspartner en het recht op zelfbeschikking voor het Zuid-Vietnamese volk. Het Vietnamese volk werd in deze brief omschreven als moedig, vol doorzettingsvermogen en vastbeslotenheid, omdat zij niet terugdeinsden voor de Amerikaanse agressie en om deze reden wilde de Aktiegroep het Vietnamese volk steunen. De Aktiegroep stelde in deze brief ook dat de verafschuwing van de oorlog en het anti-Amerikanisme geen Europees fenomeen was, maar dat de oorlog ook in de Verenigde Staten zelf werd afgewezen en dat ook de Amerikanen van mening waren dat dit te wijten was aan president Johnson die met de oorlog ‘een heilloze weg was ingeslagen’.¹⁵³ De Aktiegroep was in deze brief van mening dat de Amerikanen de Vietnamezen onderdrukten en zorgden voor dictatuur, neo-koloniale uitbuiting en racisme. De strijd in Vietnam waar de Aktiegroep zich hard voor maakte, maakte deel uit van een grotere strijd die in de hele wereld gaande was. Dit was de strijd van de onderdrukten tegen de machtige onderdrukkers. Met het argument dat de strijd in Vietnam deel uitmaakte van een grotere strijd (de strijd van allen) voor vrijheid en democratie, riep de Aktiegroep het Nederlandse volk op tot steun. Daarbij werd een oproep gedaan aan ‘een ieder die de democratie en vooruitgang werkelijk ter harte gaan’ en voor diegenen moest de manier waarop het Zuid-Vietnamese volk stand hield tegen ‘het machts- en geweldsdronken Amerika met zijn dolgedraaide militairen en politici’ een voorbeeld zijn. De Aktiegroep protesteerde tegen de Amerikaanse geweldspolitiek, maar ook om landgenoten op te roepen tot meer solidariteit met de Vietnamezen. De Nederlandse regering werd verweten dat ze geen weerstand gaf tegen de Amerikaanse agressie en dat een door het parlement aangenomen motie genegeerd werd. Hierdoor was de Nederlandse regering volgens de Aktiegroep mede verantwoordelijk voor de Amerikaanse oorlogsmisdaden.¹⁵⁴

De Aktiegroep riep niet alleen het Nederlandse volk en de regering op tot actie, maar richtte zich ook tot de Verenigde Naties. In een telegram gericht aan de Algemene Vergadering werd gevraagd actie te ondernemen om de oorlog in Vietnam te beëindigen en het gebruik van napalm en fragmentatiebommen tegen de bevolking ter discussie te stellen in de Vergadering. Daarbij wilde de Aktiegroep dat de VN tot overeenstemming kwam over een algeheel verbod op het gebruik van deze

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ Ibidem.

wapens en dat er hulpverleners naar Vietnam werden gestuurd om slachtoffers van napalm en andere bombardementen te ondersteunen.¹⁵⁵

De Amerikaanse gevechtshandelingen werden door de leden van de Aktiegroep besproken en bekritiseerd, zodat de activisten gemotiveerd bleven. Zo werd op 14 juni 1967 een brief verspreid aan alle sympathisanten van de Aktiegroep Vietnam. In deze brief werd door de Aktiegroep geconstateerd dat de oorlog in Vietnam escaleerde, omdat na napalmbommen nu ook fragmentatie- en splinterbommen werden gebruikt door de Amerikanen. De Aktiegroep kondigde een nieuwe actie aan op de derde zaterdag in juni, om de oorlogsmisdaden en medeplichtigheid van de Nederlandse politiek aan de kaak te stellen. Ook werd de demonstratie van een ander Vietnamcomité, het Piet-Nak comité, genoemd in deze brief aan de sympathisanten. Deze actie onder leiding van activist Piet Nak in mei 1967 had volgens de Aktiegroep een grotere opkomst dan hun betogingen, omdat de demonstratie een minder uitgesproken politieke kleur had waardoor veel gematigde politieke figuren deelnamen. Het comité van Piet Nak komt later in dit onderzoek nog uitgebreid aan bod. Hoewel het de opkomst dus had kunnen verhogen was de Aktiegroep niet van plan haar standpunt te matigen, omdat radicaliteit moest zorgen voor een duidelijke positiekeuze van het Nederlandse volk. Wel stelde de groep in deze brief dat de groep moest nadenken over nieuwe middelen, zodat ze door de politie niet als ordeverstoorders werden gezien.¹⁵⁶ Een van die nieuwe middelen was het organiseren van een buurtdemonstratie in de Amsterdamse Spaarndammerbuurt, waarbij door middel van deur tot deur inzamelingen geld werd opgehaald om geneesmiddelen en medische instrumenten te kopen voor Noord-Vietnamese slachtoffers. De Aktiegroep stelde in deze brief ook contact te hebben gehad met Noord-Vietnam, zodat ze een goede indicatie hadden aan welke geneesmiddelen de meeste behoefte was. Deze inzamelingsactie vond uiteindelijk plaats op 17 juni. In de informatiebrief betreffende de inzameling werd, zoals van tevoren besloten, opgeroepen tot een ordelijk verloop van de geldinzameling. De belangrijkste reden hiervoor was dat mensen vertrouwen moesten hebben in de actie, omdat ze anders geen geld zouden geven. Er mocht daarom niet worden geschreeuwd, de demonstranten moesten beleefd gedrag vertonen en er diende met overtuiging over de nood in Vietnam te worden gepraat. Ook over het contact met de politie werd instructies gegeven. De Aktiegroep benadrukt dat de actie om Vietnam moest gaan en niet om het uitlokken van een aanvaring met de politie. Er mochten daarom geen verboden of onduidelijke leuzen worden geroepen, de geplande route moest worden aangehouden en er moest kalm worden gelopen. De missie van de inzameling was: 'een miljoen centen, voor noodzakelijke medicamenten'.¹⁵⁷ We zien dus aan de ene kant dat de Aktiegroep probeerde vast te houden aan zijn radicaliteit, omdat dit zou leiden tot een

¹⁵⁵ IISH, archief Tine Hofman, ARCH01904, map Correspondentie betreffende de Vietnambeweging 1966-1973.

¹⁵⁶ IISH, archief Tine Hofman, ARCH01904, map Pamfletten van de Aktiegroep Vietnam en de Mobiele Eenheid Aktiegroep Vietnam 1967-1969.

¹⁵⁷ IISH, archief Tine Hofman, ARCH01904, map Pamfletten van de Aktiegroep Vietnam en de Mobiele Eenheid Aktiegroep Vietnam 1967-1969.

duidelijkere positiekeuze van de Nederlandse bevolking. Aan de andere kant werden de acties toch ook minder radicaal, omdat dit het doel beter zou dienen.

De Aktiegroep Vietnam organiseerde ook tegendemonstraties, bijvoorbeeld om een vuist te maken tegen comités met pro-Amerikaanse gedachten. Zo werd op 16 maart 1968 door het rechtse comité ‘Nederland Vrij’ een pro-Johnson demonstratie in Den Haag gehouden. De Aktiegroep noemde dit comité in een oproep voor een tegendemonstratie ‘fuhrige en fascistische aanhangers van het Amerikaanse imperialisme’ waardoor de Vietnamoorlog zou kunnen uitlopen op een Derde Wereldoorlog. Andere kenmerken van dit rechtse comité waren volgens de Aktiegroep dat ze valse beschuldigen uitten op vooruitstrevende mensen en dat ze gesteund werden door *De Telegraaf*. De Aktiegroep riep op tot een tegendemonstratie voor degene die democratie en vooruithang wél oprecht wilden dienen, waarbij massaal tegen de volkerenmoord en voor een vrij en onafhankelijk Vietnam gedemonstreerd moest worden. De tegendemonstratie zou eindigen met een meeting waarbij onder andere schrijver Harry Mulisch, een schaakgrootmeester, een componist, een journalist en een bouwvakker zitting namen in het forum. De opsomming van personen die zitting namen in dit forum laat zien dat vooraanstaande personen maar ook ‘gewone’ mensen de Aktiegroep Vietnam steunden.¹⁵⁸

Activisten van de Aktiegroep kwamen dus geregeld in contact met de politie en justitie. Als reactie op acties van de politie werden demonstraties georganiseerd. Zo werd in maart 1968 een oproep gedaan voor een demonstratie ter ondersteuning van het Nationale Bevrijdingsfront Vietnam én uit solidariteit voor twee actievoerders die eerder gearresteerd waren door de politie, vanwege het roepen van de leuze ‘Johnson oorlogsmisdadiger’.¹⁵⁹ De Aktiegroep stelde dat leden van de Aktiegroep ontelbare keren waren neer geknuppeld en gearresteerd omdat ze deze leuze hadden geroepen. Toch zouden ze deze leuze blijven gebruiken, omdat ze ervan overtuigd waren dat Johnson een oorlogsmisdadiger was, op grond van het feit dat er op zijn bevel op grote schaal volkerenmoord werd gepleegd. Deze volkerenmoord vond onder andere plaats door het bombarderen van bevolkingswijken, het vermoorden en verminken van mensen door napalm en splinterbommen en het onleefbaar maken van het land door chemische middelen. Om deze redenen riep de Aktiegroep het Nederlandse volk op om de sociale revolutie van het Zuid-Vietnamese volk te steunen en solidair te zijn met het Vietnamese volk.¹⁶⁰

De bloeiperiode van de Aktiegroep was de periode van de zomer van 1966 tot en met de zomer van 1967. Vanaf het voorjaar van 1967 werd duidelijk dat er minder belangstelling was voor de maandelijkse demonstraties. Dit kwam voornamelijk omdat zowel binnen als buiten de Aktiegroep behoefte ontstond aan minder omstreden actievormen en aan demonstraties die meer mensen zouden aantrekken. De Aktiegroep kreeg veel aandacht in de pers. Hoewel de nadruk in de pers voornamelijk lag op de rellen en confrontaties met de politie, zorgde het er ook voor dat de Vietnamoorlog onder de

¹⁵⁸ IISH, archief Tine Hofman, ARCH01904, map Stukken betreffende de Vietnambeweging 1966-1973.

¹⁵⁹ IISH, archief Tine Hofman, ARCH01904, Stukken betreffende de Vietnambeweging 1966-1973.

¹⁶⁰ Ibidem.

aandacht van het publiek bleef. Daarbij hebben de maandelijkse demonstraties van de Aktiegroep andere plaatselijke comités geïnspireerd tot protestacties. Hierdoor is de Aktiegroep, ondanks zijn radicale karakter, belangrijk geweest voor de ontwikkeling van Vietnamprotesten in Nederland.¹⁶¹

Nationaal Comité Vietnam (Piet Nak comité)

De Aktiegroep Vietnam illustreerde dat protestgroepen rond 1966 voornamelijk bestonden uit jongeren en/of activisten die niet terugdeinsden voor een confrontatie met de autoriteiten. Vanaf begin 1967 nam verontrusting over de bombardementen en over de escalatie van het conflict in brede kring toe.¹⁶² Deze verbreding kan verklaard worden door de toenemende ontzuiling, waardoor mensen zich minder gebonden voelden aan een politieke partij of politiek standpunt en makkelijker uitspraken deden over politieke kwesties.¹⁶³ In reactie op deze verbrede belangstelling ontstond in april 1967 een nieuw comité op initiatief van de Amsterdammer Piet Nak. Hoewel het comité doorgaans het Piet Nak Comité genoemd werd, zou het vanaf het najaar van dat jaar officieel het Nationaal Comité Vietnam gaan heten. Piet Nak stond bekend als verzetsheld door zijn betrokkenheid bij de Februaristaking in 1941, waarbij Amsterdammers in protest kwamen tegen de vervolging van Joodse stadsgenoten.¹⁶⁴ Nak zag zichzelf als iemand die geen onderscheid maakte tussen mensen. ‘Ik zie geen Joden, ik zie geen negers, ik zie mensen. Eén mensheid. Er bestaat niet één volk, één ras zonder slechte mensen.’¹⁶⁵ Nak was eerder actief geweest binnen de Aktiegroep Vietnam, maar doordat hij voorstander was van geweldloze, zwijgende protesten strookte dit niet met hun activiteiten. Zijn nieuwe comité had als doel Vietnam zelf weer in het middelpunt van de belangstelling te plaatsen in plaats van alle rellen en wanorde die tot dan toe zo typerend waren geweest voor de protesten tegen de oorlog. Deze aanpak vereiste meer coördinatie en discipline, wat tegenovergesteld was aan het idee van de Aktiegroep om de activisten zoveel mogelijk ‘vrij’ te laten.¹⁶⁶

Op 20 mei 1967 werd in Amsterdam onder zijn leiding een stille tocht gehouden waar 10.000 mensen aan deelnamen. De deelnemers van de stille tocht waren van verschillende leeftijden en achtergronden en mede door deze diversiteit en de hoge opkomst werd de demonstratie positief ontvangen in de media.¹⁶⁷ Voorafgaand aan de stille tocht werd naar verschillende dagbladen een advertentie gestuurd, in de hoop dat de dagbladen deze zouden plaatsen zodat een zo groot mogelijke opkomst kon worden bereikt. In de advertentie werd de onschuld van het Vietnamese volk en Vietnamese kinderen benadrukt en het leed dat hen toegebracht werd door verdelgingsmiddelen, zoals napalm en scherfbommen. Ook werd in deze advertentie verwezen naar de vredesoproepen van

¹⁶¹ Van Eekert e.a., *Johnson moordenaar!*, 59-60.

¹⁶² Van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 81.

¹⁶³ Van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 81.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ IISH, archief Piet Nak, map Vietnam, ARCH02591, ‘Strijdbare Piet Nak zag 1 mensheid’, *De Volkrant*, 21-12-1996.

¹⁶⁶ Van Eekert e.a., *Johnson moordenaar!*, 80.

¹⁶⁷ Van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 81.

toenmalig secretaris-generaal van de Verenigde Naties U Thant en Martin Luther King, die beiden bij de Amerikaanse regeringen hadden aangedrongen op een staken van de bombardementen. Zodra de bombardementen werden gestaakt konden de gevechtshandelingen worden beëindigd en zou een oplossing voor het conflict door vreedzame onderhandelingen mogelijk worden. Door te verwijzen naar Martin Luther King wilde het Comité benadrukken dat de demonstratie niet gericht was tegen de Verenigde Staten an sich, maar tegen de Vietnampolitiek. Op deze manier kon het Comité er niet van worden beschuldig anti-Amerikaans te zijn.¹⁶⁸ Dit komt overeen met eerdere definities van anti-Amerikanisme, waarbij niet de gehele Amerikaanse maatschappij verworpen werd, maar het Amerikaanse buitenlandse beleid werd gezien als imperialistisch en onderdrukkend. Het Comité riep het Nederlandse volk ‘ongeacht politieke richting of levensovertuiging’ op om mee te lopen in de stille tocht. Ook werd in de advertentie benadrukt dat voor de demonstratie toestemming was verleend door de autoriteiten en dat alleen de leuzen ‘Vrede in Vietnam’ en ‘Stop de bombardementen’ toegestaan waren.¹⁶⁹ Na afloop van de stille tocht werd in het oude RAI gebouw een bijeenkomst gehouden waar onder andere gesproken werd door professor J. Verkuyl, predikant én hoogleraar theologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Tijdens deze toespraak stelde hij dat de stille tocht een reactie was op een serie noodkreten die doordrongen in Nederland. Een van deze noodkreten was afkomstig van de ‘eenvoudige en onschuldige Vietnamezen over wiens hoofd oorlog in Vietnam plaats vond’. De oorlog verwoestte het land en het Vietnamese volk werd de daar de dupe van. Een andere noodkreet kwam vanuit bepaalde groepen uit de Verenigde Staten. Deze groepen riepen op tot vrede in Vietnam en voor protest tegen de oorlog. Volgens Verkuyl waren miljoenen mensen in de Verenigde Staten verontrust over wat er in Vietnam gebeurde. Martin Luther King was de zuiverste vertolker van deze groep. Deze groep geloofde niet in het idee dat Amerika in Vietnam ‘een dam tegen het communisme bouwde’ en ‘ze gruwden ervan dat Amerika deze dam probeerde te bouwen op de lijken van het Vietnamese volk’.¹⁷⁰ Een andere noodkreet die Verkuyl benadrukte in zijn rede was afkomstig van ‘de hooggeplaatste diplomaat van de wereldsamenleving’, U Thant. Omdat hij zelf Aziatisch was, was hij volgens Verkuyl meer dan wie dan ook in staat de situatie te bezien vanuit een inter-Aziatische orde. U Thant was van mening dat de wereldgemeenschap moest aansturen op co-existentie in Azië en op een inter-Aziatisch machtsevenwicht, ondersteund door een regionale Aziatische organisatie en met ruggensteun van de Verenigde Naties. Degenen die hier niet aan wilden meewerken maakten zich volgens Verkuyl schuldig aan volkerenmoord. Verkuyl, en dus het Nationaal Comité Vietnam, steunde de vredesprogramma’s die zowel door U Thant als door Martin Luther King gestart waren. Deze programma’s verkondigden dat er een einde moest komen aan de bombardementen zowel in Noord- als in Zuid-Vietnam en dat de Verenigde Staten een unilateraal staakt het vuren moest afkondigen, zodat ruimte voor onderhandelingen mogelijk werden. Daarnaast moest de Verenigde Staten actie

¹⁶⁸ Van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 82.

¹⁶⁹ IISH, archief Piet Nak, ARCH02591, map Vietnam.

¹⁷⁰ Ibidem.

ondernemen om zowel de militaire opbouw in Thailand als de interventie in Laos te beëindigen. Ook moest door de Verenigde Staten worden aanvaard dat wanneer het Nationale Bevrijdingsfront, de Vietcong, zowel in de onderhandelingen als in het toekomstige regime van Vietnam een serieuze rol zou spelen. Als laatste moest er een datum worden vastgesteld waarop alle vreemde troepen uit Vietnam zouden vertrekken. Verkuyl stelde vast dat dit vredesprogramma door de Amerikaanse regering zou kunnen worden gezien als gezichtsverlies voor de Verenigde Staten. Maar Amerika moest omwille van de mensheid bereid zijn gezicht te verliezen, omdat zij degene waren die het initiatief hadden genomen tot de oorlog en niet Hanoi of Peking. Omdat zij het initiatief hadden genomen tot het beginnen van de oorlog, moesten zij ook degene zijn die het initiatief moesten nemen de oorlog te stoppen. Omdat het Nederlandse volk deel uitmaakte van een land dat behoorde tot de bondgenoten van Amerika, moest het volk, maar ook de regering, er alles aan doen om de Verenigde Staten tot dit vredesinitiatief te bewegen.¹⁷¹

Voorafgaand aan een Vietnamdebat op 7 juni 1967 verzond minister Luns een brief aan de Tweede Kamer. Als reactie op deze brief gaf het Comité een verklaring uit, gericht aan de Kamerleden. In deze verklaring stelde het Comité dat minister Luns in de brief onvoldoende en daardoor onjuiste informatie aan zowel het Nederlandse volk als aan de Tweede Kamer gaf. Zo zou de minister de oproepen van U Thant aan de Amerikaanse regering om de bombardementen te staken verzwegen hebben. Ook over het uitblijven van militaire successen van de Amerikanen, de intensivering van bombardementen en het vallen van burgerslachtoffers zou Luns te weinig informatie hebben verschaft. Zo schreef Luns in zijn brief dat door de ligging van bepaalde doelwitten burgerslachtoffers waren gevallen, maar dat het aantal tot een minimum beperkt werd. Het Comité stelde daar tegenover dat berichten uit Noord-Vietnam anders deden geloven en dat het om 400.000 burgerslachtoffers ging, waardoor 'de beperking' van Luns ongeloofwaardig werd. Ook de toepassing van chemische middelen zoals napalm overtuigde het Comité niet dat Luns de schade probeerde te beperken. Omdat er geen successen werden geboekt maar de bombardementen toch steeds intensiever werden, vroeg het Comité zich af of de bombardementen zich niet van middel tot doel hadden ontwikkeld. Ook liet het Comité zich in deze verklaring uit over een van haar doelstellingen. Ze zag het niet als haar taak om het Nederlandse volk te voorzien van informatie met betrekking tot de kwestie in Vietnam, maar was wel van mening dat de informatie die de media gaf onvoldoende was. Daarom had het Comité zich ten doel gesteld te worden ingelicht over de kwestie in Vietnam door Nederlandse journalisten die daar ter plekke aanwezig waren. Aan het Nederlandse volk vroeg het Comité om zich te beseffen wat voor grenzeloos leed er in Vietnam aan de gang was en dat aan deze ellende een einde moest komen. Aan de Tweede Kamer vroeg het Comité tijdens het debat op 7 juni aandacht te besteden aan onder andere de uitbreiding van de oorlog tot aan Thailand, de escalatie van het conflict (zoals de verheviging van bombardementen op Hanoi en Haiphong) en aan het, in de ogen

¹⁷¹ IISH, archief Piet Nak, ARCH02591, map Vietnam.

van het Comité onjuist, in verband brengen van het Zuid-Vietnamese Bevrijdingsfront met Noord-Vietnam en Noord-Vietnam met China door de Amerikaanse regering. De Kamer moest zich volgens het Comité duidelijk uitspreken over een motie die de Nederlandse regering uitnodigde druk uit te oefenen op de Amerikaanse regering om de bombardementen te stoppen. Aan de Nederlandse regering vroeg het Comité zich achter de oproepen van secretaris-generaal U Thant te stellen. Dit was Nederland volgens het Comité verplicht aan de Verenigde Naties, omdat er vertrouwen was geschonken in de organisatie om de wereldvrede te herstellen.¹⁷²

Naast een aantal succesvolle ordelijke demonstraties organiseerde het Nationaal Comité ook medische hulpacties. In februari 1969 had het Comité bijvoorbeeld meer dan 16.000 gulden ingezameld, waarvan 575.000 kininetabletten zijn gekocht en overhandigd aan vertegenwoordigers van de Noord-Vietnamese regering in oktober van datzelfde jaar. In een financiële verantwoording naar personen die de medische actie gesteund hadden, vroeg het Comité deze personen op twee manieren om hulp. Ten eerste riep het Comité ze op om de oorlogsmisdaden van de Amerikaanse regering en van het Pentagon overal bekend te maken. Ten tweede vroeg ze de betrokkenen om iedereen in hun omgeving op te roepen 'de girorekeningen van het Comité te bombarderen met geldelijke bijdragen, omdat de strijders van het Bevrijdingsfront deze bombardementen wél konden waarderen'.¹⁷³

In een brief aan alle medewerkers en sympathisanten van de Aktiegroep op 19 januari 1968 werd de stand van zaken betreffende Vietnamzaken in Nederland toegelicht. Bij de brief waren handtekeningenlijsten bijgesloten voor een motie die besproken zou worden in een debat betreffende de buitenlandse politiek in de Tweede Kamer op 6 februari. Door middel van de handtekeningenactie moest druk worden uitgeoefend op Tweede Kamerleden, zodat zij zouden stemmen voor een onmiddellijk, onvoorwaardelijk en definitief staken van de bombardementen op Vietnam. Opvallend is dat de handtekeningenactie niet georganiseerd werd vanuit de Aktiegroep zelf, maar vanuit het Nationaal Comité Vietnam. De Aktiegroep Vietnam ondersteunde de actie van het Nationaal Comité om op deze manier zoveel mogelijk ondersteuning bij alle lagen van de bevolking te krijgen en hiermee een zo groot mogelijke druk uit te oefenen op het parlement. Ook een eerdere motie, de motie Schuijt, werd in deze brief aangehaald door de Aktiegroep. De Aktiegroep hoopte dat door middel van de handtekeningenactie de Nederlandse regering de motie van 6 februari beter naar voren zou brengen dan de motie in augustus. We zien dus dat de Aktiegroep Vietnam en het Nationaal Comité Vietnam de handen ineen sloegen om de Nederlandse regering te bewegen aan te dringen bij de Amerikaanse regering om de bombardementen op Vietnam te stoppen. Een ander voorbeeld waarin de Aktiegroep en het Nationaal Comité samenwerkten was tijdens een demonstratie op 21 oktober 1967 in Amsterdam. Behalve de samenwerking tussen deze twee actiegroepen stond deze demonstratie ook in het teken van internationale samenwerking. In een brief aan alle medewerkers en sympathisanten

¹⁷² IISH, archief Piet Nak, ARCH02591, map Vietnam.

¹⁷³ IISH, archief Piet Nak, ARCH02591, map Vietnam.

verklaarde de Aktiegroep dat medestanders in de Verenigde Staten hadden opgeroepen tot demonstratie in alle hoofdsteden in de Westerse wereld op 21 oktober. De organisatie van de Nederlandse demonstratie lag in handen van het Nationaal Comité en de Aktiegroep verleende steun aan deze actie. In de Verenigde Staten zou op deze dag geprotesteerd worden met de leuze ‘Breng onze jongens terug’ en de Aktiegroep zou gebruik maken van ‘Amerikanen weg uit Vietnam!’, alhoewel deze leuze niet door het Nationaal Comité werd gebruikt.

Aktiegroep Vietnam vs. Nationaal Comité Vietnam: overeenkomsten en verschillen

Het is tijd om de balans op te maken en te kijken op welke punten de twee Vietnambewegingen verschilden en op welke punten zij overeenkwamen. Het belangrijkste verschil *qua uitvoering van de protesten* was de mate van radicaliteit van de groepen. Het Nationaal Comité heeft doelbewust gekozen voor geweldloze, gematigde en georganiseerde demonstraties om de samenstelling van het Comité zo breed en divers mogelijk te maken. Op deze manier zou meer steun vanuit de samenleving voor het Comité en dus voor de Vietnamkwestie mogelijk worden. De activiteiten van de Aktiegroep hadden een rebelse en gewelddadige reputatie, waardoor de visie en eisen van de groep niet duidelijk overkwamen bij het publiek. Het meest concrete voorbeeld van dit verschil in vorm zien we terug in de verschillende protestleuzen en de manier waarop actie werd gevoerd: het Nationaal Comité organiseerde een stille tocht en richtte zich op de politiek, waar de Aktiegroep radicale straatdemonstraties hield.

De inhoud, oftewel *de eisen en stellingen die de groepen aanvoerden*, van de protestbewegingen verschilden beduidend minder van elkaar. Beide groepen eisten onmiddellijke en definitieve stopzetting van de bombardementen, erkenning van het Nationaal Bevrijdingsfront als onderhandelingspartner over de toekomst van Vietnam en terugtrekking van alle buitenlandse troepen. Daarbij benadrukten beide groepen de onschuld van het Vietnamese volk, de verafschuwing van het gebruik van chemische middelen, zoals napalm, scherven- en splinterbommen en het gebrek aan democratie voor de Zuid-Vietnamezen. Inhoudelijke verschillen zien we in de houding van de groepen tegenover de Verenigde Staten. De Aktiegroep sprak duidelijk uit dat zij een anti-Amerikaanse houding had hoewel ook werd benadrukt dat dit anti-Amerikanisme geen Europees fenomeen was, maar ook voor kwam bij grote delen van de Amerikaanse bevolking. Het Nationaal Comité probeerde anti-Amerikanisme te voorkomen door zich solidair te verklaren met Amerikaanse groeperingen en personen, zoals Martin Luther King. Duidelijk is wel dat de Amerikaanse Vietnampolitiek door beide partijen stellig werd afgewezen. Archiefmateriaal laat zien dat de Aktiegroep hierin verder ging dan het Nationaal Comité. Een voorbeeld hiervan zien we in het feit dat de Aktiegroep stelde dat de Amerikanen de Vietnamezen onderdrukten, wat leidde tot dictatuur, neo-kolonialisme en racisme. Beschuldigingen van deze categorie zijn niet terug te vinden bij het Nationaal Comité. Ook de directe beschuldiging van president Johnson als oorlogsmisdadiger door de Aktiegroep is radicaler dan de uitspraken van het Comité. Hoewel het Nationaal Comité de leuze ‘Johnson oorlogsmisdadiger!’ niet

gebruikte tijdens demonstraties, zijn er echter wel sporen terug te vinden dat leden van het Comité hem zagen als oorlogsmisdadiger. Zo verklaarde professor Verkuyl in zijn toespraak na afloop van de stille tocht in mei 1967 dat iedereen die het vredesinitiatief van secretaris-generaal U Thant niet steunde zich schuldig maakte aan volkerenmoord. Aangezien Johnson (en de Nederlandse regering) dit initiatief niet opvolgden, kunnen we concluderen dat Verkuyl zowel Johnson als de Nederlandse regering indirect ook beschuldigde van oorlogsmisdaden.

Als we kijken naar de houding van beide groepen tegenover de Nederlandse regering zien we ook overeenkomende inhoudelijke eisen. Zo stelden zowel het Nationaal Comité als de Aktiegroep dat de Nederlandse regering verplicht was zich achter secretaris-generaal U Thant te plaatsen en er dus alles aan moest doen om de Amerikaanse regering te bewegen tot een vredesinitiatief. De Aktiegroep ging nog iets verder en stelde dat de Nederlandse regering medeverantwoordelijk was voor de Amerikaanse oorlogsmisdaden, omdat zij geen weerstand gaf aan de Amerikaanse regering. Uitspraken in deze categorie ben ik vanuit het Nationaal Comité niet tegengekomen, hoewel zij wel uitspraak deden over de ongeloofwaardigheid van de Nederlandse regering, voornamelijk omdat onvoldoende, onvolledige en daardoor onjuiste informatie werd verstrekt. De inhoudelijke overeenkomsten van beide groepen worden ook geïllustreerd door de genoemde samenwerkingsacties, alhoewel de vorm en invulling van de acties (zoals het gebruik van verschillende leuzen) wederom verschilden.

Waarom kregen de protestgroepen zoveel mensen op de been? Het antwoord op deze vraag heeft meerdere verklaringen. Ten eerste speelden de media een belangrijke rol. In het eerste hoofdstuk sprak ik van de toegenomen focus op internationale kwesties. Door de toegenomen materiele welvaart verspreidden televisies zich snel onder de Nederlandse huishoudens, waardoor het conflict in Vietnam voor iedereen te volgen was. De Vietnamoorlog wordt ook wel eens de eerste ‘televisieoorlog’ genoemd.¹⁷⁴ Niet alleen op televisie maar ook in gedrukte media was het conflict een belangrijk onderwerp. De korte analyse van Maarten van Rossum uit het eerste hoofdstuk liet al zien dat de Vietnamoorlog veelbesproken was in verschillende kranten en dagbladen en dat de kritiek op de Amerikaanse Vietnampolitiek vanaf 1965 toenam. De groeiende media-aandacht werd veroorzaakt door de intensivering van de oorlog. Vanaf 1966 nam de intensiteit van de oorlogshandelingen toe, waarop gereageerd werd de media. Dit hoofdstuk liet zien dat media-aandacht ervoor zorgde dat Vietnamprotesten en demonstraties meer aandacht kregen. Ook het geweld dat ingezet werd door de politie tegen de protestanten zorgde voor sensatie in de media. Anders gezegd was het een proces van actie en reactie. De media reageerde op de oorlog en de maatschappij reageerde op de media door een toename van protest. De analyse van de Aktiegroep Vietnam en het Nationaal Comité Vietnam heeft laten zien dat de protesten ook gericht waren op de politiek. Sommige acties waren erop gericht Kamerleden te beïnvloeden voor een bepaalde motie te stemmen. Op deze manier boden de protesten

¹⁷⁴ Pier Robinson, ‘The role of media and public opinion’, 142.

een platform om de mening van de maatschappij indirect door te laten klinken in het Parlement. In sommige gevallen was de lijn tussen protest en politiek nog dunner, bijvoorbeeld in het geval van Otto Boetes. Hij was leider van de Aktiegroep én Eerste Kamerlid voor de PSP. In hoofdstuk twee kwam echter naar voren dat de uitgesproken anti-Amerikaanse gevoelens van de Aktiegroep door Boetes in de Eerste Kamer werden genuanceerd.

Hoofdstuk 5

De visie van de Nederlandse en de Amerikaanse regering op anti-Vietnam protestbewegingen in Nederland

In dit laatste hoofdstuk van het onderzoek staat de visie van de Nederlandse en de Amerikaanse regering op de protestbewegingen gericht tegen de Vietnamoorlog centraal. Door op zoek te gaan naar de visie van de Nederlandse regering op de maatschappelijke onrust in de jaren zestig en begin jaren zeventig, kan meer inzicht worden verkregen in de rol die de regering toekende aan buitenparlementaire groepen. Hierdoor kan bekeken worden of deze visie van de regering zich vertaalde in de koers van het buitenlandse beleid met betrekking tot Vietnam. Daarnaast is het interessant om te zien of het protest tegen de Vietnamoorlog in Nederland de Amerikaanse regering verontrustte en of zij van mening waren dat het consequenties zou hebben voor het Nederlandse regeringsstandpunt in het conflict.

De Nederlandse regering en protesten

In het eerste hoofdstuk is de traditionele visie op de totstandkoming van buitenlands beleid besproken. Volgens deze traditionele gedachte was Nederlands buitenlands beleid een zaak van de elite en had het publiek geen interesse of niet genoeg informatie om hier invloed op te hebben, maar begon dit vanaf halverwege de jaren zestig te veranderen door het groeiende aantal single-issue groepen.¹⁷⁵ Het ministerie van Buitenlandse Zaken was volgens historicus Everts niet blij met de groeiende opkomst van buitenparlementaire single-issue groepen die zich vanaf de jaren zestig in Nederland heeft voorgedaan. Dit kwam onder andere doordat Buitenlandse Zaken de groepen zag als eenzijdig en ondeskundig. Daarbij zouden de groepen niet representatief zijn voor de bevolking en daardoor ondemocratisch handelen. Ook de traditionele overtuiging dat het parlement de enige authentieke stem van het volk is en dat regeringen hun beleid niet moeten afstemmen op de mening van buitenparlementaire groepen, was volgens Everts geen onbekende visie in bepaalde kringen van het ministerie. Binnen deze kringen zou gevreesd worden dat het buitenlandse beleid consistentie zou verliezen als politici te meegaand zouden zijn en zouden inspelen op de wensen van deze groepen. Daarbij zouden single-issue groepen schade kunnen toebrengen aan diplomatieke betrekkingen, zeker wanneer de oppositiebewegingen materiele steun gaven aan hun doel.¹⁷⁶ Deze visie op activisten en protestbewegingen sluit dan ook naadloos aan bij de manier waarop Joseph Luns dacht over protestbewegingen gericht tegen het conflict in Vietnam. Een voorbeeld hiervan is te vinden in een Tweede Kamerdebat in december 1965. Fractievoorzitter Bakker van de CPN maakte een verwijt naar de regering dat Luns, of de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, niet aanwezig was bij teach-ins

¹⁷⁵ P. Everts, *Controversies at home*, 6-7.

¹⁷⁶ P. Everts, *Controversies at home*, 62-64.

gericht tegen de Vietnamoorlog. Luns zei hierover: ‘Ik heb een viertal uitnodigingen van organisaties gehad om Vietnam te becommentariëren. Ik acht het echter beter om niet het land door te reizen om dit probleem overal uit de doeken te doen, aangezien ’s lands vergaderzaal en de debatten hier meer dan voldoende gelegenheid voor geven. Daarenboven heeft de Staatssecretaris een schrijven (wat wij samen hebben besproken) gericht aan de teach-in, waarin het Nederlandse standpunt uit de doeken wordt gedaan.’¹⁷⁷ Deze uitspraak illustreert dat Luns inderdaad vond dat het parlement de enige authentieke stem van het volk was. In 1967 deed Luns een uitspraak waaruit we kunnen afleiden dat hij de Vietnamactivisten als eenzijdig en onkundig beoordeelde. Tijdens een vergadering in de Eerste Kamer in 1967 liet de minister weten dat de visie van Nederlandse anti-Vietnam activisten gebaseerd was op het ‘underdog-complex’ van Noord-Vietnam, waardoor aan Noord-Vietnam meer werd toegestaan dan aan Amerika. Hij gaf het voorbeeld van handels- en oorlogsschepen in de haven van Saigon die waren gezonken door toedoen van Noord-Vietnamese mijnen. Luns was ervan overtuigd dat wanneer ditzelfde door de Amerikanen in de Noord-Vietnamese havenstad Haiphong was gedaan, dit had geleid tot ernstige protesten in Nederland.¹⁷⁸ In 1971 liet hij aan schrijver en journalist Michel van der Plas weten dat hij trots was op Nederland en op het Nederlandse volk. Zo vond hij een van de beste eigenschappen van ‘de Nederlander’ dat hij zo goed op de hoogte was, bijvoorbeeld in het geval van vertegenwoordigers in het buitenland zoals ambassadeurs of zakenmannen. Hij benadrukte dat hij met ‘goed op de hoogte zijn’ *niet* doelde op binnenlandse radicale groeperingen, want die waren volgens hem meestal slecht en uitermate eenzijdig op de hoogte. Hij zag de opkomende radicale groeperingen in Nederland dan ook als verontrustend en bedroevend. Een minder goede eigenschap zag hij in de Nederlandse betweterij. Hoewel Nederlanders de naam hadden om verdraagzaam te zijn kende de Nederlandse betweterij volgens Luns nauwelijks grenzen. Hij noemde een voorbeeld van een krantenkop in een Nederlands dagblad ‘Wij waarschuwen Amerika nog één keer!’ en vond dit typerend voor hoe Nederlanders de neiging hadden andere landen te bekritisieren wanneer zij niet dezelfde samenlevingsvorm hadden.¹⁷⁹ Luns had geen boodschap aan mensen die hem als sta of conservatief zagen. Hij zag zichzelf als patriottistisch, waarmee hij bedoelde dat hij zich bewust was van de eigen waarde en eigen leefwijze van de gemeenschap en hij wilde dit graag behouden. ‘Houden van Nederland’ werd snel verward met conservatisme en hij gaf af op mensen die altijd direct bereid waren een partij die zich tegen Nederland opstelde te steunen.¹⁸⁰ Deze behoudende houding van Luns sluit goed aan bij de koers van het buitenlands beleid met betrekking tot Vietnam tijdens zijn ministerschap. In hoofdstuk twee hebben we namelijk geconcludeerd dat zijn beleid niet gekenmerkt

¹⁷⁷ Handelingen Tweede Kamer, 1965-1966, 2^e vergadering, 02-12-1965, 723.

¹⁷⁸ Buitengewone Zitting 1967, 17^e vergadering Eerste Kamer 12 juli 1967, onderwerpen verantwoordelijkheid minister van Buitenlandse Zaken en minister zonder Portefeuille, 330.

¹⁷⁹ Michel van der Plas, *Luns: ‘Ik herinner mij..’. Vrijmoedige herinneringen van Mr. J.M.A.H. Luns zoals verteld aan Michel van der Plas* (Leiden 1971) 241-243.

¹⁸⁰ Idem, 244-246.

werd door grote veranderingen en ook de steun aan het Amerikaanse Vietnambeleid ging onverhinderd door, ongeacht de mening van protestbewegingen.

In hoofdstuk twee is besproken dat Norbert Schmelzer uitsprak de mening van buitenparlementaire groepen te waarderen, omdat hij dit zag als de mening van het volk. Zijn openlijke kritiek op de Kerstbombardementen van 1972 en zijn mededeling hiervan aan de Amerikaanse regering kan hier als een voorbeeld van worden gezien. Dit betekende echter niet dat Schmelzer protest aanmoedigde. Op 15 januari 1973 drong een groep protestanten het Amerikaanse consulaat in Amsterdam binnen en kondigde aan het gebouw voor 24 uur te bezetten als protest tegen het Amerikaanse optreden in Vietnam. De ingangen van het consulaat werden gebarricadeerd met meubels en tijdens de bezetting werd schade toegebracht aan het gebouw, aan de meubels en werd er een raam gebroken. Minister Schmelzer liet weten dat Nederland als democratische staat legale manieren had om politieke ontevredenheid op een publieke manier te uiten, zoals in het parlement of door middel van vreedzame demonstraties. Illegale acties, zoals het forceren van de ingang van het Amerikaanse consulaat, keurde hij af omdat dit een schending van de immuniteit van het consulaat betekende. Daarbij was zijn persoonlijke mening dat acties zoals de bezetting van het consulaat tot niets leidden en averechts werkten. Hij liet weten dat hij in het Tweede Kamerdebat van 20 december 1972 zijn mening had gegeven over de Kerstbombardementen, maar dat dit geen reden voor de bezetters mocht zijn om illegaal gedrag te vertonen.¹⁸¹ Dit laat zien dat Schmelzer ietwat ontvankelijker was voor maatschappelijke kritiek, alhoewel hoofdstuk twee ook laat zien dat zijn standpunt ten opzichte van het Amerikaanse Vietnambeleid tot december 1972 niet veranderde. Dat de Nederlandse regering zich tot december 1972 onthield van openlijke kritiek, kwam naar mijn mening doordat het regeringsbeleid erop gericht was het Amerikaanse Vietnambeleid te steunen. De Kerstbombardementen brachten echter zoveel maatschappelijk en politiek protest, onrust en oproer met zich mee, dat ik vermoed dat Schmelzer het Amerikaanse beleid niet langer kon verdedigen zonder zijn geloofwaardigheid te verliezen.

De Verenigde Staten

De maatschappelijke onrust in Nederland werd zorgvuldig door de Amerikaanse overheid in de gaten gehouden. Via telegrammen van de Amerikaanse ambassade in Den Haag aan het Department of State in Washington werd regelmatig verslag gedaan van protestacties tegen de Vietnamoorlog of ander Nederlands activisme tegen de Amerikaanse buitenlandse politiek. De Amerikaanse ambassadeur Richard Tyler concludeerde dat de snel veranderende Nederlandse maatschappij er begin jaren zestig voor had gezorgd dat jongeren en studenten mondiger werden over onderwerpen zoals de Nederlandse bureaucratie, tradities en de publieke sector. Ook internationale kwesties kregen meer aandacht en het

¹⁸¹ RSC, 'Telegram Amerikaanse ambassade aan Department of State over parlementaire vragen over de bezetting van het consulaat in Amsterdam, 9 februari 1973', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 7 social unrest and anti-Vietnam war radicalism.

conflict in Vietnam in het bijzonder. De oudere generatie zag de Verenigde Staten als bevrijder en bondgenoot na de oorlog, maar de jongeren namen de visies en ideeën van oudere generaties niet langer als voorbeeld. Een groot aantal Nederlandse jongeren zag volgens Tyler in het conflict een strijd van een onderdrukt Hanoi tegen de Zuid-Vietnamese onderdrukker die gesteund werd door de Verenigde Staten. Dit idee werd niet geboren uit ervaring, maar gestimuleerd door indrukken uit de media. Dit is een ander idee dan het Amerikaanse (en Nederlandse regerings-) standpunt dat de Noord-Vietnamese agressor Zuid-Vietnam ongewild probeerde te veroveren om het communisme te verspreiden.¹⁸² Nederlandse jongeren werden door de Amerikaanse regering niet als anti-Amerikaans beschouwd, hoewel ze zich wel in toenemende mate tegen Amerikaans beleid keerden. Hoewel sommige zeer radicale studentenbewegingen banden hadden met de Sovjet-Unie, speelden communistische landen of partijen volgens Tyler geen belangrijke rol in de meeste studentenbewegingen in de jaren zestig en werd ook op Sovjetbeleid kritiek geuit. De Amerikaanse overheid was dan ook van mening dat wanneer de Nederlandse studenten moesten kiezen tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, de keuze op de Verenigde Staten zou vallen.¹⁸³

De Nederlandse overheid reageerde volgens de Amerikanen goed op de onrust in het land, omdat het buitenlandse beleid niet leek te veranderen. Dit zou komen doordat de Nederlandse politiek gedomineerd werd door een jarenlange gevestigde politieke orde, waarin weinig ruimte voor verandering was. Daarbij moesten veranderingen via de constitutionele weg. Echter, waren er desondanks deze gevestigde orde politici met nieuwe ideeën, politieke vernieuwers, die de politiek wilden vernieuwen en dichterbij de kiezer wilden brengen. De Amerikanen zagen hierin een manier om de protesten aan te passen aan de constitutionele eisen.¹⁸⁴

Anti-Vietnam demonstraties in Nederland werden in de veel gevallen gemeld aan het Department of State. Zo liet de Amerikaanse ambassade in december 1967 weten dat er een serie demonstraties was geweest in Rotterdam en Amsterdam. Een belangrijk verschil met demonstraties het jaar daarvoor was het feit dat de demonstratie minder flamboyant was, door de afwezigheid van artistieke figuren en door een verminderde activiteit van Provo. Aan de andere kant waren tijdens deze demonstratie meer prominente leden van politieke partijen aanwezig, zoals de Rotterdamse econoom Professor Tinbergen en de vrouw van de Rotterdamse burgemeester. Hoewel D'66 en de PvdA de leiding hadden in deze demonstraties, was er ook vanuit de ARP en de KVP (beide onderdeel van de coalitie destijds) interesse in de demonstraties. Hierdoor concludeerde de Amerikaanse overheid een verschuiving van kritiek op de Vietnamoorlog van linkse groeperingen naar meer gerespecteerde

¹⁸² RSC, 'Telegram ambassadeur Tyler aan Department of State over studentenonrust in Nederland, juli 1968', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 3 Dutch youth and student radicalism.

¹⁸³ RSC, 'Telegram ambassadeur Tyler aan Department of State inzake studenten-onrust-bewegingen in Nederland, 29 oktober 1968', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 3 Dutch youth and student radicalism.

¹⁸⁴ RSC, 'Telegram Amerikaanse ambassade in Den Haag aan Department of State over ontevredenheid in Nederland, juni 1968', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 3 Dutch youth and student radicalism.

politieke partijen en dit kon uiteindelijk een stuk schadelijker zijn voor de Amerikaanse belangen.¹⁸⁵ Ook over de massale demonstratie in Utrecht begin januari 1972 naar aanleiding van de Kerstbombardementen werd bericht aan Washington. De Amerikaanse ambassadeur meldde dat de medewerking van zoveel politieke partijen en prominente politieke figuren uitzonderlijk was en dat dit een indicatie was dat de Nederlandse politiek wilde dat de oorlog in Vietnam zo snel mogelijk beëindigd werd en een onmiddellijke stopzetting van de bombardementen eiste. De ambassadeur vermoedde dat de gevoelens die de bombardementen in Nederland hadden losgemaakt, voornamelijk waren gebaseerd op humanitaire en niet op politieke overwegingen. Ze werden dan ook niet gezien als een verlangen van de Nederlandse bevolking dat Noord-Vietnam moest ‘winnen’, maar als groeiende anti-Amerikaanse gevoelens vanwege de Amerikaanse keuze voor een verheviging van de bombardementen.¹⁸⁶

Bekende activisten en de verschillende protestorganisaties werden door de Amerikaanse ambassade in de gaten gehouden. Zo werd Otto Boetes, leider van de Aktiegroep Vietnam en tevens Eerste Kamerlid voor de PSP, omschreven als de belangrijkste organisator van Nederlandse protesten tegen het Amerikaanse beleid in Vietnam. De Aktiegroep werd gezien als de meeste constante protestbeweging van die tijd en de Amerikanen wezen dit toe aan de persoonlijkheid van Boetes en zijn fanatieke toewijding aan ‘het doel’. Volgens de Amerikanen was Boetes’ voornaamste bezigheid het dwingen van de Nederlandse regering hun Vietnambeleid aan te passen. Ze vermoedden dat zijn lidmaatschap bij de Eerste Kamer zou leiden tot nog meer frustraties met betrekking tot Vietnam en dat zijn verlangen om regeringsbeleid te beïnvloeden door middel van protest nog verder zou toenemen.¹⁸⁷ Ook Piet Nak en zijn comité waren onderwerp van Amerikaans verslag. De grootschalige en in brede kring gesteunde demonstratie van Nak in oktober 1967 werd de grootste en meest massale anti-Vietnam demonstratie tot dan toe in Nederland genoemd. De Amerikaanse overheid was van mening dat de demonstratie, in combinatie met verslaggeving van een enorme demonstratie in de Verenigde Staten, een enorme impact op de Nederlandse maatschappij had. Een belangrijk invloed kwam van de Nederlandse pers, radio en televisie die grote aandacht op de anti-Vietnam demonstraties richtten.¹⁸⁸ Met betrekking tot de verschillende protestbewegingen concludeerde de ambassadeur dat er begin 1967 vier grote bewegingen waren die demonstreerden tegen het Amerikaanse optreden in Vietnam, namelijk de CPN, de PSP, de Aktiegroep Vietnam en Provo. De demonstraties van de CPN

¹⁸⁵ RSC, ‘Luchttelegram Amerikaanse ambassade Den Haag aan Department of State inzake anti-Vietnam Kerstdemonstraties, 29 december 1967’, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 4 Anti-Vietnam War Protests.

¹⁸⁶ RSC, ‘telegram ambassadeur Middendorp aan Department of State over Nederlandse demonstratie tegen het Amerikaanse Vietnambeleid, januari 1973’, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 7 social unrest and anti-Vietnam war radicalism.

¹⁸⁷ RSC, ‘Telegram van Amconsul Amsterdam aan het Department of State over Otto Boetes en de Aktiegroep Vietnam, 19 mei 1967’, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 3 1967 parliamentary elections, New Lef tand PvdA.

¹⁸⁸ RSC, ‘Luchttelegram Amerikaanse ambassade in Den Haag aan Department of State inzake Vietnam protestactiviteiten in Nederland op 21 oktober 1967, 31 oktober 1967’, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 4 Anti-Vietnam War Protests.

en PSP trokken voornamelijk mensen van binnen de partij aan en waren hierdoor volgens de ambassadeur redelijk stabiel in omvang en vorm. De Aktiegroep en Provo werden gezien als relatief onstabiel door het wisselende aantal deelnemers en doordat hun inspiratie afhankelijk was van de leiders van de beweging. Overmatig demonstreren was volgens de Amerikaanse ambassade niet bevorderlijk voor het aantal demonstranten. In het jaar 1966 werd bijna tegen alles wat als een probleem werd gezien gedemonstreerd. Hierdoor werden demonstraties routine en was het niet langer nieuws als er gedemonstreerd werd. In de wintermaanden van 1966 leek het anti-Vietnam protest dan ook wat oppervlakkig en plichtmatig te worden. Hoewel verwacht werd dat zodra het mooi weer zou worden en er meer toeristen zouden komen de demonstraties weer meer mensen zouden aantrekken, leidde overmatig demonstreren volgens de ambassadeur tot een vermindering van het aantal demonstranten.¹⁸⁹

Ook berichtgeving over de Vietnamoorlog in de Nederlandse pers werd door de Amerikaanse ambassade bijgehouden en hier werd over gerapporteerd aan Washington. Zo deed de ambassadeur in november 1967 verslag van een artikel in de *Nieuwe Rotterdamse Courant (NRC)*, waarin de krant stelde dat de Verenigde Staten geen vooruitgang maakte in Vietnam. Los van de noodzaak van de Amerikaanse aanwezigheid, was de krant van mening dat de V.S. niet dichterbij bij zijn doelen kwam. Naar het *NRC* werd verwezen als ‘de meest gerespecteerde krant in Nederland’ en ‘veelgelezen in overheidskringen’ die over het algemeen een gebalanceerde of sympathieke visie op het Amerikaanse beleid had. Hij concludeerde dan ook dat dit artikel het eindpunt van de eerdere positieve houding van de krant betekende.¹⁹⁰

De Amerikaanse ambassade in Den Haag deed niet alleen verslag van anti-Amerikaanse protesten, maar ook van pro-Amerikaanse. Zo werd in april 1967 gerapporteerd over een pro-Amerikaanse demonstratie in Den Haag door een groep van vijftig tot zeventig studenten uit Rotterdam, Delft en Leiden. De bijeenkomst was erop gericht steun te betuigen aan het Amerikaanse optreden in Vietnam. De demonstranten liepen in een optocht van het Vredespaleis naar het ministerie van Buitenlandse Zaken en zowel op het ministerie als op de Amerikaanse ambassade werden schriftelijke steunbetuigingen overhandigd. Anti-Amerikaanse demonstranten probeerden de demonstratie te verstoren, maar de Haagse politie wist dit te voorkomen. De pro-Amerikaanse demonstranten benadrukten dat zij, en met hen miljoenen andere Nederlanders, niet vergeten waren wat de Verenigde Staten voor Nederland hadden gedaan en hadden opgeofferd tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Hierom stonden zij achter de Amerikaanse regering om Zuid-Vietnam te

¹⁸⁹ RSC, ‘Telegram Amerikaanse Ambassade in Den Haag aan Department of State inzake een analyse van de Vietnamprotesten in Amsterdam in 1966, 31 januari 1967’, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 4 Anti-Vietnam War Protests.

¹⁹⁰ RSC, ‘Wekelijks rapport Amerikaanse ambassade aan het Department of State, 21 november 1967’, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Weekly reports on Dutch politics 1967.

steunen en het communisme, dat door Noord-Vietnam werd aangemoedigd, terug te dringen. Ook werd kritiek geuit op linkse en pacifistische anti-Amerikaanse demonstraties.¹⁹¹

Uit dit hoofdstuk komt naar voren dat Joseph Luns niet vatbaar was voor de visie en eisen van bewegingen die demonstreerden tegen de oorlog in Vietnam. Zowel in Tweede Kamerverslagen als in interviews gaf hij aan geen boodschap te hebben aan buitenparlementaire groepen, omdat het parlement de enige stem van het volk was. In hoofdstuk twee van dit onderzoek heb ik geconcludeerd dat Luns' beleid niet gekenmerkt werd door grote veranderingen en ook de steun aan het Amerikaanse Vietnambeleid ging onverhinderd door, ongeacht de mening van protestbewegingen en de groeiende maatschappelijke onrust. Deze behoudende houding sluit dus goed aan bij de koers van het buitenlands beleid met betrekking tot Vietnam tijdens zijn ministerschap. In hoofdstuk twee hebben we namelijk geconcludeerd dat zijn beleid niet gekenmerkt werd door grote veranderingen en ook de steun aan het Amerikaanse Vietnambeleid ging onverhinderd door, ongeacht de mening van protestbewegingen. Hoewel Schmelzer zelf verklaarde de mening van de publieke opinie mee te nemen in de totstandkoming van het buitenlands beleid, zette hij het beleid van Luns (inclusief Amerikaanse steun) door, tot de Kerstbombardementen eind 1972. Toen uitte hij openlijk kritiek op de Amerikaanse bombardementen en liet dit ook aan de Amerikaanse regering weten. Schmelzer stond, in vergelijking met Luns, meer open voor maatschappelijke kritiek en dit vertaalde zich uiteindelijk ook in zijn beleid toen de maatschappelijke kritiek escaleerde.

Verslagen van de Amerikaanse ambassade in Den Haag aan het Department of State in Washington laten zien dat de Nederlandse protesten tegen de Vietnamoorlog nauwlettend in de gaten werden gehouden. De bewegingen werden onderling vergeleken en de mogelijke invloed van de protesten op de Amerikaanse belangen werd besproken. Ik ben van mening dat de Amerikaanse regering, zeker tijdens het ministerschap van Luns, niet bang was voor veranderingen in het Nederlandse regeringsstandpunt. De Verenigde Staten zag de Nederlandse buitenlandse politiek als een dominante gevestigde orde, waarin niet snel verandering kwam. Toch zijn er ook aanwijzingen dat er wel degelijk bezorgdheid was. De demonstratie van het Nationaal Comité Vietnam onder leiding van Piet Nak in oktober 1967 werd gezien als een initiatief dat mogelijk grote impact op de Nederlandse maatschappij kon hebben, voornamelijk door de grote mediabelangstelling voor de demonstratie. Hetzelfde gold voor de demonstratie in Utrecht in januari 1973, alhoewel deze verontrusting voornamelijk werd veroorzaakt door de grote belangstelling van politieke partijen en prominente politici. Ook constateerden de Amerikanen een verschuiving van kritiek op het Amerikaanse Vietnambeleid door voornamelijk linkse groeperingen naar gerespecteerde politieke partijen. Dit kon schadelijk zijn voor de Amerikaanse belangen en was dus niet wenselijk. Ook de linkse politieke vernieuwers werden als verontrustend beschouwd, omdat dit een manier zou zijn om

¹⁹¹ RSC, 'Wekelijks rapport van Amerikaanse ambassadeur aan Department of State, 20 april 1967', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Weekly reports on Dutch politics 1967.

protest tegen de oorlog aan te passen aan de constitutionele eisen die nodig waren voor verandering. Dit wijst op angst van de Amerikanen voor een dunne lijn tussen de protestbewegingen en de Nederlandse politiek, alhoewel hoofdstuk twee ons heeft laten zien dat de verdeeldheid binnen de politieke partijen een grote invloed van politieke vernieuwers bemoeilijkte. De in hoofdstuk twee geconstateerde groeiende belangstelling voor de Vietnamoorlog in de Nederlandse politiek werd dus ook door de Amerikaanse regering opgemerkt. Dit hoofdstuk laat zien dat de Amerikaanse regering wel inzag dat de protesten tegen de Vietnamoorlog een mogelijke invloed hadden op de Nederlandse maatschappij, maar dat er ook vertrouwen bestond dat de Nederlandse regering geen gehoor zou geven aan de maatschappelijke onrust. In hoofdstuk drie zagen we dat de Amerikaanse regering grote nadruk legde op de bondgenootschappelijke relatie en de historische banden tussen de Verenigde Staten en Nederland. Hiermee werd impliciet gezegd: 'dit is wat wij van jullie verwachten'. Hierin kan een manier worden gezien waarop de Verenigde Staten probeerden de ontvankelijkheid van de Nederlandse regering voor de maatschappelijke onrust te beperken.

Conclusie

Het doel van dit onderzoek is het vinden van een antwoord op de vraag hoe protestbewegingen invloed hebben gehad op het buitenlands beleid van de Nederlandse regering met betrekking tot de Vietnamoorlog. Het eerste hoofdstuk biedt theorie over factoren die mogelijk invloed hebben op buitenlands beleid in het algemeen, omdat de onderzoeksvraag veronderstelt dat protestbewegingen hier onderdeel van kunnen uitmaken. Aan de hand van de deelvragen ben ik op zoek gegaan naar deze factoren in het buitenlands beleid van de Nederlandse regering tijdens de Vietnamoorlog. Door de factoren tegen elkaar af te wegen zal ik in deze conclusie besluiten met het geven van een verklaring in hoeverre protestbewegingen de kans hebben gehad om invloed uit te oefenen op het beleid.

Volgens Beasley en Snarr heeft de militaire kracht van een staat invloed op het buitenlands beleid, omdat kleine tot middelgrote staten geneigd zijn zich te verenigen in bondgenootschappen met militair sterke en machtige staten. Tijdens de Koude Oorlog was Nederland een relatief kleine staat met beperkte militaire middelen, waardoor zij zich verenigde in een bondgenootschap met de Verenigde Staten. Volgens Kennedy was de 'kleinheid' van Nederland ook een reden voor toenemend internationalisme, omdat de Nederlandse afhankelijkheid een internationaal karakter stimuleerde. De keuze voor aansluiting bij de Verenigde Staten was echter gebaseerd op *nationale belangen*, een constatering die overeenkomt met de theorie van Brighi en Hill. Een Atlantische houding kon de invloed en positie van Nederland op het wereldtoneel vergroten, omdat op deze manier weerstand werd geboden aan Frans-Duitse hegemonie in Europa. Het streven naar het bewerkstelligen van deze nationale belangen zagen we terug in het buitenlands beleid van zowel Joseph Luns, Norbert Schmelzer als Max van der Stoep tijdens de Vietnamoorlog. Alle drie de ministers benadrukten tijdens hun ambtsperiode het belang van de positie en invloed van Nederland op het wereldtoneel. Internationale organisatie waren hiervoor een middel, waardoor het belangrijk was dat Nederland op goede diplomatieke voet met de Verenigde Staten stond en steun uitsprak voor de NAVO. Volgens Beasley en Snarr leidt het sluiten van een bondgenootschap met een sterke staat in veel gevallen ook tot opofferingen. De Nederlandse opofferingen tijdens de Vietnamoorlog hadden betrekking op de mate waarop de regering ontvankelijk was voor kritiek vanuit het parlement, oftewel in 'vrijheid' te reageren en anticiperen. De motie Schuijt was hier een goed voorbeeld van. Kritiek uitten op de Amerikaanse bombardementen paste niet binnen het Nederlandse Vietnambeleid, waardoor de mening van de Tweede Kamer min of meer in de wilgen werd gehangen.

Zowel Beasley en Snarr als Philip Everts zien in de publieke opinie ook een belangrijke factor die van invloed kan zijn op buitenlands beleid. Everts stelt dat buitenparlementaire groepen vanuit de traditionele gedachte weinig invloed hadden op buitenlands beleid, omdat dit een zaak was van een kleine groep mensen, maar dat dit halverwege de jaren zestig begon te veranderen. Beasley en Snarr zijn van mening dat staten niet beperkt worden door de publieke opinie, maar dat de algemene stemming of heersende tendens in een land wel van invloed kan zijn. Tijdens de Vietnamoorlog waren

de media de spreekbuis van de publieke opinie in Nederland. Doordat van de oorlog uitgebreid verslag werd gedaan op (het nieuwe medium) de televisie én kranten en dagbladen veel aandacht aan het conflict besteedde, bleef de Vietnamoorlog onder de aandacht van het publiek. Hoewel de verslaggeving van de oorlog in de media geen uitgebreid onderzochte factor in dit onderzoek is, kan ik vaststellen dat intensivering van de oorlog leidde tot toenemende media-aandacht en toenemende media-aandacht leidde tot meer aandacht voor protest tegen de oorlog. Doordat de protestbewegingen meer aandacht van de media kregen, stegen de deelnemersaantallen aan demonstraties. Vanaf 1967 was toenemende publieke kritiek (zowel maatschappelijk als parlementair) op het Vietnambeleid van de Verenigde Staten én op de Nederlandse steun aan dit beleid zichtbaar. Het is moeilijk om te meten of de protesten daadwerkelijk de mening van de brede samenleving weerspiegelden. Joseph Luns was van mening dat dit niet het geval was, wat hem ook onontvankelijk voor buitenparlementaire kritiek maakte. Tijdens zijn ministerschap hebben de protestbewegingen dan ook geen invloed uitgeoefend op het buitenlands beleid met betrekking tot Vietnam. Luns kan gezien worden als voorbeeld van de traditionele gedachte op buitenlands beleid, waarbij werd aangenomen dat het parlement de enige authentieke stem van het volk was, waardoor regeringen beleid niet moesten afstemmen op de mening van buitenparlementaire groepen, waar protestbewegingen deel van uitmaken. Toen Norbert Schmelzer Luns opvolgde als minister van Buitenlandse Zaken in 1971, gaf hij aan wél waarde te hechten aan de visie van buitenparlementaire groepen, omdat hij deze wel zag als een uiting van de mening van het volk. Luns en Schmelzer hadden dus een andere visie op de democratie die achter buitenparlementaire groepen schuil ging. Ook Max van der Stoep gaf aan de mening van buitenparlementaire groepen belangrijk te vinden en ging hierin nog een stapje verder dan Schmelzer. Hij pleitte voor een actiever buitenlands beleid, waarbij het ministerie af moest van zijn statige en ouderwetse imago en meer in gesprek moest gaan met geïnteresseerden in buitenlandse politiek afkomstig van buiten het parlement. Van der Stoep was afkomstig van de PvdA, waardoor zijn ideeën progressievere elementen bevatten in vergelijking met Luns en Schmelzer.

De bovenstaande vaststellingen geven gedeeltelijk al een verklaring voor waarom de ene minister ontvankelijker was voor meningen van buiten het parlement dan de ander. Gebaseerd op de theorie van Beasley en Snarr concludeer ik op basis van dit onderzoek dat dit voor een groot deel te maken had met hun persoonlijke opvattingen en individuele kijk op de totstandkoming van buitenlands beleid. Ook veranderingen en ontwikkelingen binnen de samenleving en de politiek waren hierop van invloed. Richting het einde van de jaren zestig kwam voornamelijk vanuit de linkervleugels van politieke partijen de toenemende roep op politieke vernieuwingen. Deze ideeën pleitten voor een democratisering van de Nederlandse politiek en van het buitenlands beleid. De aanstelling van het progressieve kabinet Den Uyl, waarin de zowel de PvdA, de PPR en D'66 regeringspartijen waren, liet zien dat democratisering uiteindelijk zijn weg vond in de Nederlandse politiek.

De analyse van bovenstaande factoren brengt ons bij een laatste factor, namelijk de invloed van protestbewegingen op het buitenlandse beleid van Nederland tijdens de Vietnamoorlog. Philip

Everts noemt deze factor belangenorganisaties, waarmee hij doelt op groepen die een specifiek doel hebben of een bijzonder belang vertegenwoordigen. Deze groepen concentreren zich volgens Everts doorgaans op één aspect van overheidsbeleid, maar zonder verantwoordelijkheid voor dit beleid te dragen. Omdat de groepen geen verantwoordelijkheid dragen kunnen het ze zich veroorloven uitgesproken en direct te zijn, omdat zij zich geen zorgen hoeven te maken over goede diplomatieke relaties met andere landen of over toekomstige samenwerkingen. De Nederlandse actiegroepen gericht tegen de Vietnamoorlog passen goed in deze omschrijving. In hoofdstuk vier zijn twee protestgroepen nader geanalyseerd, de Aktiegroep Vietnam en het Nationaal Comité Vietnam. Uit deze analyse kwam naar voren dat de eisen en doelstellingen van de protestgroepen niet terugkwamen in de koers van het buitenlandse beleid van de Nederlandse regering. De eisen, vaak (deels) anti-Amerikaans getint, pasten niet in het regeringsbeleid waarin een goede diplomatieke relatie met de Verenigde Staten en een sterke positie binnen de NAVO centraal stonden. Openlijke kritiek op het Amerikaanse Vietnambeleid door de Nederlandse regering werd voor het eerst geuit door Schmelzer na de Kerstbombardementen van december 1972. Aan de hand van dit onderzoek is deze kritiek door een aantal factoren te verklaren. Ten eerste veroorzaakten de Kerstbombardementen een enorme golf van kritiek op het Amerikaanse militaire optreden in Vietnam, zowel vanuit de maatschappij als vanuit de politiek. Schmelzer's eerdere uitspraken over de waarde van de mening van buitenparlementaire groepen kan eraan bijgedragen hebben dat hij niet langer als geloofwaardig werd gezien als hij de Kerstbombardementen verdedigde. Aan een enorme protestactie in Utrecht begin januari 1973 namen ook veel prominente politici deel, waardoor duidelijk werd dat afkeuring van het Amerikaanse militaire optreden in Vietnam doorgedrongen was in brede lagen van de samenleving.

Volgens de theorie van Everts zijn belangenorganisaties in staat ervoor te zorgen dat meer mensen betrokken raken bij de politieke discussie. Deze invloed hebben de anti-Vietnam protestbewegingen wél gehad. De toenemende media-aandacht zorgde ervoor dat anti-Vietnam demonstraties meer aandacht kregen en zo onder de aandacht van het publiek bleven. De belangrijkste conclusies voor dit onderzoek zijn dat de eisen en doelstellingen van de protestbewegingen zich niet hebben vertaald in de koers van het Nederlandse buitenlandse beleid. Het buitenlands beleid met betrekking tot Vietnam werd grotendeels bepaald door het verbond aan de Verenigde Staten, waarmee de Nederlandse nationale belangen werden behartigd. Wel waren de verschillende ministers in een andere mate ontvankelijk voor de mening van buitenparlementaire groepen, wat verklaard kan worden door hun persoonlijke opvattingen en individuele visie op de totstandkoming van het buitenlandse beleid.

'Invloed' is lastig om te meten in het algemeen en zeker in dit specifieke geval. Voornamelijk de primaire bronnen hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan de resultaten in dit onderzoek. De archieven van de protestbewegingen gaven een duidelijk beeld van hun visie en eisen op de Vietnamoorlog. De Handelingen van de Tweede Kamer gaven goed inzicht in het regeringsbeleid inzake Vietnam en de correspondentie tussen de Amerikaanse ambassade in Den Haag en de

Amerikaanse regering in Washington liet zien dat Nederland het Amerikaans beleid steunde. Ook lieten deze bronnen zien dat deze bondgenootschappelijke steun voor beide staten van belang was en voor beiden in het kader stond van de eigen nationale belangen. De secundaire bronnen dienden voornamelijk om een beter inzicht te krijgen in de grote lijnen en gebeurtenissen en als ‘back-up’ wanneer er weinig primair bronmateriaal beschikbaar was. Zo heb ik helaas geen bronnen gevonden over *hoe* Schmelzer zijn kritiek op de Kerstbombardementen aan de Amerikaanse regering heeft overgebracht. Dit heb ik opgevuld met secundaire literatuur.

Bronnenoverzicht

Handelingen Tweede Kamer, 1964-1965, 36^e vergadering 'Aflleggen van een regeringsverklaring', 27-04-1965, blz. 1309.

Handelingen Tweede Kamer, 1964-1965, 39^e vergadering 'Interpellatie heer Slotemaker de Bruine betreffende beleid Regering oorlog Vietnam', 18-05-1965, blz. 1418.

Handelingen Tweede Kamer, 1965-1966, 2^e vergadering, 02-12-1965,

Buitengewone Zitting 1967, 16^e vergadering Eerste Kamer 11 juli 1967, onderwerpen verantwoordelijkheid minister van Buitenlandse Zaken en minister zonder Portefeuille, blz. 304.

Buitengewone Zitting 1967, 17^e vergadering Eerste Kamer 12 juli 1967, onderwerpen verantwoordelijkheid minister van Buitenlandse Zaken en minister zonder Portefeuille, blz. 329-330.

Handelingen van de Tweede Kamer, Buitengewone zitting 1967, 21^e vergadering 25-08-1967, Brief van de minister van Buitenlandse Zaken omtrent de politieke en militaire ontwikkelingen in Vietnam, blz. 674.

Handelingen Tweede Kamer, zitting 1967-1968, Algemene politieke en financiële beschouwingen over de rijksbegroting 1968 12-10-1968, 245.

Handelingen Tweede Kamer, zitting 1967-1968, 25^e vergadering Vaststelling hoofdstuk V (Buitenlandse Zaken) 06-02-1968, blz. 1075.

Handelingen Tweede Kamer, zitting 1971-1972, 28^e vergadering 1-12-1971, blz. 1490-1491

Handelingen Tweede Kamer, zitting 1971-1972, 29^e vergadering 2-12-1971, blz. 1543.

Handelingen Tweede Kamer, zitting 1971-1972, 68^e vergadering 09-05-1972, blz. 3235-3239.

Handelingen Tweede Kamer, zitting 1972-1973, 4^e vergadering 20-12-1972, blz. 98.

Handelingen van de Tweede Kamer, Buitengewone zitting 1967, 21^e vergadering 25-08-1967, Brief van de minister van Buitenlandse Zaken omtrent de politieke en militaire ontwikkelingen in Vietnam, blz. 711.

Handelingen Tweede Kamer, zitting 1972-1973, 4^e vergadering 20-12-1972, blz. 96-98.

Handelingen Tweede Kamer, 1965-1966, 2^e vergadering, 02-12-1965, 723.

Buitengewone Zitting 1967, 17^e vergadering Eerste Kamer 12 juli 1967, onderwerpen verantwoordelijkheid minister van Buitenlandse Zaken en minister zonder Portefeuille, 330.

International Institute of Social History (IISH), archief Tine Hofman, ARCH01904, map Stukken betreffende de Vietnambeweging 1966-1973.

IISH, archief Tine Hofman, ARCH01904, map Correspondentie betreffende de Vietnambeweging 1966-1973.

IISH, archief Tine Hofman, ARCH01904, map Pamfletten van de Aktiegroep Vietnam en de Mobiele Eenheid Aktiegroep Vietnam 1967-1969.

IISH, archief Tine Hofman, ARCH01904, map Pamfletten van de Aktiegroep Vietnam en de Mobiele Eenheid Aktiegroep Vietnam 1967-1969.

IISH, archief Piet Nak, map Vietnam, ARCH02591, 'Strijdbare Piet Nak zag 1 mensheid', *De Volkkrant*, 21-12-1996.

Roosevelt Study Center (RSC), 'Telegram ambassadeur Tyler aan het Department of State inzake de stand van zaken m.b.t. politieke vernieuwing in Nederland, 27 februari 1968', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 3 1967 parliamentary elections, New Left and PvdA.

RSC, 'Telegram over 'New Politics' in Nederland, 30 januari 1969', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Dutch Foreign Policy, New Left and PvdA.

RSC, 'Telegram ambassadeur Tyler aan het Department of State inzake de stand van zaken m.b.t. politieke vernieuwing in Nederland, 27 februari 1968', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 3 1967 parliamentary elections, New Left and PvdA.

RSC, 'Telegram Amerikaanse ambassade Den Haag aan Department of State over Schmelzers ontmoeting met de pers, juli 1971', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 7 Dutch politics 1970-173.

RSC, 'Telegram Amerikaans ambassade Den Haag aan Department of State over het nieuwe team op het ministerie van Buitenlandse Zaken, 5 augustus 1971', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 7 Dutch politics 1970-1973.

RSC, 'Memorandum voor Walt W. Rostow inzake het bezoek van minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns met president Nixon, 19 mei 1967, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Foreign Minister Luns (official visits etc.).

RSC, 'Memorandum voor Walt W. Rostow over afspraak president Johnson met minister van Buitenlandse Zaken Luns op 2 december 1968, 23 november 1968, Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Foreign Minister Luns (official visits etc.).

RSC, 'Telegram van Amerikaanse ambassadeur aan Department of State inzake biografische informatie over het kabinet De Jong, 20 april 1967', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Biographies of Dutch politicians.

RSC, 'Research memorandum over initiatieven in het Nederlands buitenlands beleid geschreven door Thomas Hughes aan de Secretary of State, 29 april 1968', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Dutch Foreign Policy, New Left and PvdA.

RSC, 'Telegram Amerikaanse ambassadeur Tyler aan Department of State over visie en doelstellingen bezoek Luns en De Jong, mei 1969', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Foreign Minister Luns (official visits etc.).

RSC, 'Publicatie Department of State over achtergrondinformatie over Nederland, mei 1969', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 4 New Dutch ambassador to USA 1969.

RSC, 'Persoonlijke brief president Nixon aan Joseph Luns, 3 juni 1971', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 7 Dutch politics 1970-1973: Luns, den Uyl cabinet formation.

RSC, 'Persoonlijke brief William P. Rogers en Dean Rusk aan Joseph Luns, 20 mei 1971', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 7 Dutch politics 1970-1973: Luns, den Uyl cabinet formation.

RSC, 'Telegram Amerikaans ambassade Den Haag aan Department of State over het nieuwe team op het ministerie van Buitenlandse Zaken, 5 augustus 1971', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 7 Dutch politics 1970-1973.

RSC, 'Verslag Norbert Schmelzer over zijn bezoek aan de Verenigde Staten van 5-10 maart 1971', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 5 Foreign minister Schmelzer's visit to Washington.

RSC, 'Verslag Norbert Schmelzer over zijn bezoek aan de Verenigde Staten van 5-10 maart 1971', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 5 Foreign minister Schmelzer's visit to Washington.

RSC, 'Telegram Amerikaanse ambassade Den Haag aan Department of State inzake biografische data van het kabinet Den Uyl, 14 mei 1974', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 5 Biographic data on Dutch politicians.

RSC, 'Telegram Amerikaanse ambassade Den Haag aan Department of State inzake biografische data van het kabinet Den Uyl, 14 mei 1974', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 5 Biographic data on Dutch politicians.

RSC, 'Telegram Amerikaanse ambassadeur Middendorff aan Department of State over de visies van de 'eventuele minister van Buitenlandse Zaken Van der Stoep, 14 februari 1973', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 6 Dutch politics 1970-173.

RSC, 'Telegram Amerikaanse ambassade aan Department of State over parlementaire vragen over de bezetting van het consulaat in Amsterdam, 9 februari 1973', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 7 social unrest and anti-Vietnam war radicalism.

RSC, 'Telegram ambassadeur Tyler aan Department of State over studentenonrust in Nederland, juli 1968', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 3 Dutch youth and student radicalism.

RSC, 'Telegram ambassadeur Tyler aan Department of State inzake studenten-onrust-bewegingen in Nederland, 29 oktober 1968', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 3 Dutch youth and student radicalism.

RSC, 'Telegram Amerikaanse ambassade in Den Haag aan Department of State over ontevredenheid in Nederland, juni 1968', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 3 Dutch youth and student radicalism.

RSC, 'Luchttelegram Amerikaanse ambassade Den Haag aan Department of State inzake anti-Vietnam Kerstdemonstraties, 29 december 1967', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 4 Anti-Vietnam War Protests.

RSC, 'telegram ambassadeur Middendorff aan Department of State over Nederlandse demonstratie tegen het Amerikaanse Vietnambeleid, januari 1973', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 7 social unrest and anti-Vietnam war radicalism.

RSC, 'Telegram van Amconsul Amsterdam aan het Department of State over Otto Boetes en de Aktiegroep Vietnam, 19 mei 1967', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 3 1967 parliamentary elections, New Left and PvdA.

RSC, 'Luchttelegram Amerikaanse ambassade in Den Haag aan Department of State inzake Vietnam protestactiviteiten in Nederland op 21 oktober 1967, 31 oktober 1967', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 4 Anti-Vietnam War Protests.

RSC, 'Telegram Amerikaanse Ambassade in Den Haag aan Department of State inzake een analyse van de Vietnamprotesten in Amsterdam in 1966, 31 januari 1967', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 4 Anti-Vietnam War Protests.

RSC, 'Wekelijks rapport Amerikaanse ambassade aan het Department of State, 21 november 1967', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Weekly reports on Dutch politics 1967.

RSC, 'Wekelijks rapport van Amerikaanse ambassadeur aan Department of State, 20 april 1967', Diplomatic Correspondence, Department of State subject-numeric files 1967-1973 reel 2 Weekly reports on Dutch politics 1967.

‘Interview ‘Minister na 19 jaar naar NAVO: Luns is niet zo moe als sommigen hoopten en anderen vreesden’ in *Volkskrant*, 23 april 1971’

Interview VARA met minister Norbert Schmelzer over zijn visie op Nederland en het buitenlands beleid, 5 februari 1972’.

‘Van der Stoel wil een actief buitenlands beleid’ in *Trouw*, 28 november 1972.

‘Titel onbekend’, *Algemeen Handelsblad*, oktober 1967.

Literatuurlijst

- Beasley, Ryan K. e.a., *Foreign policy in comparative perspective. Domestic and international influences in state behavior* (Los Angeles 2013)
- Van der Beugel, E.H. e.a., *Nederlands buitenlandse politiek. Heden en verleden* (Baarn 1978)
- Blom, J.C.H. en Lamberts, E., *Geschiedenis van de Nederlanden* (Baarn 1993)
- Van Eekert e.a., *Johnson moordenaar! De kwestie Vietnam in de Nederlandse politiek 1965-1975* (Amsterdam 1986)
- Everts, Philip, *Controversies at home: domestic factors in the foreign policy of the Netherlands* (Dordrecht 1985)
- Hellema, Duco, *Buitenlandse politiek van Nederland. De Nederlandse rol in de wereldpolitiek* (Utrecht 2003)
- Hellema, Duco, Zeeman, Bert en Van der Zwan, Bert (eds.), *De Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken in de twintigste eeuw* (Den Haag 1999)
- Hollander, Paul, *Anti-Americanism. Critiques at Home and Abroad* (New York/Oxford 1992)
- Kennedy, James C., *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995)
- Kersten, Albert, *Luns. Een politieke biografie* (Amsterdam 2011)
- Krabbendam, H, Van Minnen, C.A. en Scott-Smith, G. (red.) *Four centuries of Dutch-American relations 1609-2009* (Amsterdam 2009)
- Kroes, Rob, (ed.) *Image and Impact. American influences in the Netherlands since 1945* (Amsterdam 1981)
- Kroes, Rob en Van Rossum, Maarten (eds.), *Anti-Americanism in Europe* (Amsterdam 1986)
- Van der Maar, Rimko, *Welterusten mijnheer de president. Nederland en de Vietnamoorlog 1965-1973* (Amsterdam 2007)
- Van der Plas, Michel, *Luns: 'Ik herinner mij..'. Vrijmoedige herinneringen van Mr. J.M.A.H. Luns zoals verteld aan Michel van der Plas* (Leiden 1971)
- Ramakers, Jan, Voerman, Gerrit en Zwart, Rutger (red.) *Illusies van Den Uyl? De spreiding van kennis, macht en inkomen* (Amsterdam 1998)
- Righart, Hans, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995)
- Van Sas, N.C.F., (ed.) *De kracht van Nederland. Internationale positie en buitenlands beleid in historisch perspectief* (Bloemendaal 1991)
- Smith Steven, Hadfield, Amelia en Dunn, Timm (eds.), *Foreign Policy. Theories, actors, cases* (New York 2008)
- Van Staden, A., *Een trouwe bondgenoot. Nederland en het Atlantisch bondgenootschap 1960-1971* (Baarn 1974)

Geraadpleegde websites

Parlement & politiek http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvwc/kabinet_cals_1965_1966 (08-07-2015)

Parlement & politiek http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvwb/kabinet_zijlstra_1966_1967 (08-07-2015)

Parlement & politiek http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvw1/kabinet_de_jong_1967_1971 (08-07-2015)

Parlement & politiek http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvw9/kabinet_den_uyl_1973_1977 (29-06-2015)

Stilstaan bij vrijheid <http://www.stilstaanbijvrijheid.nl/mobile/nieuwsbericht/41/protest-tegen-vietnamoorlog>
(15-06-2015)